

บทที่ ๓
การเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎร พ.ศ. ๒๔๙๘

๓.๑ ก่อนการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎร พ.ศ. ๒๔๙๘

การเสด็จพระราชดำเนินต่างจังหวัดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก่อนที่จะมีการเสด็จเยี่ยมราษฎรใน พ.ศ. ๒๔๙๘ ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นการเสด็จ แปรพระราชฐานไปประทับที่พระราชวังไกลกังวล ดังแสดงในตารางที่ ๓.๑ และ ๓.๒

ตารางที่ ๓.๑: จำนวนวันการเสด็จ แปรพระราชฐานเทียบกับการเสด็จ กรณีอื่น ๆ ๒๔๙๓-๒๔๙๗

ปี	จำนวนวัน	จำนวนวันของการเสด็จแปรพระราชฐาน	การเสด็จ กรณีอื่น
๒๔๙๓	๕	๐	๕
๒๔๙๔	๐	๐	๐
๒๔๙๕	๑๑๑	๑๑๑	๐

ข้อมูลทั้ง ๒ ตาราง สรุปรจาก สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ (สจช.), มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑/๖ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสหัวหิน (พ.ศ. ๒๔๙๓), มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑/๑๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและบรมราชินีเสด็จประพาสผ่านจังหวัด (พ.ศ. ๒๔๙๕), มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑/๑๓ เสด็จทอดพระเนตรพิธีเจ้าเซ็น (พ.ศ. ๒๔๙๖), มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑/๑๔ การรับเสด็จพระราชดำเนินประพาสลำน้ำเจ้าพระยา (พ.ศ. ๒๔๙๖), มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑/๑๕ เสด็จพระราชดำเนินวัดอนงคาราม (พ.ศ. ๒๔๙๖), มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑/๑๖ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไปประทับแรมที่พระราชวังไกลกังวล หัวหิน (พ.ศ. ๒๔๙๖), มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑/๑๘ เสด็จ ตรวจพลสวนสนามของกองเรือฝึกภาครวม (พ.ศ. ๒๔๙๗), มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑/๑๙ กำหนดการเสด็จพระราชดำเนินประพาสจังหวัดชลบุรี (พ.ศ. ๒๔๙๗), มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑/๒๐ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จอยุธยา (พ.ศ. ๒๔๙๗), มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑/๒๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีเสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไปประทับแรมที่พระราชวังไกลกังวล หัวหิน (พ.ศ. ๒๔๙๗), มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑/๒๖ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐาน ณ พระราชวังไกลกังวลหัวหิน และการเสด็จเข้าสู่จังหวัดพระนครในรัฐพิธีต่างๆ บางโอกาสจนถึงเวลาเสด็จกลับ (พ.ศ. ๒๔๙๘). และ *ประมวลพระราชกรณียกิจสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เล่ม ๑ ปีพุทธศักราช ๒๔๙๑-๒๕๐๒* (จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถทรงเจริญพระชนมพรรษา ๕ รอบ วันที่ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๓๕) (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๕), หน้า ๓๕-๓๘ และ ๖๓.

ปี	จำนวนวัน	จำนวนวัน ของการเสด็จ แปรพระราชฐาน	การเสด็จ กรณีอื่น
๒๕๕๖	๔๒	๓๗	๕
๒๕๕๗	๖๑	๕๕	๖
๒๕๕๘	๖๘	๔๔	๒๔

ตารางที่ ๓.๒ : การเสด็จ กรณีอื่นนอกเหนือจากการเสด็จ แปรพระราชฐาน ๒๕๕๓-๒๕๕๗

ปี	การเสด็จ ต่าง ๆ นอกจากการเสด็จ แปรพระราชฐาน	จำนวน วัน
๒๕๕๓	ประพาส	๕
๒๕๕๔	—	๐
๒๕๕๕	—	๐
๒๕๕๖	ประพาส	๓
	เป็นการส่วนพระองค์	๒
๒๕๕๗	ประพาส	๒
	พิธีการของรัฐ	๒
	เยี่ยมไฟไหม้	๑
	พระราชทานผ้าพระกฐิน	๑
๒๕๕๘	เสด็จ เยี่ยมราษฎรภาคกลาง	๕
	เสด็จ เยี่ยมราษฎรภาคอีสาน	๑๙

เมื่อพิจารณาตัวเลขในตาราง อาจกล่าวได้ว่าก่อนการเสด็จ เยี่ยมราษฎรใน พ.ศ. ๒๕๕๘ นอกจากการเสด็จ แปรพระราชฐานประทับที่พระราชวังไกลกังวลแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จะไม่ได้เสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดอื่นๆ เลย การเสด็จ แปรพระราชฐานจึงเป็นลักษณะสำคัญของการเสด็จ ต่างจังหวัดในช่วงนี้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จแปรพระราชฐานเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๕๕๕ ระหว่างวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ถึง ๑๕ มิถุนายน เป็นการเสด็จ แปรพระราชฐานที่นานที่สุดในช่วงนี้ ไม่ปรากฏ

เมื่อเทียบกับตัวเลขในตาราง ชนิตา ชิตบัณฑิตย์, โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: การสถาปนาพระราชอำนาจในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, หน้า ๖๑. กล่าวได้ค่อนข้างถูกต้องว่าการเสด็จ ต่างจังหวัดในช่วงนี้ “มีความจำกัดอยู่ในบริเวณพระราชวังทั้งสอง คือ สวนจิตรลดา และพระราชวังไกลกังวล” แต่การที่ชนิตากล่าวว่า “เสด็จ แปรพระราชฐาน ณ พระราชวังไกลกังวลเป็นเวลา ๖ เดือนต่อปี” นั้น ไม่ตรงกับข้อเท็จจริงในตารางข้างต้น

หลักฐานเกี่ยวกับการเสด็จ ครั้งนี้มากนัก นอกจากหนังสือ *ประมวลพระราชกรณียกิจสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ* ที่จัดพิมพ์ในโอกาสเจริญพระชนมพรรษา ๕ รอบเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๕ กล่าวถึงบางส่วนของ การเสด็จ แต่ก็ไม่ได้ให้รายละเอียดอะไรมากไปกว่าการเลือกเฉพาะพระราชกรณียกิจบางวันมารวมไว้ ได้แก่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, สมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินี และพระราชธิดา ทรงบาตรร่วมกัน ๓ ครั้ง เนื่องในวันคล้ายวันประสูติของสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าอุบลรัตน์ราชกัญญา, วันครบรอบวันราชาภิเษกสมรส และวันคล้ายวันสวรรคตของรัชกาลที่ ๘ ในวันที่ ๕ เมษายน, ๒๘ เมษายน และ ๘ มิถุนายน ตามลำดับ และเสด็จ ไปทรงนมัสการพระพุทธรูปบนเขาชะอำ จังหวัดเพชรบุรี ในวันที่ ๑๐ พฤษภาคม^๑

นอกจากหนังสือเล่มดังกล่าว ยังปรากฏเอกสารชุดหนึ่งในหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กล่าวถึงการเสด็จ ประพาสจังหวัดเพชรบุรีเป็นการส่วนพระองค์ เอกสารนี้เป็นหนังสือจากผู้ว่าราชการจังหวัดเพชรบุรี รายงานการเสด็จ มายังกระทรวงมหาดไทย

ด้วยเมื่อวันที่ 12 พฤษภาคม 2495 เวลา 16.20 น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพร้อมด้วยข้าราชการในราชสำนักและราชองครักษ์ได้เสด็จพระราชดำเนินเป็นส่วนพระองค์ประพาสจังหวัดเพชรบุรี โดยรถยนต์พระที่นั่งทอดพระเนตรถ้ำเขาหลวงและเขามโหสิวรรค์ ได้ทรงสักการะพระพุทธรูปในถ้ำเขาหลวง ทรงสักการะพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งประดิษฐานอยู่บนพระที่นั่งเวษยันต์วิเชียร ปราสาทเขามโหสิวรรค์ และเสวยน้ำชา และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าพเจ้ารับประทานน้ำชาพร้อมด้วย ข้าพเจ้าพร้อมด้วยข้าราชการได้เฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทถวายความอารักขาความปลอดภัย และนำเสด็จพระราชดำเนินจนถึงเวลา 18.25 น. จึงเสด็จพระราชดำเนินกลับพระราชวังไกลกังวลหัวหิน เหตุการณ์เรียบร้อย^๒ (สะกดตามต้นฉบับ)

ผู้ว่าราชการจังหวัดเพชรบุรียังได้เล่าถึงพระราชกระแสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแก่ตน

อนึ่ง ได้ทรงพระราชปรารภว่าพระที่นั่งองค์ต่างๆ บนเขามโหสิวรรค์ได้ทรุดโทรม ถ้าบูรณะให้คงสภาพไว้ก็จะดี ถ้าทำถนนให้ตีรถยนต์ก็ขึ้นได้สะดวก กราบบังคมทูลว่า ปี 2494 รัฐบาลตั้งเงินงบประมาณซ่อมแล้ว แต่ถูกรัฐสภาพัดงบประมาณจึงไม่ได้ซ่อม

ทรงถามว่าน้ำกินน้ำใช้บนเขามโหสิวรรค์ (เขาวัง) มีหรือไม่ กราบบังคมทูลว่าไม่มีต้องอาศัยรอน้ำฝนใช้ ถ้าไม่มีต้องลงมาตักข้างล่างเชิงเขา และทรงถามว่า

^๑ *ประมวลพระราชกรณียกิจสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เล่ม ๑ ปีพุทธศักราช ๒๔๙๑-๒๕๐๒*, หน้า ๓๕-๓๘.

^๒ สจข., มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑/๑๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและบรมราชินีเสด็จประพาสผ่านจังหวัด (พ.ศ. ๒๔๙๕).

ประชาชนเมืองเพชรเดือดร้อนเรื่องน้ำหรือไม่ กราบบังคมทูลว่า ขุดบ่อไม่ได้น้ำกร่อย ต้องอาศัยน้ำในลำแม่น้ำเพชรบุรี ตรัสว่าคงไม่สะอาดบ้านเรือนริมน้ำมาก กราบบังคมทูลว่ากระทรวงมหาดไทยวางโครงการฉฉจะสร้างประปาในปี พ.ศ. 2497

ทรงถามว่า เหตุใดเขื่อนเพชรจึงพัง กราบบังคมทูลว่า ระหว่างนั้นฝนตกหนักทั้งกลางวันกลางคืนและมีต้นไม้ใหญ่ๆ กอไฟโค่นไหลลอยมาปะทะที่เขื่อน ได้เปิดบานประตูระบายน้ำ แต่โซ่เครื่องข้วานขาด ประกอบกับเป็นเวลากลางคืนน้ำแรงมาก ได้กัดเซาะหินและดินลาดข้างตัวเขื่อนพังเสียหาย จะเพาะตัวเขื่อนเองไม่พัง ใช้กักน้ำไม่ได้ กำลังซ่อมจะเสร็จอยู่แล้ว ทรงถามว่าที่เขื่อนเพชร น้ำจะพอใช้หรือไม่ กราบบังคมทูลว่าผู้ชำนาญการได้ตรวจแล้วพอใช้ และตามความสังเกตุดูเข้าใจว่าจะพอ เพราะน้ำในลำน้ำเพชรบุรีไหลลงทะเลทุกวันจำนวนมาก ไม่มีไหลขึ้นวันตอนปากอ่าวบ้านแหลมเท่านั้น และกราบบังคมทูลว่า นายกรัฐมนตรีอนุมัติเงินเพิ่มเติมให้ชุดคลองซอยจากเขื่อนเพชรให้ถึงหัวหิน และเร่งให้แล้วเสร็จภายใน 3 เดือนนี้ เจ้าหน้าที่กรมชลประทานกำลังดำเนินแรงงานอยู่แล้ว ได้ชี้แนวคลองชลประทานราษฎรข้างเขามไหสวรรคให้ทรงทอดพระเนตร ทรงถามว่าปีนี้จะใช้เขื่อนได้หรือไม่ กราบบังคมทูลว่า คงจะใช้ได้ เจ้าหน้าที่ซ่อมเกือบเสร็จแล้ว” (สะกดตามต้นฉบับ)

อันที่จริง การเสด็จ แปรพระราชฐานครั้งนี้เกี่ยวพันกับความขัดแย้งทางการเมืองในสมัยนั้นค่อนข้างมาก ก่อนหน้านั้น ในวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน ๒๔๘๔ ระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีกำลังประทับบนเรือพระที่นั่งเพื่อเสด็จ กลับประเทศไทย คณะทหารได้ทำการรัฐประหารที่เรียกกันว่า “รัฐประหารเงียบ” หรือ “รัฐประหารทางวิทยุ” คำอธิบายอย่างเป็นทางการของคณะรัฐประหารคือเพื่อป้องกันภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์ และขจัดการทุจริตคอร์รัปชัน^๕

หลังการยึดอำนาจ ปฏิบัติการของคณะรัฐประหารคือการยุบสภาผู้แทนราษฎร, ยกเลิกรัฐธรรมนูญฉบับ ๒๔๘๒ และนำรัฐธรรมนูญฉบับ ๒๔๗๕ กลับมาแก้ไขบางส่วนและประกาศใช้แทน สุชาชัย ยิ้มประเสริฐกล่าวว่า “ในการแก้ไขรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. ๒๔๗๕ นี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเอาพระราชหฤทัยใส่เป็นพิเศษ”^๖ แม้ทรงไม่เห็นด้วย แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงลงพระปรมาภิไธยในวันที่ ๖ ธันวาคม ๒๔๘๔ โดยทรงวางเงื่อนไขว่าจะต้องมีการแก้ไข

^๕ สจข., มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑/๑๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและบรมราชินีเสด็จประพาสผ่านจังหวัด (พ.ศ. ๒๔๘๕). หลังจากได้รับหนังสือแล้ว พล.ต.บัญญัติ เทพหัสดิน ณ อยุธยา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ได้รายงานต่อไปยังจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี

^๖ “คำแถลงการณ์ ฉบับที่ ๑”, ใน *ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ ตอนที่ ๗๑ เล่ม ๖๘ วันที่ ๓๐ พฤศจิกายน ๒๔๘๔*, หน้า ๑. อย่างไรก็ตาม Kobkua Suwannathat-Pian, *Kings, Country and Constitutions*, p. 150. กล่าวว่าเหตุผลที่แท้จริงของรัฐประหารครั้งนี้คือการล้มเลิกรัฐธรรมนูญฉบับ ๒๔๘๒ ที่มีเนื้อหา “กษัตริย์นิยม” (royalist Constitution) ซึ่งถวายพระราชอำนาจแก่พระมหากษัตริย์มากเกินไป

^๗ สุชาชัย ยิ้มประเสริฐ, *แผนชิงชาติไทย*, หน้า ๒๕๓.

รัฐธรรมนูญในภายหลัง^๖ ปัญหาเกิดขึ้นอีกครั้งเมื่อทรงไม่เห็นด้วยกับพิธีประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ที่ถูกลงไว้ในวันที่ ๘ มีนาคม ทรงมีพระราชดำรัสกับนายกรัฐมนตรีและได้ข้อสรุปร่วมกันว่าจะยึดเวลาออกไปก่อน แต่คณะรัฐประหารยืนยันกำหนดการเดิม^๗ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตอบโต้โดยเสด็จฯ กลับพระราชวังไกลกังวล จนกระทั่งเย็นวันที่ ๗ มีนาคม พล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์นำคณะรัฐประหารส่วนหนึ่งไปเข้าเฝ้าฯ ที่หัวหิน การเจรจาประสบความสำเร็จ รุ่งขึ้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ มาเป็นองค์ประธานในรัฐพิธีประกาศใช้รัฐธรรมนูญตามกำหนดการเดิมของคณะรัฐประหาร แต่เสด็จฯ กลับหัวหินทันทีในเย็นวันนั้น และไม่เสด็จฯ กลับมาเป็นองค์ประธานใน ๒ พิธีสำคัญคือ การเปลี่ยนเครื่องทรงพระแก้วมรกตและการเปิดประชุมสภา^๘

น่าจะกล่าวได้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใช้การเสด็จฯ แปรพระราชฐาน ณ พระราชวังไกลกังวลครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งของการต่อรองทางการเมือง พอล แฮนด์ลีย์กล่าวว่าหลังจากทรงประสบความล้มเหลวในการยับยั้งการนำรัฐธรรมนูญฉบับ ๒๔๗๕ มาใช้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงหันไปปฏิบัติพระราชกรณียกิจอื่นๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง^๙ ได้แก่ การบริจาคพระราชทรัพย์ให้โรงพยาบาลทหารและเปิดโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ ช่วงปลายเดือนกุมภาพันธ์ได้เสด็จฯ ไปประทับยังพระราชวังไกลกังวล เสด็จฯ กลับจังหวัดพระนครเพื่อเป็นประธานในพิธีเปิดงานประจำปีของวัดเบญจมบพิตรและหาทุนเพื่อช่วยเหลือคนพิการ ระหว่างนี้เองที่คณะรัฐประหารกดดันพระองค์เรื่องพิธีประกาศใช้รัฐธรรมนูญ แทนที่จะมีคำตอบ กลับเสด็จฯ กลับพระราชวังไกลกังวล และนำไปสู่การที่คณะรัฐประหารส่ง พล.ต.อ. เผ่าฯ ไปเข้าเฝ้าฯ ที่หัวหินดังที่กล่าวไปแล้ว

หลังจาก พ.ศ. ๒๔๙๕ จนถึง พ.ศ. ๒๔๙๘ ที่มีการเสด็จฯ เยี่ยมราษฎรครั้งใหญ่ ดังที่เห็นในตารางที่ ๓.๑ และ ๓.๒ ข้างต้น จำนวนวันของการเสด็จฯ ท้องที่ต่างจังหวัดลดลงเหลือ ๔๒ และ ๖๑ วันใน พ.ศ. ๒๔๙๖ และ ๒๔๙๗ ตามลำดับ นอกจากการเสด็จฯ แปรพระราชฐาน ณ พระราชวังไกล

^๖ Paul Handley, *The King Never Smiles: A Biography of Thailand's Bhumibol Adulyadej*, p. 115.

^๗ Kobkua Suwannathat-Pian, *Thailand's Durable Premier*, p. 97, fn. 86. นี่เป็นกรณีหนึ่งที่กอบเกื้อเสนอว่าจอมพล ป. มีความขัดแย้งกับคณะรัฐประหารและพยายามสนับสนุนพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งต่างจากการตีความของ Paul Handley, *op.cit.*, p. 117. ที่กล่าวว่าจอมพล ป. ร่วมมือกับคณะรัฐประหารกดดันราชสำนักและไม่โยติที่ถูกขู่ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จฯ กลับสวีเดนและแลนด์รวมถึงแม้กระทั่งจะสละราชสมบัติ เพราะพวกเขา (จอมพล ป. และคณะรัฐประหาร) สามารถตั้งกษัตริย์เองได้

^๘ กอบเกื้อกล่าวว่า หนังสือเชิญร่วมพิธีที่ส่งไปยังคณะทูตต่างประเทศเปลี่ยนกำหนดการไปมาถึง ๒ ครั้งตั้งแต่วันที่ ๖ ถึง ๘ มีนาคม ฉบับแรกคือกำหนดการเดิม (วันที่ ๘) ฉบับต่อมาถูกส่งในวันที่ ๗ แจ้งว่าเลื่อนพิธีไปโดยไม่มีกำหนด ฉบับสุดท้ายส่งมาในเช้าวันที่ ๘ ยืนยันกำหนดการเดิม ดู Kobkua Suwannathat-Pian, *Kings, Country and Constitutions*, p. 151.

^๙ Paul Handley, *op.cit.*, p. 118.

^{๑๐} *Ibid.*, p. 117.

กังวลแล้ว การเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดอื่นๆ ได้แก่การเสด็จ เป็นการส่วนพระองค์, การเสด็จ เยี่ยมพื้นที่ไฟไหม้ และการเสด็จ ในพิธีการของรัฐและการศาสนา

เช่นเดียวกับ พ.ศ. ๒๔๙๕ ไม่พบเอกสารมากนักที่กล่าวถึงรายละเอียดเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจระหว่างเสด็จ แปรพระราชฐาน พ.ศ. ๒๔๙๖ นอกจากเอกสารไม่กี่ชิ้นในจดหมายเหตุแห่งชาติ และหนังสือ *ประมวลพระราชกรณียกิจสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ* ซึ่งพอจะประมวลได้ดังนี้

ระหว่างที่ประทับพระราชวังไกลกังวล ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ประกอบพิธีสมรสพระราชทานแก่นายชัชวาล ชัยเนียน กับนางสาวสิริเกตุ โชติกเสถียร ในวันที่ ๒๗ เมษายน ทรงบำเพ็ญในวัจนครบรอบวันราชาภิเษกสมรสในวันที่ ๒๘ เมษายน เสด็จ ไปบำเพ็ญพระราชกุศลที่วัดหัวหินในวันที่ ๑๔ พฤษภาคม ทรงมีพระราชปฏิสันถารกับประชาชนที่มาเฝ้า บ่ายวันเดียวกัน สมเด็จพระราชินีทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานมั่ง ยารักษาโรค แก่ข้าราชการที่พระราชวังไกลกังวล^{๑๐}

แม้ที่จดหมายเหตุแห่งชาติจะมีเอกสารเพียงชิ้นเดียวที่กล่าวถึงพระราชกรณียกิจระหว่างเสด็จ แปรพระราชฐานครั้งนี้ แต่บันทึกวิทยุสื่อสารจากจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ถึงกระทรวงมหาดไทย ก็ได้รายงานพระราชกรณียกิจที่ไม่ปรากฏในหนังสือ *ประมวลพระราชกรณียกิจสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ (เล่ม ๑ ปีพุทธศักราช ๒๔๙๑-๒๕๐๒)*

วันที่ 13 พ.ค. 96 เวลา 8.30 น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชินีเสด็จพระราชดำเนินโดยพาหนะรถยนต์จากพระราชวังไกลกังวลไป อ.เมือง จว. ประจวบคีรีขันธ์ และทรงเสด็จไปทรงพระสำราญที่อ่าวมะนาว และเขาช่องกระจก เสด็จกลับพระราชวังไกลกังวล เวลา 15.30 น.^{๑๑} (ใช้ตัวเลขอารบิกตามต้นฉบับ)

การเสด็จ แปรพระราชฐาน พ.ศ. ๒๔๙๗ มีเอกสารกล่าวถึงพระราชกรณียกิจระหว่างประทับที่พระราชวังไกลกังวลว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ ประพาสตำบลสองพี่น้อง อำเภอกำแพง จังหวัดเพชรบุรี ในวันที่ ๓๐ เมษายน บันทึกวิทยุสื่อสารที่ส่งถึงกระทรวงมหาดไทยรายงานการเสด็จวันนั้นดังนี้

เมื่อ ๓๐ เม.ย. ๙๗ เวลา ๐๘.๕๐ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินี ได้เสด็จประพาส อ.ท่ายาง จว. เพ็ชรบุรี ในโอกาสนี้ได้ทรงหยุดปราสัยกับราษฎรที่รับเสด็จอยู่ที่บ้านช่องและโปรดให้ชาวทะเลเลี้ยงบ้านสองพี่น้องเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทโดยใกล้ชิดและพระราชทานมั่ง ผ้าหม่นอน ผ้าขาวม้า ยา

^{๑๐} *ประมวลพระราชกรณียกิจสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เล่ม ๑ ปีพุทธศักราช ๒๔๙๑-๒๕๐๒*, หน้า ๖๓.

^{๑๑} สจข., มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑/๑๖ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไปประทับแรมที่พระราชวังไกลกังวล หัวหิน ๒๔๙๖ (พ.ศ. ๒๔๙๖).

ตำราหลวง ไม่ขีดไฟ แก่หัวหน้าครอบครัวและผู้ที่มารับใช้ในการส่งเสด็จคราวนี้ กลับถึงพระราชวังไกลกังวลเวลา ๒๓.๑๐ น. เหตุการณ์เรียบร้อย โปรดแจ้งกรมประชาสัมพันธ์ทราบด้วย^{๑๖} (สะกดตามต้นฉบับ)

นอกจากนี้ ยังมีรายงานของผู้ว่าราชการจังหวัดเพชรบุรีที่รายงานมายังกระทรวงมหาดไทยเช่นกัน กล่าวถึงการเสด็จ วันนั้นด้วยเนื้อหาที่ละเอียดกว่า

ครั้นถึงวันที่ ๓๐ เมษายน ๒๔๙๗ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมราชินีได้เสด็จพร้อมด้วยข้าราชการบริพาร ไปยังตำบลสองพี่น้องตามกำหนด แต่เนื่องด้วยฝนตกมาแต่วันที่ ๒๙ เมษายน ๒๔๙๗ จนถึงตอนเช้าวันที่ ๓๐ เมษายน ๒๔๙๖ ตลอดทั่วอำเภอท่าสาย ทางในป่าจึงเป็นโคลนและลื่น ระหว่างทางรถตามเสด็จติดหล่มบ้าง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระมหากรุณาแก่ผู้ตามเสด็จ โดยทรงหยุดรถและทอดพระเนตรการช่วยเหลือรถติดหล่มนั้น จึงเป็นเหตุให้การเสด็จพระราชดำเนินเลยกำหนดเวลาปกติไปถึง ๓ ชั่วโมง กล่าวคือเสด็จถึงที่ประทับบ้านสองพี่น้องเวลา ๑๕.๓๐ น. (ซึ่งปกติควรถึง ๑๒.๐๐ น. เป็นอย่างช้า) และเสด็จกลับออกจากที่ประทับเวลา ๑๗.๔๕ น. [สะกดตามต้นฉบับ] มีดในป่า แต่ด้วยเดชพระบารมี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมราชินีได้เสด็จถึงพระราชวังไกลกังวลโดยสวัสดิภาพ รวมทั้งข้าราชการบริพารและผู้ตามเสด็จด้วย เจ้าหน้าที่อำเภอ ตำรวจ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และสารวัตรทหารจังหวัดเพชรบุรี ได้ร่วมถวายความอารักขาโดยพร้อมเพรียงกัน

ข้าพเจ้าได้จัดให้ประชาชนได้เฝ้ารับเสด็จและถวายสิ่งของพื้นเมือง ๒ แห่ง คือที่บ้านช่องซึ่งเป็นหมู่บ้านอยู่กลางทางเสด็จ ๑ แห่ง และที่บ้านสองพี่น้อง ๑ แห่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานมุ้ง ผ้าห่มนอน ยารักษาโรค และผ้าขาวม้า แก่ราษฎรชาวกะเหรี่ยง และเจ้าหน้าที่โดยทั่วกัน เป็นที่ชื่นชมโสมนัสในพระมหากรุณาธิคุณเป็นอันมาก

สังเกตว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมราชินีทรงพอพระราชหฤทัยในภูมิประเทศและการต้อนรับของประชาชนมาก และทรงมีพระราชประสงค์จะเสด็จพระราชดำเนินไปยังตำบลนี้อีก ถ้าหากว่าฝนหยุดและทางแห้งดี^{๑๗} (สะกดตามต้นฉบับ)

^{๑๖} สจข., มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑/๒๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีเสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไปประทับแรมที่พระราชวังไกลกังวล หัวหิน (พ.ศ. ๒๔๙๗). บันทึกฉบับนี้ลงวันที่ ๑ พฤษภาคม เท่าที่ปรากฏหลักฐาน นี่เป็นครั้งแรกที่กรมประชาสัมพันธ์เข้ามาเกี่ยวข้องกับการเสด็จ ต่างจังหวัด

^{๑๗} สจข., มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑/๒๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีเสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไปประทับแรมที่พระราชวังไกลกังวล หัวหิน (พ.ศ. ๒๔๙๗).

พ.ศ. ๒๔๙๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ แปรพระราชฐานระหว่างวันที่ ๑๘ พฤษภาคมถึง ๑ กรกฎาคม หลักฐานที่กล่าวถึงพระราชกรณียกิจระหว่างการเดินทางเสด็จฯ มีเพียงเอกสารบางชิ้นในหอจดหมายเหตุแห่งชาติเท่านั้น นั่นคือหนังสือจากผู้ว่าราชการจังหวัดเพชรบุรี รายงานถึงกระทรวงมหาดไทยเกี่ยวกับการเสด็จฯ ประพาสในวันที่ ๒ มิถุนายน

ตามที่เรียนว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จประพาสเขาเพชรเขาพลอย ในวันที่ ๒ มิถุนายน ๒๔๙๘ มาเพื่อทราบแล้ว นั้น

ขอเรียนว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระราชชนนีได้เสด็จประพาสเขาเพชรเขาพลอย โดยขบวนรถยนต์พระที่นั่ง ออกจากพระราชวังไกลกังวล หัวหิน ถึงเขาเพชรเขาพลอย เวลา ๑๐.๑๐ น. ประทับทอดพระเนตรภูมิประเทศ ทรงชดพลอย และเสวยพระกระยาหารกลางวัน จนถึงเวลา ๑๔.๓๐ น. วันเดียวกันจึงเสด็จพระราชดำเนินกลับโดยขบวนรถยนต์พระที่นั่ง ได้จัดการรับเสด็จ และถวายความอารักขาโดยตลอด รู้สึกว่าเป็นที่พอพระราชหฤทัยและทรงพระเกษมสำราญทั้งสองพระองค์ เหตุการณ์เป็นปกติทุกประการ^{๑๔}

รายละเอียดทั้งหมดข้างต้นแสดงให้เห็นลักษณะของการเสด็จฯ ท้องที่ต่างจังหวัดก่อนการเสด็จฯ เยี่ยมราษฎร พ.ศ. ๒๔๙๘ ที่ส่วนใหญ่จะเป็นการเสด็จฯ แปรพระราชฐานไปประทับพระราชวังไกลกังวล การเสด็จฯ ดังกล่าวนี้อาจมีส่วนเกี่ยวข้องกับการเมืองใน พ.ศ. ๒๔๙๕ เมื่อเกิดความขัดแย้งระหว่างราชสำนักกับรัฐบาลและคณะรัฐประหาร หลังจากนั้น จากหลักฐานที่ค้นพบในขณะนี้ การเสด็จฯ แปรพระราชฐานคือการ “พักร้อน” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและราชวงศ์ชั้นสูง จนกระทั่งมีการเสด็จฯ เยี่ยมราษฎร พ.ศ. ๒๔๙๘ ที่การเสด็จฯ ต่างจังหวัดเข้าไปมีความสัมพันธ์กับการเมืองอีกครั้ง ดังจะให้เห็นต่อไป

๓.๒ การเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎร พ.ศ. ๒๔๙๘

๓.๒.๑ การเมืองไทยในทศวรรษ ๒๔๙๐ กับการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎร พ.ศ. ๒๔๙๘

ปลาย พ.ศ. ๒๔๙๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรบางจังหวัดภาคกลางและทุกจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นับเวลารวมกันแล้วเกือบ ๑ เดือนเต็ม การเสด็จฯ ครั้งนี้มีความเป็นมาที่น่าสนใจ จากหลักฐานที่รวบรวมได้ มีแนวโน้มว่าจะเกี่ยวข้องกับการเมืองในสมัยนั้นไม่น้อย

^{๑๔} สจข., มท.๐๒๐๑.๒.๑.๓๑/๒๖ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐาน ณ พระราชวังไกลกังวล และการเสด็จเข้าสู่จังหวัดพระนครในรัฐพิธีต่างๆ บางโอกาสจนถึงเวลาเสด็จกลับ (พ.ศ. ๒๔๙๘).

ปรากฏหลักฐานในการประชุมคณะรัฐมนตรีตั้งแต่ต้น พ.ศ. ๒๔๙๖ ว่ามีการเชิญเสด็จฯ ประพาสภาคอีสานโดยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรกลุ่มหนึ่ง

เรื่อง ส.ส. ขออัญเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสภาคอีสาน
(ส.ส. รวม ๒๕ นายขอให้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาอัญเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีได้เสด็จประพาสภาคอีสาน)
มติ เรื่องนี้รัฐบาลกำลังพิจารณาอยู่ หากโอกาสเหมาะสมแล้วจะได้ดำเนินการต่อไป^{๑๔} (สะกดตามต้นฉบับ)

กรณีการเสด็จฯ ภายในประเทศของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะกลายเป็นเรื่องสำคัญใน พ.ศ. ๒๔๙๗ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างราชสำนักกับรัฐบาล กอบแก้ว สุวรรณทัต-เพ็ญ อ้างหลักฐานทางการทูตร่วมสมัยเพื่อกล่าวถึงการที่รัฐบาลปฏิเสธโครงการเสด็จฯ ภาคเหนือและอีสานโดยให้เหตุผลในด้านความปลอดภัย (on the grounds that necessary safety and comfort precautions required considerable preparations)^{๑๕} กอบแก้วยังกล่าวต่อไปอีกว่าทั้งฝ่ายราชสำนักและนักการทูตชาวต่างประเทศในสมัยนั้นเชื่อกันว่าเหตุผลที่แท้จริงของรัฐบาลและคณะรัฐประหาร ๒๔๙๐ ก็คือความกลัวว่าการเสด็จฯ ภายในประเทศจะเป็นการเพิ่มพระราชอำนาจทางการเมืองให้กับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว^{๑๖}

ต่อมา ต้น พ.ศ. ๒๔๙๘ นายอนุ นายกรัฐมนตรีพม่า เดินทางมาประเทศไทย ได้เข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่พระที่นั่งอัมพรสถานในวันที่ ๙ มีนาคม พร้อมกับกราบบังคมทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ประเทศพม่า^{๑๗} เข้าใจว่าจอมพล ป. ได้ร่วมเข้าเฝ้าฯ ครั้งนั้นด้วย

^{๑๔} หัวข้อการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๑๓/๒๔๙๖ วันจันทร์ที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๖. น่าสนใจว่าแทนที่จะเสนอเรื่องเชิญเสด็จฯ ไปยังสำนักราชเลขาธิการโดยตรง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรกลุ่มนี้ก็กลับเสนอต่อรัฐบาล เป็นไปได้ว่าจะเป็นที่รับรู้โดยทั่วไปในแวดวงราชการว่ากิจการบางอย่างของราชสำนักจะต้องได้รับความเห็นชอบหรือผ่านมติคณะรัฐมนตรีเสียก่อน โปรดสังเกตนติคณะรัฐมนตรีที่ว่า “รัฐบาลกำลังพิจารณาอยู่”

^{๑๕} Kobkua Suwannathat-Pian, *Thailand's Durable Premier*, pp. 78 – 79.

^{๑๖} Ibid., p. 79. ตามหลักฐานของกอบแก้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชกระแสกับเอกอัครราชทูตอังกฤษด้วยพระองค์เองว่าข้อเสนอเรื่องการเสด็จฯ ภาคเหนือและอีสานของพระองค์ได้รับการปฏิเสธจากรัฐบาล ในทัศนะของทูตอังกฤษ การเสด็จฯ ภายในประเทศในสถานการณ์ของ พ.ศ. ๒๔๙๗ เป็นเรื่องที่เปราะบางอย่างยิ่ง (a very delicate) แต่ดูเหมือนว่าทูตอังกฤษจะเห็นด้วยที่จะให้มีการเสด็จฯ เพราะได้มีการพยายามเสนอกระทรวงการต่างประเทศของตนให้เสนอต่อ พล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์ ว่ารัฐบาลไทยน่าจะแสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ของราษฎรไทยให้เป็นประโยชน์ในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ ดู Ibid., p. 99. (fn. 108) หลักฐานของกอบแก้วคือ FO 371/112304, Gage to Tabourkin, 20 November 1954

^{๑๗} สจข., (๓) สร. ๐๒๐๑.๖๕/๓ นายกรัฐมนตรีพม่าเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพม่า (๑๔ มี.ค.-๒๐ ก.ย. ๒๔๙๘).

เพราะเป็นผู้นำเรื่องเข้าที่ประชุมคณะรัฐมนตรีในวันที่ ๑๔ มีนาคม คณะรัฐมนตรีลงมติว่ารัฐบาลไม่ขัดข้อง และให้พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปกพงศ์ประพันธ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศรับผิดชอบดำเนินการติดต่อกับทางราชสำนัก

หลังรัฐบาลลงมติ ๓ วัน ราชเลขาธิการได้ทำหนังสือมาถึงนายกรัฐมนตรี แจ้งเรื่องนายกรัฐมนตรีพม่ากราบบังคมทูลเชิญเสด็จฯ

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เรียนมาว่า เมื่อวันที่ ๙ มีนาคม ศกนี้ ในโอกาสที่ พณฯ อุ努 นายกรัฐมนตรีแห่งสหภาพพม่าเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน นั้น ได้กราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานอภัยเชิญเสด็จพระราชดำเนินไปยังประเทศพม่า ในเดือนพฤษภาคม ศกนี้ จึงโปรดเกล้าฯ ให้หาหรือมาว่า ในเรื่องนี้ทางฝ่ายรัฐบาลจะเห็นสมควรประการใด^{๙๙}

ตามคำสั่งของจอมพล ป. คณะรัฐมนตรีนำเรื่องเข้าที่ประชุมอีกครั้งในวันที่ ๒๑ มีนาคม และลงมติตามเดิม คือไม่ขัดข้อง และให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศรับผิดชอบไปติดต่อเรียนพระราชปฏิบัติ^{๑๐๐}

กรมหมื่นนคราธิปกพงศ์ประพันธ์เข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในวันรุ่งขึ้น และเสนอรายงานการเข้าเฝ้าฯ ต่อคณะรัฐมนตรีในการประชุมวันที่ ๒๓ มีนาคม รายงานฉบับนี้แสดงให้เห็นพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่มีต่อการเสด็จฯ ประเทศพม่าและการเสด็จฯ ภายในประเทศ

ข้าพเจ้าได้ไปกราบถวายบังคมลาเพื่อไปราชการ ณ ประเทศญี่ปุ่น เมื่อวันที่ ๒๒ เดือนนี้ ข้าพเจ้าได้ถือโอกาสเรียนพระราชปฏิบัติ โปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชกระแสว่า ถ้ารัฐบาลเห็นว่าจะต้องเสด็จพระราชดำเนินเพื่อการเจริญทางไมตรีก็จะเสด็จ แต่เมื่อรัฐบาลเพียงแต่ไม่ขัดข้อง ก็พระราชทานพระราชกระแสดังต่อไปนี้

๑. นายกรัฐมนตรีพม่าเป็นผู้เชิญเสด็จ ไม่ใช่ประธานาธิบดีเป็นผู้เชิญ ข้าพเจ้าได้กราบบังคมทูลว่า นายกรัฐมนตรีพม่าอ้างว่าประธานาธิบดีให้เชิญเสด็จ ฉะนั้น ถ้าตกลงจะเสด็จ ประธานาธิบดีสหภาพพม่าก็ยอมเชิญเสด็จมาเป็นการ

๒. คำเชิญนั้นเป็นการเชิญเสด็จไปเปิดการประชุมสังคายนาพระไตรปิฎกสมัยที่ ๓ ไม่ใช่เป็นการเชิญเสด็จไป State visit ถ้าเสด็จไป State visit ก็เสด็จได้ แต่จะเสด็จไปประกอบพิธีเปิดการประชุมสังคายนาพระไตรปิฎกสมัยที่ ๓ โดยไม่เป็น

^{๙๙} สจข., (๓) สร. ๐๒๐๑.๖๕/๓ นายกรัฐมนตรีพม่าเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพม่า (๑๔ มี.ค.-๒๐ ก.ย. ๒๔๙๘). มีลายมือจอมพล ป. ๒ แห่งใกล้กันในเอกสารชิ้นนี้ แห่งแรกเขียนว่า 'ทราบ ดีแล้ว กราบทูลไป' แต่ข้อความดังกล่าวถูกขีดฆ่า อีกแห่งเขียนว่า 'ทราบ เสนอ ค.ร.ม. พิจารณา [ลายเซ็น] 18 มี.ค. 98' เอกสารฉบับนี้แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลพิจารณาเรื่องการกราบบังคมทูลเชิญเสด็จฯ พม่าโดยไม่ได้อยู่ในความรับรู้ของราชสำนักแต่อย่างใด

^{๑๐๐} หัวข้อการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๒๒/๒๔๙๘ วันจันทร์ที่ ๒๑ มีนาคม ๒๔๙๘.

State visit ก็ดูจะไม่เป็นการสมควร ข้าพเจ้ากราบบังคมทูลว่า ถ้าตกลงจะเสด็จ
ประธานาธิบดีสหภาพพม่าก็ต้องเชิญเสด็จเป็น State visit โดยทรงประกอบพิธีเปิด
การประชุมสังคายนาพระไตรปิฎกสมัยที่ ๓ ด้วย

๓. ยังไม่ได้เสด็จประพาสภายในประเทศไทยเอง ซึ่งก็ควรเสด็จทั้ง ๓
ภาค คือทางตะวันออกเฉียงเหนือ ทางเหนือ และทางใต้ แม้ฝรั่งเองก็ได้ปรารภกับ
พระองค์ว่าควรเสด็จทางภาคอีสาน ทรงเห็นว่า แม้ว่าจะยังไม่ได้เสด็จประพาสใน
ประเทศไทย จะเสด็จต่างประเทศก็ได้ ถ้ามีการเตรียมการหรือวางโครงการไว้แล้วว่า
จะเสด็จประพาสในประเทศไทย รัฐบาลควรดำริในเรื่องนี้ แต่เมื่อยังไม่มีการ
เตรียมการที่จะเสด็จประพาสในประเทศไทย ก็ทรงเห็นว่ายังไม่เหมาะสมที่จะเสด็จไป
ต่างประเทศ

๔. เดือนพฤษภาคมมีพระราชพิธีที่สำคัญเช่นพระราชพิธีฉัตรมงคล ฉะนั้น
จะเสด็จไปในวันวิสาขบูชาจะไม่สะดวก^{๒๐} (สะกดตามต้นฉบับ)

เมื่อพิจารณาพระราชกระแสข้อที่ ๓ ที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงสรุปมา จะเห็นได้ว่า
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริเกี่ยวกับการเสด็จ ภายในประเทศมาระยะหนึ่งแล้ว ทรง
กำหนดแผนคร่าวๆ แล้วด้วยว่าควรมีการเสด็จ ทั้ง ๓ ภาค ทั้งยังทรงมีพระราชกระแสในเรื่องนี้กับ
“ฝรั่ง” มาแล้ว ทรงนำความเห็นของ “ฝรั่ง” มาสนับสนุนการผลักดันให้เกิดการเสด็จ ภายในประเทศ
ต่อรัฐบาล นี่เป็นการเคลื่อนไหวอีกครั้งจากฝ่ายราชสำนักให้เกิดการเสด็จ ภายในประเทศ

ตามรายงาน กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ได้กราบบังคมทูลต่อไปว่า มีเหตุผลเพียงพอใน
การชี้แจงต่อรัฐบาลพม่า ถึงการที่จะไม่เสด็จ ตามคำกราบบังคมทูลในครั้งนี้ อย่างไรก็ตาม แม้กระแส
พระราชดำริจะมีแนวโน้มว่าจะทรงปฏิเสธการเสด็จ พม่า แต่การเข้าเฝ้าฯ ครั้งนี้ก็ยังไม่เป็นที่ตกลง
ว่าจะเสด็จ หรือไม่ ในที่ประชุมคณะรัฐมนตรีจึงได้มีการอภิปรายกันถึงเรื่องที่พระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวทรงมีข้อกังวลว่ารัฐบาล “เพียงแต่ไม่ขัดข้อง” จึงมีมติออกมาว่า “ถ้าจะเสด็จพระราชดำเนินไป
ก็เป็นประโยชน์ในการเจริญทางไมตรี แต่ทั้งนี้สุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ”^{๒๑}

ที่สำคัญ การประชุมคณะรัฐมนตรีครั้งนี้ยังกล่าวถึงการเตรียมการเสด็จ ภายในประเทศด้วย

ส่วนที่ทรงพระราชดำริเสด็จพระราชดำเนินประพาสภายในประเทศนั้น
คณะรัฐมนตรีได้มอบหมายให้กระทรวงมหาดไทยร่างกำหนดการสำหรับจะเสด็จภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือในฤดูแล้งนี้แล้ว

นี่เป็นหลักฐานแรกที่แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลจอมพล ป. ได้เตรียมการสำหรับการเสด็จ
ภายในประเทศของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แต่เราจะได้เห็นต่อไปว่ามติคณะรัฐมนตรีเรื่องการ
เสด็จ ภายในประเทศครั้งนี้ไม่ได้มีความหมายอะไรนัก

^{๒๐} สจข., (๓) สร. ๐๒๐๑.๖๕/๓ นายกรัฐมนตรีพม่าเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ
พม่า (๑๔ มี.ค.-๒๐ ก.ย. ๒๔๙๘).

^{๒๑} หัวข้อการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๒๓/๒๔๙๘ วันพุธที่ ๒๓ มีนาคม ๒๔๙๘.

หลังการประชุมคณะรัฐมนตรี นายปุ่น จาคีควนิช รักษาการเลขาธิการคณะรัฐมนตรีฝ่ายการเมือง ทำหนังสือไปยังราชเลขาธิการ แจ้งให้ทราบถึงมติคณะรัฐมนตรีข้างต้น ทั้งเรื่องที่ว่า ถ้าจะเสด็จ เยือนพม่าก็จะเป็นประโยชน์ในการเจริญไมตรี และเรื่องคณะรัฐมนตรีได้มอบหมายให้กระทรวงมหาดไทยร่างกำหนดการเสด็จ ภาคอีสานแล้ว^{๒๓} ราชเลขาธิการคงได้นำเรื่องขึ้นกราบบังคมทูลในวันเดียวกันนั่นเอง เพราะวันรุ่งขึ้นได้ทำหนังสือตอบนายปุ่น แจ้งถึงพระราชดำริหลังจากทรงทราบมติคณะรัฐมนตรี

ได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว โปรดเกล้าฯ ว่า เรื่องนี้ ตามที่ได้ทรงชี้แจงแก่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศไว้ นั้น ก็เป็นการขัดข้องที่จะเสด็จ ในเดือนพฤษภาคมนี้ ทั้งทรงเห็นว่า น่าจะได้เสด็จไปเยี่ยมเยียนราษฎรตามภูมิภาคในราชอาณาจักรเสียก่อน...อย่างไรก็ดี ก็ได้ทรงคำนึงถึงประโยชน์แก่ประเทศชาติที่จะได้เสด็จ ไปเยือนประเทศพม่าสักวาระหนึ่งในโอกาสต่อไป^{๒๔} (สะกดตามต้นฉบับ)

ผ่านไป ๒ เดือน ไม่ปรากฏหลักฐานว่ากระทรวงมหาดไทยได้จัดทำร่างกำหนดการเสด็จประพาสภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามมติคณะรัฐมนตรีแต่อย่างใด ในเวลาเดียวกันนั่นเอง รัฐบาลได้รับทราบวาประธานาธิบดีพม่าส่งสาส์นกราบบังคมทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ เยือนพม่าอีกครั้งเพื่อเป็นองค์ประธานในพิธีเปิดการสังคายนาพระไตรปิฎก^{๒๕} ในขณะนั้นเป็นช่วงที่จอมพลป. อยู่ระหว่างการเดินทางรอบโลก (๑๔ เมษายน-๒๒ มิถุนายน ๒๔๙๘) กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ได้เข้าเฝ้าฯ กราบบังคมทูลในเรื่องการเสด็จ พม่า และมีบันทึกรายงานเมื่อนายกรัฐมนตรีเดินทางกลับมาถึงประเทศไทย

เมื่อข้าพเจ้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท กราบบังคมทูลไปต่างประเทศ บ่ายวันนี้ ทรงปรารภถึงเรื่องประธานาธิบดีพม่าเชิญเสด็จไปในงานสังคายนาในเดือนพฤศจิกายนว่า โดยที่รัฐบาลเตรียมการเสด็จประพาสภาคอีสานอยู่แล้ว เวลาที่อาจเป็นในราวเดือนพฤศจิกายนนั้นก็ได้ และอีกประการหนึ่งได้ทรงฟังพระกระแสสมเด็จพระสังฆราชดูแล้ว ก็ดูไม่ค่อยจะโปรดให้เสด็จ โดยทรงชี้แจงว่า บัดนี้พระไตรปิฎกเป็นคำเขียนแล้ว ก็ไม่พียงมีการสังคายนา หรือประชุมสวดให้เป็นแบบเดียวกัน ถ้าจะ

^{๒๓} สจข., (๓) สร. ๐๒๐๑.๖๕/๓ นายกรัฐมนตรีพม่าเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพม่า (๑๔ มี.ค.-๒๐ ก.ย. ๒๔๙๘) หนังสือลงวันที่ ๒๔ มีนาคม ๒๔๙๘.

^{๒๔} สจข., (๓) สร. ๐๒๐๑.๖๕/๓ นายกรัฐมนตรีพม่าเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพม่า (๑๔ มี.ค.-๒๐ ก.ย. ๒๔๙๘). เป็นไปได้หรือไม่ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตัดสินใจที่จะไม่เสด็จ เยือนพม่าก็เพราะทรงได้ทราบข่าวเรื่องรัฐบาลกำลังเตรียมการสำหรับการเสด็จภายในประเทศนั่นเอง

^{๒๕} สจข., (๓) สร. ๐๒๐๑.๖๕/๓ นายกรัฐมนตรีพม่าเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพม่า (๑๔ มี.ค.-๒๐ ก.ย. ๒๔๙๘).

แก้ไขก็เป็นการชำระตัวบท และในกรมพิทยก็รับสั่งว่า ที่ว่าสังคายนาที่ ๖ ก็เป็นของพม่า ไม่ใช่สากล แต่พม่าพยายามจะให้ถือเป็นการสากล ด้วยเหตุทั้งนี้ ถ้าหาทางปิดได้โดยไม่กระทบต่อสัมพันธไมตรี ก็จะเป็นการดี ข้าพเจ้ากราบบังคมทูลว่า จะได้หรือท่านนายกฯ และคณะรัฐมนตรีในเมื่อข้าพเจ้ากลับมาในวันที่ ๗ กรกฎาคมแล้ว และโดยที่เอกอัครราชทูตพม่าจะไปเป็นผู้แทนที่แซนแฟรนซิสโกด้วย ถ้ามีโอกาสข้าพเจ้าจะหาทางปรารภดูว่าจะชี้แจงอย่างไร จึงจะเหมาะ^{๒๖} (สะกดตามต้นฉบับ)

จอมพล ป. กลับถึงประเทศไทยในวันที่ ๒๒ มิถุนายน และได้เข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในวันใดวันหนึ่งก่อนที่จะได้เห็นบันทึกรายงานฉบับข้างต้น เราไม่ทราบรายละเอียดของการเข้าเฝ้าฯ ครั้งนั้น แต่จอมพล ป. ได้เขียนข้อความสั้นๆ ลงไปในหนังสือราชการที่ส่งบันทึกรายงานข้างต้นมาให้ว่า

ผมได้ไปเฝ้าและกราบบังคมทูล ตกลงว่าจะไม่เสด็จพม่า แต่จะเสด็จภาคอิสาน^{๒๗} (สะกดตามต้นฉบับ)

จากข้อความข้างต้น แสดงว่าการเข้าเฝ้าฯ ของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ยังไม่ได้ขอยุติว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงตอบรับคำกราบบังคมทูลเชิญของประธานาธิบดีพม่าหรือไม่ จุดที่เป็นการชี้ขาดจริงๆ คือการเข้าเฝ้าฯ ของจอมพล ป. นำเสียดายที่ไม่มีรายละเอียดของการเข้าเฝ้าฯ มากกว่านี้

เดือนถัดมา จอมพล ป. ทำหนังสือถึงหลวงสุนาวินวิวัฒน์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยในขณะนั้น สั่งให้รีบจัดทำกำหนดการเสด็จฯ ภายในประเทศโดยด่วน เนื้อหาในหนังสือราวกับว่ากระทรวงมหาดไทยไม่เคยได้รับคำสั่งมาก่อน เพราะไม่กล่าวถึงมติคณะรัฐมนตรีเมื่อ ๔ เดือนที่แล้ว แม้แต่น้อย

ลับ – เฉพาะ – ต่วนมาก

ที่ มท. ๓๒๐๕/๒๔๙๘

สำนักนายกรัฐมนตรี

๑๔ กรกฎาคม ๒๔๙๘

เรื่อง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จพระราชดำเนินประพาสต่างจังหวัด
เรียน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย

^{๒๖} สจข., (๓) สร. ๐๒๐๑.๖๕/๓ นายกรัฐมนตรีพม่าเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพม่า (๑๔ มี.ค.-๒๐ ก.ย. ๒๔๙๘)

^{๒๗} สจข., (๓) สร. ๐๒๐๑.๖๕/๓ นายกรัฐมนตรีพม่าเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพม่า (๑๔ มี.ค.-๒๐ ก.ย. ๒๔๙๘).

ด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชกระแสรับสั่งมาว่าใครจะ
เสด็จพระราชดำเนินประพาสต่างจังหวัด เพื่อเยี่ยมประชาชนภายในเร็ววันนี้
ฉะนั้น จึงเรียนมาเพื่อกระทรวงมหาดไทยจักได้รับจัดทำรายการเสด็จพระ
ราชดำเนินเสนอมาเพื่อประกอบการพิจารณาคำความขึ้นกราบบังคมทูลทรงทราบได้
ฝ่าละอองธุลีพระบาทต่อไปโดยด่วน

ขอแสดงความนับถืออย่างยิ่ง

[ลายเซ็น] 13 ก.ค. 98

(ป. พิบูลสงคราม)

นายกรัฐมนตรี^{๒๔}

เมื่อไม่มีการดำเนินการใดๆ เกี่ยวกับการเสด็จ ภายในประเทศจากกระทรวงมหาดไทย และ
คณะรัฐมนตรีเองก็ไม่ได้ทวงถาม แสดงว่ามติคณะรัฐมนตรีเมื่อเดือนมีนาคมไม่ได้มีความจริงจังกเท่าใด
นัก ผู้นำนักของมติคณะรัฐมนตรีครั้งนั้นคงไม่ต่างไปจากเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๖ ที่คณะรัฐมนตรีมีมติให้ตอบ
สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่เสนอให้มีการเสด็จ ภายในประเทศ หากมติคณะรัฐมนตรีเมื่อเดือน
มีนาคม ๒๔๙๘ จะพอมีความหมายอยู่บ้าง ก็คงเป็นสาเหตุให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตัดสิน
พระทัยปฏิเสธคำกราบบังคมทูลเชิญเสด็จ เยือนพม่านั่นเอง

แต่หนังสือคำสั่งของจอมพล ป. ฉบับข้างต้นมีน้ำหนักมากกว่ามติคณะรัฐมนตรีอย่างแน่นอน
เพราะเพียงไม่ถึง ๒ สัปดาห์ถัดมา กระทรวงมหาดไทยก็จัดทำร่างกำหนดการเสด็จ ภายในประเทศ
ส่งกลับมายังนายกรัฐมนตรี ร่างกำหนดการดังกล่าวไม่ได้กำหนดวันและเวลาตายตัว ระบุเพียงว่าเป็น
การเสด็จ ภาคกลาง, ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคเหนือ โดยใช้ชื่อว่า “ร่างกำหนดการเสด็จ
พระราชดำเนินประพาสและเยี่ยมราษฎรจังหวัดในลุ่มน้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำท่าจีน กันยายน ๒๔๙๘,”
“ร่างกำหนดการเสด็จพระราชดำเนินประพาสและเยี่ยมราษฎรจังหวัดทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
พฤศจิกายน ๒๔๙๘,” และ “ร่างกำหนดการเสด็จพระราชดำเนินประพาสและเยี่ยมราษฎรจังหวัด
ภาคเหนือ มกราคม ๒๔๙๙” ตามลำดับ^{๒๕}

^{๒๔} สจข., (๓) สร. ๐๒๐๑.๖๕/๔ การเสด็จพระราชดำเนินประพาสภายในประเทศ (๒๔ มี.ค.
๒๔๙๘-๒๑ ก.พ. ๒๕๐๑).

^{๒๕} สจข., (๓) สร. ๐๒๐๑.๖๕/๔ การเสด็จพระราชดำเนินประพาสภายในประเทศ (๒๔ มี.ค.
๒๔๙๘-๒๑ ก.พ. ๒๕๐๑). ในบันทึกข้อความที่แนบมาพร้อมกับหนังสือจากกระทรวงมหาดไทย
ดังกล่าว มีลายมือ จอมพล ป. เขียนว่า “เสนอ ค.ร.ม. พิจารณา [ลายเซ็น] 26 ก.ค. 98” ความเอาจริง
เอาจังของจอมพล ป. ที่มีต่อการเตรียมการเสด็จ ภายในประเทศครั้งนี้ ได้รับคำอธิบายจากกอบแก้ว
ว่าเป็นผลมาจากการเดินทางรอบโลกของนายกรัฐมนตรีเมื่อเดือนมิถุนายน ๒๔๙๘ จอมพล ป. เห็นว่า
การเสด็จ ภายในประเทศของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเป็นประโยชน์ในการต่อต้านลัทธิ
คอมมิวนิสต์รวมทั้งเพิ่มความเข้มแข็งทางการเมืองให้กับตนเอง กอบแก้วยังได้กล่าวถึงทัศนคติของ
พระยาศรีวิสารวาจาที่สนทนากับทูตต่างประเทศ ว่าการที่รัฐบาลยินยอมให้มีการเสด็จ ครั้งนี้เป็น
“แทคติค” ของจอมพล ป. (Phibul's tactic) ที่จะใช้ความนิยมชมชอบ (popular) ที่ประชาชนมีต่อ

จะเห็นได้ว่าจอมพล ป. นั้นเองที่เป็นปัจจัยสำคัญที่จะตัดสินใจว่าการเสด็จ เยี่ยมราษฎรจะเกิดขึ้นได้หรือไม่ หากหลักฐานของกอบเกื้อที่ว่าเมื่อไม่กี่เดือนก่อนหน้านั้น รัฐบาลและคณะรัฐประหาร ปฏิเสธโครงการเสด็จ เพราะเกรงว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะมีพระราชอำนาจทางการเมืองสูงขึ้น เป็นหลักฐานที่เชื่อถือได้ ก็แสดงว่าต้องมีปัจจัยบางอย่างที่เป็นสาเหตุให้ท่าทีของจอมพล ป. เปลี่ยนไป สิ่งที่น่าสนใจก็คือปัจจัยดังกล่าวคืออะไร คำถามนี้ไม่มีเอกสารใดเท่าที่ค้นพบในขณะนี้จะตอบได้ตรงๆ คงต้องอาศัยการตีความจากเหตุการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น

หลังจากคณะรัฐประหารยึดอำนาจไว้ในมืออย่างสมบูรณ์ในการรัฐประหารทางวิทยุเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๔ การเมืองไทยก็เริ่มต้นเข้าสู่ช่วงเวลาแห่งการแข่งขันของผู้มีอำนาจทั้ง ๓ จอมพล ป. พิบูลสงครามกุมอำนาจบริหารโดยเป็นนายกรัฐมนตรี พล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์สร้างกองกำลังตำรวจของตนเองโดยอาศัยการสนับสนุนจากอเมริกา ในขณะที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ รอวันขึ้นเป็นผู้บัญชาการทหารบกเพื่อคุมกองทัพทั้งหมดไว้ในมือ^{๓๐} ความขัดแย้งดังกล่าวจะเริ่มเด่นชัดมากขึ้นเมื่อเข้าสู่ครึ่งหลังของทศวรรษ ๒๔๙๐

กลาง พ.ศ. ๒๔๙๗ เมื่อจอมพลสฤษดิ์ขึ้นสู่ตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบก การเผชิญหน้ากันระหว่างตำรวจและทหารก็ชัดเจนขึ้นและเป็นที่ทราบกันดี^{๓๑} ต่างใช้หนังสือพิมพ์เป็นสื่อกลางของการต่อสู้ พล.ต.อ. เผ่ามีหนังสือพิมพ์ เข้า ส่วนจอมพลสฤษดิ์มี สารเสรี ต่างโจมตีซึ่งกันและกัน เมื่อถึงต้น พ.ศ. ๒๔๙๘ จอมพล ป. จึงได้พยายามสร้างโครงการประชาธิปไตยขึ้น เปลี่ยนการปกครองจากระบอบทหารเป็นระบอบรัฐสภา เป้าหมายนอกจากเพื่อลดทอนอำนาจของตำรวจและกองทัพ ซึ่งหมายถึงคู่แข่งทั้ง ๒ แล้ว จอมพล ป. ยังคาดหวังด้วยว่าภาพลักษณ์วีรบุรุษสงครามของตนจะช่วยให้ได้ชนะการเลือกตั้ง^{๓๒}

แต่การลดอำนาจของ พล.ต.อ. เผ่าลงหมายความว่าจะต้องกระทบต่อความสัมพันธ์กับสหรัฐอเมริกาด้วย เพราะ พล.ต.อ. เผ่าเป็นผู้ที่สหรัฐอเมริกาให้การสนับสนุนมาโดยตลอด เมื่อเป็นเช่นนี้ จอมพล ป. จึงหันไปทางจีนคอมมิวนิสต์มากขึ้น นอกจากจะเป็นการพยายามลดบทบาทสหรัฐอเมริกานในการเมืองไทย ยังเท่ากับเป็นการเอาใจปัญญาชนฝ่ายซ้าย, ฝ่ายกลาง (neutralist) และชาวจีนในประเทศเพื่อหวังผลการเลือกตั้งอีกด้วย เนื่องจากกลุ่มคนที่กล่าวมานั้นล้วนแต่ต่อต้านนโยบายต่างประเทศแบบฟิ่งฟิงอเมริกาทั้งสิ้น^{๓๓}

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้เป็นประโยชน์ทางการเมืองแก่ตน นอกจากนั้น กอบเกื้อยังสันนิษฐานว่าจอมพล ป. น่าจะได้รับอิทธิพลทางความคิดบางอย่างระหว่างการเดินทางรอบโลก จากการสนทนากับรัฐบาลอังกฤษและอเมริกา ที่ต้องการจะเห็นการเสด็จ เพื่อประโยชน์ของประเทศ ดู Kobkua Suwannathat-Pian, *Thailand's Durable Premier*, pp. 79 and 99 (fn. 109).

^{๓๐} สุชาชัย ยัมประเสริฐ, *แผนชิงชาติไทย*, หน้า ๓๒๖-๓๒๗.

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒๘-๓๒๙.

^{๓๒} Daniel Fineman, *A Special Relationship: The United States and Military Government in Thailand, 1947-1958* (Honolulu: University of Hawai'i Press, 1997), p. 209.

^{๓๓} Ibid., p. 212. ไฟน์แมนกล่าวถึงการประชุมร่วมประเทศแอฟริกันและเอเชียที่เมืองบันดุง ประเทศอินโดนีเซียว่า จอมพล ป. มอบหมายให้กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ในฐานะผู้แทนรัฐบาลไทย ไปพบนายโจว เอิน ไหล นายกรัฐมนตรีของจีน

เดือนพฤษภาคม ระหว่างที่จอมพล ป. อยู่ระหว่างการเดินทางรอบโลก ความตึงเครียดเพิ่มมากขึ้น หนังสือพิมพ์รายงานความเป็นปฏิปักษ์ระหว่างทหารและตำรวจ^{๓๔} พล.ต.อ. เผ่าตัดสินใจเข้าพบเอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกาประจำประเทศไทยในวันที่ ๑๗ มิถุนายนเพื่อเล่าถึงความขัดแย้งที่เกิดขึ้น และพูดถึงความเป็นไปได้ที่จะเกิดการรัฐประหารโดยกลุ่มทหารหนุ่มที่ไม่ชอบจอมพลสฤษดิ์ โดยนัยของการเข้าพบครั้งนี้ก็คือ พล.ต.อ. เผ่าต้องการให้สหรัฐอเมริกาสนับสนุนหากคนจะก่อรัฐประหาร แต่ทูตอเมริกันไม่เห็นด้วย โดยให้เหตุผลว่าคนไม่คิดว่าจะมีความขัดแย้งระหว่างกองทัพกับตำรวจรุนแรงถึงขนาดนั้น^{๓๕}

แม้จะอยู่ระหว่างการเดินทางรอบโลก แต่จอมพล ป. ก็รับรู้ถึงการเคลื่อนไหวของ พล.ต.อ. เผ่า และตอบโต้ด้วยโครงการเปลี่ยนประเทศให้เป็นประชาธิปไตย จอมพล ป. ให้สัมภาษณ์ว่าจะต่อสู้ในการเลือกตั้งเพื่อรวบรวมเสียงจากสภาผู้แทนราษฎรสำหรับการเป็นนายกรัฐมนตรีต่อไป สั่งให้คณะรัฐมนตรีถอนตัวจากการทำธุรกิจ มีการประณามการรัฐประหารและการเข้าไปเกี่ยวข้องกับการค้าของพวกเขา^{๓๖}

พล.ต.อ. เผ่ามองการเคลื่อนไหวของจอมพล ป. อย่างกังวล หากจอมพล ป. รวบรวมเสียงในสภา ได้จริงจะเท่ากับเป็นการตัดฐานอำนาจในสภา ของตน เพราะขณะนั้น พล.ต.อ. เผ่ากุมอำนาจในฐานะเลขานุการคณะกรรมการนิติบัญญัติ^{๓๗} รวมทั้งคำสั่งให้คณะรัฐมนตรีถอนตัวจากธุรกิจ ก็มีนัยโจมตีเครือข่ายธุรกิจมืดของ พล.ต.อ. เผ่าเช่นกัน^{๓๘} ด้วยเหตุนี้ พล.ต.อ. เผ่าจึงเข้าพบทูตอเมริกันอีกครั้งในวันที่ ๑๓ กรกฎาคม คราวนี้ พล.ต.อ. เผ่าพูดตรงไปตรงมาถึงการทำการรัฐประหารและกล่าวว่าตนและสหรัฐอเมริกาต้องร่วมมือกันที่จะ 'start a revolution'^{๓๙} แต่ข้อเสนอของ พล.ต.อ. เผ่าก็ได้รับการปฏิเสธอีกครั้ง

คอมมิวนิสต์ ทั้ง ๒ ฝ่ายมอบของกำนัลแก่กัน แม้จอมพล ป. เองจะกล่าวโจมตีลัทธิคอมมิวนิสต์ในการเดินทางรอบโลกในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน แต่ไฟน์แมนตีความว่ากรณีการพบกันของกรมหมื่น นราธิปพงศ์ประพันธ์และโจว เอิน ไหล คือความพยายามหนึ่งในการแสวงหานโยบายต่างประเทศแบบใหม่ ของจอมพล ป.

^{๓๔} Daniel Fineman, *op.cit.*, p. 215. ไฟน์แมนอ้าง *Bangkok Post*, May 14, 1955 ที่ลงข่าวเรื่องจอมพลสฤษดิ์ออกมาให้ข่าวว่าตนได้รับจดหมายข่มขู่เอาชีวิต

^{๓๕} Daniel Fineman, *op.cit.*, p. 215-216. ไฟน์แมนกล่าวว่าโดยส่วนตัวแล้วทูตอเมริกันไม่คิดว่า พล.ต.อ. เผ่าจะเป็นผู้นำที่ดีได้

^{๓๖} ประเด็นนี้ไฟน์แมนตีความต่างจาก ทักษิณ เจริญเศียรณ, *การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ*, หน้า ๑๒๒-๑๒๕. ที่กล่าวว่าโครงการประชาธิปไตยของจอมพล ป. เกิดขึ้นหลังกลับจากการเดินทางรอบโลกแล้ว

^{๓๗} Daniel Fineman, *op.cit.*, p. 216.

^{๓๘} สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ, *แผนชิงชาติไทย*, หน้า ๓๓๐-๓๓๑.

^{๓๙} Daniel Fineman, *op.cit.*, p. 216.

^{๓๙} *Ibid.*, p. 217.

จอมพล ป. ทราบแผนการของ พล.ต.อ. เผ่าเป็นอย่างดี จึงไม่เปิดโอกาสให้ทำตามแผนการระหว่างที่ พล.ต.อ. เผ่าเดินทางไปราชการต่างประเทศ จอมพล ป. ก็ดำเนินการปรับ พล.ต.อ.เผ่าออกจากตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง รวมทั้งปรับรัฐมนตรีที่เป็นคนใกล้ชิดของ พล.ต.อ. เผ่าออกจากตำแหน่งเช่นกัน^{๕๐} ทำให้ พล.ต.อ. เผ่าเหลือเพียงตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย ไม่นานหลังปรับคณะรัฐมนตรี จอมพล ป. ยังประกาศจะดำเนินการปราบปรามการดำเนินอย่างจริงจัง ซึ่งเท่ากับเป็นการทำลายฐานทางเศรษฐกิจของ พล.ต.อ. เผ่า การปรับ พล.ต.อ. เผ่าออกจากกระทรวงการคลังเป็นหนึ่งในกระบวนการนี้^{๕๑}

จะเห็นได้ว่าช่วงเวลาที่ พล.ต.อ. เผ่าคิดจะก่อการรัฐประหาร คือระหว่างกลางเดือนมิถุนายน ถึงกลางเดือนกรกฎาคม ๒๔๘๘ เป็นช่วงเวลาเดียวกับที่ปรากฏหลักฐานว่าจอมพล ป. อนุมัติโครงการเสด็จ เยี่ยมราษฎร แม้ไม่มีหลักฐานชี้เฉพาะลงไปอย่างแน่นอนว่าความขัดแย้งทางการเมืองเป็นสาเหตุของการอนุมัติดังกล่าว แต่เมื่อพิจารณาจากข้อเท็จจริงที่ว่าจอมพล ป. ไม่เคยมีความจริงจังที่จะทำให้การเสด็จ เป็นจริงมาก่อน กรณีของมติคณะรัฐมนตรีเดือนมีนาคมเป็นตัวอย่างที่ดี แต่กลับมามีคำสั่งให้กระทรวงมหาดไทยเร่งจัดทำร่างกำหนดการเสด็จ เยี่ยมราษฎรโดยด่วนในช่วงเวลาที่ความขัดแย้งทางการเมืองรุนแรงถึงขั้นที่อาจจะเกิดการรัฐประหารได้ ก็น่าจะตั้งเป็นข้อสันนิษฐานได้ว่าจอมพล ป. อาจจะหวังให้การเสด็จ เยี่ยมราษฎรที่ตนสนับสนุน ช่วยดึงราชสำนักให้เข้ามาเป็นฝ่ายเดียวกับตน อย่างน้อยที่สุดก็ในช่วงเวลาที่เสี่ยงต่อการถูกรัฐประหารเช่นนั้น

๓.๒.๒ การเตรียมการรับเสด็จ ของรัฐบาล

หลังจากกระทรวงมหาดไทยจัดทำร่างกำหนดการเสร็จตามคำสั่งของจอมพล ป. กลับต้องรออีกเกือบ ๑ เดือนกว่าจะได้รับการพิจารณาจากที่ประชุมคณะรัฐมนตรี ไม่ทราบว่าเป็นเพราะเหตุใดจึงเกิดความล่าช้าขึ้น ทั้งที่จอมพล ป. เองก็มีคำสั่งให้เสนอคณะรัฐมนตรีตั้งแต่วันที่ได้รับร่างกำหนดการดังกล่าวจากกระทรวงมหาดไทย อย่างไรก็ตาม ที่ประชุมคณะรัฐมนตรีมีมติรับหลักการ และมอบให้กระทรวงมหาดไทยไปติดต่อกับสำนักราชเลขาธิการและสำนักพระราชวัง พร้อมทั้งให้คำนวณงบประมาณเสนอต่อคณะรัฐมนตรีอีกครั้ง^{๕๒}

* หนังสือพิมพ์ สยามรัฐ วันที่ ๑๗ สิงหาคม ๒๔๘๘ รายงานความเป็นไปได้ของการรัฐประหารทันทีที่ พล.ต.อ. เผ่ากลับจากการเข้าพบทูตอเมริกัน ดู Daniel Fineman, *op.cit.*, p. 313, fn. 69.

^{๕๐} สุราชัย ยิ้มประเสริฐ, *แผนชิงชาติไทย*, หน้า ๓๓๑-๓๓๒. ดูปฏิกริยาของ พล.ต.อ. เผ่าเมื่อทราบข่าวว่าตนเองถูกปรับออกจากตำแหน่งขณะอยู่ที่ประเทศอังกฤษใน Daniel Fineman, *op.cit.*, p. 219. และดูรายชื่อรัฐมนตรีทั้งหมดที่ถูกปรับในวันที่ ๒ และ ๕ สิงหาคม ๒๔๘๘ ใน ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์, *รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี (๒๔๗๕-๒๕๑๗)* (กรุงเทพฯ: รัฐกิจเสรี, ๒๕๑๗), หน้า ๘๐๓.

^{๕๑} Daniel Fineman, *op.cit.*, p. 218-219.

^{๕๒} หัวข้อการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๔๕/๒๔๘๘ วันพุธที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๔๘๘. ร่างกำหนดการที่นำเสนอที่ประชุมคณะรัฐมนตรีครั้งนี้มีแผนการเสด็จ ภาคเหนือด้วย แต่ดังที่จะเห็นต่อไป การเสด็จ เยี่ยมราษฎรภาคเหนือจะไม่เกิดขึ้นจนกระทั่งถึงยุครัฐบาลจอมพลสฤษดิ์

ต่อมา วันที่ ๓๐ สิงหาคม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้พลเอกเดชา เดชประดิษฐ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย พระยารามราชภักดี ปลัดกระทรวงมหาดไทย อธิบดีกรมชลประทาน และอธิบดีกรมทางหลวงแผ่นดินเข้าเฝ้าฯ ในบันทึกข้อความที่ปลัดกระทรวงมหาดไทย รายงานถึงจอมพล ป. วันเดียวกันนั่นเอง ทำให้เราทราบถึงพระราชประสงค์ของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการเสด็จพระราชดำเนินครั้งนี้

ในการนี้ได้รับทราบพระราชประสงค์ว่า ในขั้นต้นจะเสด็จพระราชดำเนินใน ท้องที่จังหวัดภาคกลางบางจังหวัดก่อน ได้แก่จังหวัดสุพรรณบุรี ราชบุรี นครนายก ชัยนาท โดยมีพระราชประสงค์จะเสด็จพระราชดำเนินประพาสเป็นคราวละจังหวัดๆ จะประทับแรมเฉพาะจังหวัดสุพรรณบุรีจังหวัดเดียว โดยเฉพาะการเสด็จประพาส จังหวัดชัยนาท มีพระราชประสงค์จะเสด็จโดยทางเครื่องบินไปลงที่สนามบินตาดลี ต่อจากนั้นเสด็จไปประพาสเขื่อนชัยนาท แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับโดยทางเรือ ยนต์ การเสด็จพระราชดำเนินประพาสในจังหวัดภาคกลางดังกล่าว โปรดเกล้าฯ ให้ กำหนดในราวปลายเดือนกันยายน ๒๕๕๕^{๕๓} (สะกดตามต้นฉบับ)

ต่อจากนั้น พระยารามราชภักดีได้กล่าวถึงพระราชประสงค์ในการเสด็จพระราชดำเนินภาค อีสานว่า

ส่วนการเสด็จพระราชดำเนินประพาสทางจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นั้น มีพระราชประสงค์จะเสด็จให้ทั่วทุกจังหวัด โปรดเกล้าฯ ให้กำหนดต้นเดือน พฤศจิกายน ๒๕๕๕ ใช้เวลาประมาณ ๒๐ วัน ในการนี้มีพระราชประสงค์จะเสด็จ ประพาสภูเกตุตั้งและเขาพระวิหาร โดยทางเครื่องบินเฮลิคอปเตอร์ด้วย โดยเฉพาะที่มี พระราชประสงค์จะเสด็จประพาสเขาพระวิหารนั้น ได้กราบบังคมทูลให้ทรงทราบว่า ขณะนี้ยังเป็นปัญหาเรื่องเขตแดนกันอยู่ ด้วยแล้ว^{๕๔}

น่าสนใจว่าในความรับรู้ทั่วไป จะเรียกการเสด็จ ในปีนี้ โดยเฉพาะการเสด็จ ภาคอีสาน ว่า “การเสด็จ เยี่ยมราษฎร” แต่หากดูจากเอกสารข้างต้น ซึ่งถูกเขียนขึ้นในวันเดียวกันกับที่

^{๕๓} สจข., มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑.๓/๖ เสด็จ จังหวัดชัยนาท, สิงห์บุรี, อ่างทอง และนครศรี ออยุธยา (พ.ศ. ๒๕๕๕).

^{๕๔} สจข., มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑.๓/๖ เสด็จ จังหวัดชัยนาท, สิงห์บุรี, อ่างทอง และนครศรี ออยุธยา (พ.ศ. ๒๕๕๕).

เช่น ป. พิศนาคะ, พระราชจริยาวัตรของ ร.๙, หน้า ๑๔๐-๑๔๑. อันเป็นงานเขียนในยุคต้นๆ ที่กล่าวถึงการเสด็จ เยี่ยมราษฎรภาคกลางในเชิงเฉลิมพระเกียรติ หรือดู เกินหลง สนิทวงศ์ ณ ออยุธยา, ทำเป็นธรรม (กรุงเทพฯ: มูลนิธิกตเวทิน, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๓-๑๓๓.

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งถึงพระราชประสงค์ อาจตั้งข้อสังเกตได้ว่า การเสด็จครั้งนี้ ทรงให้ความสำคัญกับการประพาสไม่น้อยไปกว่าการเยี่ยมราษฎร

นอกจากนั้น ในการเข้าเฝ้าฯ ครั้งเดียวกัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังได้พระราชทานข้อสังเกตอีก ๔ ประการ ดังนี้

๑. การจัดให้ราษฎรเฝ้ารับเสด็จอย่าให้มีการกะเกณฑ์ และขอให้จัดเป็นจุดๆ ไป ไม่ใช่จัดให้เรียงรายตามระยะตลอดทาง ทั้งนี้เพื่อให้การเสด็จพระราชดำเนินไม่ต้องเสียเวลา

๒. การจัดรับเสด็จ ขอย่าให้ถือโอกาสใช้จ่ายเงินงบประมาณแผ่นดินให้หมดเปลืองเกินความจำเป็น

๓. โดยเฉพาะข้าราชการ อย่าให้มีการบังคับกะเกณฑ์ให้ทำหน้าที่ในการรับเสด็จด้วยความสมัครใจ การจัดทำข้อมรับเสด็จอย่าให้มีการบังคับ และถ้ามีการจัดทำด้วยความจงรักภักดีก็ควรให้จัดทำได้

๔. โดยที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือบางจังหวัด มีชาวนวนอพยพอยู่เป็นจำนวนมาก จึงขอให้หาทางอย่าให้ชาวนวนอพยพดังกล่าวเกิดความรู้สึกไปในทางไม่ดีขึ้นได้^{๔๔}

เมื่อรับทราบพระราชประสงค์ กระทรวงมหาดไทยได้เชิญผู้ว่าราชการภาค ผู้ว่าราชการจังหวัด และผู้แทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาประชุมในวันที่ ๑ กันยายน เพื่อร่างกำหนดการอีกครั้ง ที่ประชุมตัดการเสด็จ จังหวัดราชบุรีออกด้วยเหตุผลว่าควรรอให้พันธุคุณผ่านไปก่อน^{๔๕} เข้าใจว่า ปลัดกระทรวงมหาดไทยคงได้ติดต่อกับทางราชสำนักก่อนหน้าวันประชุม เพราะในบันทึกข้อความถึงจอมพล ป. ได้รายงานว่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้การเสด็จจังหวัดสุพรรณบุรีมีขึ้นในวันที่ ๒๐ กันยายน ส่วนการเสด็จ จังหวัดอื่นๆ ในภาคกลางยังไม่ได้กำหนดวัน หลังการประชุม ปลัดกระทรวงมหาดไทยมีหนังสือถึงราชเลขาธิการถวายร่างกำหนดการเพื่อกราบบังคมทูลต่อไป

นอกจากนั้น ที่ประชุมครั้งนี้ยังได้กำหนดงบประมาณเฉพาะสำหรับการเสด็จ ภาคกลางเป็นจำนวนเงิน ๒ แสนบาท ในหนังสือที่ร่างโดยปลัดกระทรวงมหาดไทยและมอบให้จอมพล ป. ลงนาม

^{๔๔} สจข., มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑.๓/๑๑ เสด็จ จังหวัดสุพรรณบุรี (พ.ศ. ๒๔๙๘-๒๔๙๙). มีลายมือจอมพล ป. เขียนต่อท้ายหนังสือว่า “ทราบ จัดไปตามพระราชประสงค์”

^{๔๕} สจข., มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑.๓/๑๑ เสด็จ จังหวัดสุพรรณบุรี (พ.ศ. ๒๔๙๘-๒๔๙๙).

* หนังสือจากจอมพล ป. ในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ที่แจ้งผลการประชุมดังกล่าวต่อเลขาธิการคณะรัฐมนตรีฝ่ายบริหาร ที่เก็บอยู่ใน สจข., (๓) สร. ๐๒๐๑.๖๕/๔ การเสด็จพระราชดำเนินประพาสภายในประเทศ (๒๔มี.ค. ๒๔๙๘-๒๑ ก.พ. ๒๕๐๑). กล่าวถึงจังหวัดที่ยังไม่ได้กำหนดวันเสด็จ ว่า “สำหรับการเสด็จพระราชดำเนินจังหวัดนครนายก และจังหวัดชัยนาท นั้น ยังไม่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ กำหนดวัน ทั้งนี้สุดแต่พระราชอัธยาศัย”

เพื่อเสนอต่อคณะรัฐมนตรี ได้แบ่งการใช้จ่ายไว้ ๔ ประเภท ได้แก่ ค่าปรับปรุงตกแต่งที่ประทับแรมและประทับร้อน, ค่าทำและปรับปรุงทำเทียบเรือพระที่นั่ง, ค่าเครื่องต้นและอาหารสำหรับผู้ตามเสด็จ และค่าพาหนะและเบ็ดเตล็ด^{๔๗} คณะรัฐมนตรีนำร่างกำหนดการและงบประมาณที่กระทรวงมหาดไทยเสนอเข้าพิจารณาในการประชุมวันที่ ๗ กันยายน และมีมติให้กระทรวงการคลังจัดหาเงินเพื่อให้กระทรวงมหาดไทยดำเนินการ^{๔๘}

ร่างกำหนดการฉบับใหม่มีความแตกต่างจากฉบับแรกบางประการ ทั้งการกำหนดอย่างชัดเจนว่าจะมีการเสด็จ จังหวัดสุพรรณบุรีในวันที่ ๒๐-๒๑ กันยายน จังหวัดอื่นๆ แม้ยังไม่กำหนดวันแน่นอน แต่ก็ระบุแล้วว่าจะเสด็จ จังหวัดนครนายกจังหวัดเดียว ๑ วัน และเสด็จ จังหวัดชัยนาท, สิงห์บุรี, อ่างทอง และอยุธยา ๔ จังหวัดในเวลา ๒ วัน ทั้งหมดนี้จะเสร็จสิ้นภายในเดือนกันยายน นอกจากนั้นยังได้ระบุลงไปในการกำหนดการอย่างชัดเจนว่าจะมีการหยุดประทับเพื่อให้ราษฎรได้เฝ้าฯ ตรงจุดใด เป็นเวลาเท่าใด

ต่อมา วันที่ ๑๐ กันยายน ปลัดกระทรวงมหาดไทย, รองสมุหราชองครักษ์, เลขานุการสำนักพระราชวัง และเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานอีกจำนวนหนึ่ง เช่น กระทรวงมหาดไทย, กรมประชาสัมพันธ์ ได้เดินทางไปเตรียมการรับเสด็จ ที่จังหวัดสุพรรณบุรีและจังหวัดนครปฐมซึ่งเป็นหนึ่งในเส้นทางเสด็จ คณะจากส่วนกลางสมทบกับข้าราชการในท้องถิ่น และร่วมกันเตรียมการรับเสด็จ ในจุดต่างๆ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะหยุดประทับและบางแห่งก็จะมีพิธีการ ไม่ว่าจะเป็น องค์พระปฐมเจดีย์, วัดป่าเลไลยก์, อนุสรณ์ดอนเจดีย์, ตรวจเส้นทางที่จะเสด็จ ทางชลมารค, การสร้างแพที่ประทับแรมกลางน้ำ และที่ประทับในจุดต่างๆ ที่จะทรงหยุดประทับ รวมทั้งการจัดวางระเบียบและสถานที่ให้ประชาชนเฝ้าฯ^{๔๙}

หลังการเสด็จ จังหวัดสุพรรณบุรีในวันที่ ๒๐-๒๑ กันยายนเกือบ ๑ สัปดาห์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ กำหนดวันเสด็จ จังหวัดชัยนาท, สิงห์บุรี, อ่างทอง และอยุธยา ในวันที่ ๒๗ กันยายน นำแปลกที่กระทรวงมหาดไทยเพิ่งจะแจ้งเรื่องดังกล่าวต่อคณะรัฐมนตรีในวันที่ ๒๖ กันยายน หรือ ๑ วันก่อนการเสด็จ เท่านั้น^{๕๐} ทั้งไม่ปรากฏว่าคณะรัฐมนตรีนำเรื่อง

^{๔๗} สจข., (๓) สร. ๐๒๐๑.๖๕/๔ การเสด็จพระราชดำเนินประพาสภายในประเทศ (๒๔มี.ค. ๒๔๙๘-๒๑ ก.พ. ๒๕๐๑). หนังสือฉบับนี้จบด้วยข้อความ "จึงเรียนมาเพื่อขอได้โปรดนำเสนอ พณฯ นายกรัฐมนตรีพิจารณาอนุมัติเงินเพื่อใช้จ่ายในการรับเสด็จ ดังเสนอข้างต้นนั้นด้วย" และลงนามโดยจอมพล ป. ในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย นำเสนอว่าจอมพล ป. มีความตระหนักว่าตนเองคือผู้มีอำนาจในการอนุมัติงบประมาณการเสด็จ ดังกล่าว ไม่ใช่คณะรัฐมนตรี

^{๔๘} หัวข้อการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๔๗/๒๔๙๘ วันพุธที่ ๗ กันยายน ๒๔๙๘. เช่นเดียวกับกรณีที่กำลังกล่าวถึงในเชิงอรรถก่อนหน้านี้ มติคณะรัฐมนตรีครั้งนี้ไม่ได้เป็นการตัดสินใจว่าจะอนุมัติงบประมาณที่กระทรวงมหาดไทยเสนอหรือไม่ คงเป็นเพราะจอมพล ป. อนุมัติไปแล้วนั่นเอง

^{๔๙} สจข., (๓) สร. ๐๒๐๑.๖๕/๔ การเสด็จพระราชดำเนินประพาสภายในประเทศ (๒๔มี.ค. ๒๔๙๘-๒๑ ก.พ. ๒๕๐๑).

^{๕๐} สจข., (๓) สร. ๐๒๐๑.๖๕/๔ การเสด็จพระราชดำเนินประพาสภายในประเทศ (๒๔มี.ค. ๒๔๙๘-๒๑ ก.พ. ๒๕๐๑).

ดังกล่าวเข้าที่ประชุมแต่อย่างใด เข้าใจว่าเป็นเพราะคณะกรรมการน่าจะรู้กำหนดการกันแล้ว หนังสือจากกระทรวงมหาดไทยเป็นการรายงานต่อคณะรัฐมนตรีอย่างเป็นทางการเท่านั้น

ในช่วงเวลาเดียวกันนั้น ทางสำนักพระราชวังเองก็ได้เตรียมการเสด็จ ๔ จังหวัดภาคกลาง เช่นกัน มีเอกสารชุดหนึ่งเก็บอยู่ที่แฟ้มกระทรวงมหาดไทยในสำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ มีรายละเอียดของขบวนเสด็จ ๔ จังหวัดภาคกลาง ทั้งขบวนรถ, ขบวนเรือ และรายชื่อผู้ตามเสด็จทั้งหมด^{๕๑}

สำหรับการเสด็จ จังหวัดนครนายก มีหนังสือจากปลัดกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ ๓ ตุลาคม ๒๔๙๘ ถึงเลขาธิการคณะรัฐมนตรีฝ่ายบริหาร รายงานว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ จะเสด็จ จังหวัดนครนายกในวันที่ ๒๑ ตุลาคม ๒๔๙๘ พร้อมกับแนบกำหนดการมา ๔๐ ชุดเพื่อเสนอต่อคณะรัฐมนตรี^{๕๒}

ก่อนที่คณะรัฐมนตรีจะนำเรื่องเข้าที่ประชุม ปลัดกระทรวงมหาดไทยได้ส่งหนังสือมายังเลขาธิการคณะรัฐมนตรีฝ่ายบริหารอีกฉบับ แจ้งว่าทรงโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนกำหนดการเสด็จ มาเป็นวันที่ ๑๘ ตุลาคม^{๕๓} คณะรัฐมนตรีนำเรื่องเข้าที่ประชุมในวันที่ ๕ ตุลาคม มีมติเห็นชอบ^{๕๔}

ในกรณีของการเสด็จ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หลังจากที่ร่างกำหนดการแรกที่กระทรวงมหาดไทยเป็นผู้ร่างได้รับความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรีแล้ว^{๕๕} พระยารามราชภักดี ปลัดกระทรวงมหาดไทย เดินทางไปตรวจสอบเส้นทางการเสด็จ ทุกจังหวัดในภาคอีสานระหว่างวันที่ ๕-๑๕ ตุลาคม หลังจากนั้นได้เรียกประชุมหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อปรับกำหนดการและสถานที่รับเสด็จ อีกครั้ง และได้ทำร่างกำหนดการขึ้นใหม่อีก ๑ ชุดเสนอต่อรัฐบาล คณะรัฐมนตรีนำเข้าพิจารณาในการประชุมวันที่ ๒๖ ตุลาคม มีมติ “รับทราบ”^{๕๖}

นอกจากนั้น มีหลักฐานเกี่ยวกับการเตรียมการรับเสด็จ ภาคอีสานที่น่าสนใจมาก เป็นเอกสารเกี่ยวกับข้อปฏิบัติในการรับเสด็จ ทั้งในระดับที่กระทรวงมหาดไทยสั่งการไปยังภูมิภาค และระดับภูมิภาคสั่งการกันเอง

^{๕๑} สจข., มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑.๓/๖ เสด็จ จังหวัดชัยนาท สิงห์บุรี อ่างทอง และนครศรีอยุธยา (พ.ศ. ๒๔๙๘).

^{๕๒} หจข., (๓) สร. ๐๒๐๑.๖๕/๔ การเสด็จพระราชดำเนินประพาสภายในประเทศ (๒๕มี.ค. ๒๔๙๘-๒๑ ก.พ. ๒๕๐๑). นำสังเกตว่า แม้จะมีชื่อว่า “การเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎร” แต่กำหนดการข้างต้นมีรายการที่ให้ราษฎรเข้าเฝ้าฯ เพียง ๒ ครั้ง ครั้งละประมาณ ๑ ชั่วโมง ในครั้งวันแรกเท่านั้น ครึ่งวันหลังมีลักษณะคล้ายการเสด็จ ประพาสมากกว่า

^{๕๓} หจข., (๓) สร. ๐๒๐๑.๖๕/๔ การเสด็จพระราชดำเนินประพาสภายในประเทศ (๒๕มี.ค. ๒๔๙๘-๒๑ ก.พ. ๒๕๐๑). กำหนดการใหม่นี้เปลี่ยนรายละเอียดบางประการ ได้แก่ ดัดการเสด็จ เชื่อนนายกองออก และเลื่อนการเสด็จ น้ำตกสาริกาขึ้นมาไว้ก่อนหน้าการเสด็จ น้ำตกนางรอง ส่วนการเสด็จ ในครึ่งวันแรกเหมือนกำหนดการเดิม

^{๕๔} หัวข้อการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๕๑/๒๔๙๘ วันพุธที่ ๕ ตุลาคม ๒๔๙๘.

^{๕๕} หัวข้อการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๕๐/๒๔๙๘ วันพุธที่ ๒๘ กันยายน ๒๔๙๘.

^{๕๖} หัวข้อการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๕๕/๒๔๙๘ วันพุธที่ ๒๖ ตุลาคม ๒๔๙๘.

ในภาคผนวก ง ข้างท้าย เป็นเอกสารสั่งการจากกระทรวงมหาดไทยถึงทุกจังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กำหนดข้อปฏิบัติในการรับเสด็จ ๑๔ ข้อ ส่วนภาคผนวก จ เป็นแนวปฏิบัติการรับเสด็จ ที่ผู้ว่าราชการภาค ๔ สั่งการไปยังผู้ว่าราชการจังหวัดในสังกัด^{๕๗} ในกรณีหลัง แบ่งเป็นหัวข้อ “การจัดที่ประทับและที่พักข้าราชการ”, “การจัดรับเสด็จ”, “การจัดพระกระยาหารและอาหาร”, “การถวายความอารักขาและความปลอดภัย” และ “เบ็ดเตล็ด” (ดูรายละเอียดทั้งหมดในภาคผนวก ง และ จ)

สิ่งที่ปรากฏในภาพและบันทึกการเสด็จ ภาคอีสานปี ๒๔๙๘ ที่ปรากฏในสื่อต่างๆ ตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งหนังสือ, บันทึกความทรงจำของผู้ตามเสด็จ หรือภาพยนตร์ส่วนพระองค์ ส่วนหนึ่งมีที่มาจากแนวปฏิบัติการรับเสด็จ นี้เอง ทั้งการจัดทำชุดรับเสด็จ, การให้ข้าราชการ ประชาชน นักเรียน ตั้งแถวรับเสด็จ, การจัดหาธงชาติให้ประชาชนโบกระหว่างการรับเสด็จ, การจัดกองเกียรติยศรับและส่งเสด็จ รวมทั้งการบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมีและการเปล่งเสียงถวายพระพร

ในที่นี้ขอแสดงตัวอย่างที่ข้อปฏิบัติบางข้อส่งผลให้เกิดการปฏิบัติจริงๆ เช่นข้อ ๑๒ เรื่องการเปล่งเสียงถวายพระพร ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติข้อหนึ่งที่กระทรวงมหาดไทยสั่งการไปยังผู้ว่าราชการจังหวัด (ดูภาคผนวก ง)

๑๒. ในระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินี เสด็จ มานั้น ควรจะได้มีการร้องถวายพระพรเป็นระยะ ตั้งแต่เริ่มเข้าประตูมา ไปจนกว่าจะเสด็จ ขึ้นประทับ ณ พลับพลาแล้วเจียบสงบ เมื่อมีพระราชกระแสพระราชดำรัสแล้ว ก็ควรจะร้องไชโยเป็นระยะจนกว่าจะเสด็จ ลง เวลาเสด็จ กลับก็ควรถวายพระพรเช่นเดียวกันจนกว่าจะเสด็จ กลับไป

ในรายงานการเสด็จ ที่บันทึกไว้โดย วิทยุสารประจำวันของกรมประชาสัมพันธ์ มีรายละเอียดของการเสด็จ ภาคอีสานทุกวัน จะให้ภาพบรรยากาศที่เกิดขึ้นในการเสด็จ ที่ต่างๆ เช่น

วันที่ ๔ พฤศจิกายน เวลา ๐๘.๔๕ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินี เสด็จโดยรถยนต์พระที่นั่งจากจังหวัดนครราชสีมา เพื่อทรงเยี่ยมราษฎรในจังหวัดชัยภูมิต่อไป ขบวนเสด็จผ่านทหาร ตำรวจ ข้าราชการ นักเรียน ลูกเสือ ราษฎร ที่เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทเนืองแน่นอยู่ ๒ ฟากถนนซ้าย ทั้งนี้เนื่องจากราษฎรเข้าห้อมล้อมรถยนต์พระที่นั่งเพื่อจะได้ชมพระบารมีโดยใกล้ชิด พร้อมกันนั้นก็เปล่งเสียงถวายพระพร อย่างกึกก้อง^{๕๘} (สะกดตามต้นฉบับ)

^{๕๗} สจข., มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑.๓/๔ เสด็จเยี่ยมราษฎรภาคอีสาน. ผู้ว่าราชการภาค ๔ บันทึกไว้ว่า “ได้รับบันทึกแนวการปฏิบัติในการรับเสด็จ จากผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ด เห็นว่าได้บันทึกไว้ละเอียดถี่ถ้วนดี ภาคได้ตรวจแก้ไขเพิ่มเติมให้แล้ว จึงขอส่งมาให้ท่านทราบเป็นแนวทางพิจารณาดำเนินการตามสมควรต่อไป”

^{๕๘} หจข., (๓) สร. ๐๒๐๑.๖๕/๔ การเสด็จพระราชดำเนินประพาสภายในประเทศ (๒๔มี.ค. ๒๔๙๘ - ๒๑ ก.พ. ๒๕๐๑)

หรือที่จังหวัดมหาสารคาม

เมื่อวันที่ ๑๕ (พ.ย.๕๘) เวลา ๑๐.๐๐ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินี เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่งจากที่ประทับไปยังศาลากลางจังหวัดมหาสารคาม เมื่อรถยนต์พระที่นั่งไปถึง ราษฎรซึ่งรอเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทอยู่ ณ บริเวณศาลากลางจังหวัดต่างเปล่งเสียงไชโยถวายพระพรอย่างอึงมี่^{๕๔} (สะกดตามต้นฉบับ)

๓.๒.๓ พระราชกรณียกิจระหว่างการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎร พ.ศ. ๒๔๙๘

เนื้อหาเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจที่จะนำเสนอในที่นี้มาจากเอกสารจำนวนหนึ่งในหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ส่วนหนึ่งเป็นรายงานที่กระทรวงมหาดไทยเสนอต่อคณะรัฐมนตรี ส่วนหนึ่งมาจาก วิทยสารประจำวันของกรมประชาสัมพันธ์ ซึ่งตีพิมพ์ทุกวัน และรายงานการเสด็จ อย่างละเอียด

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ จังหวัดสุพรรณบุรีในวันที่ ๒๐-๒๑ กันยายน ๒๔๙๘ เสด็จ จังหวัดชัยนาท สิงห์บุรี อ่างทอง และอยุธยา ในวันที่ ๒๗-๒๘ กันยายน และเสด็จ จังหวัดนครนายกวันที่ ๑๘ ตุลาคม โดยทั่วไปอาจกล่าวได้ว่า การเสด็จ ๖ จังหวัดภาคกลางเป็นการทดลองหรือซักซ้อมเตรียมความพร้อมสำหรับการเสด็จ ครั้งใหญ่ เพราะมีหลักฐานแสดงให้เห็นว่ามีการนำข้อผิดพลาดในการรับเสด็จ ๖ จังหวัดภาคกลางมาเป็นบทเรียนในการรับเสด็จ ภาคอีสานด้วย เช่น ในรายงานการเสด็จ จังหวัดนครนายก เกิดปัญหาบางประการ

มีราษฎรบางคนได้ถวายสิ่งของที่ไมสมควร อันเป็นสิ่งที่ไม่น่าจะเป็นการสมพระเกียรติ หรือไม่เป็นการแสดงความจงรักภักดีอย่างใด โดยมุ่งหวังที่จะเข้าเฝ้าฯ โดยใกล้ชิดประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งต้องการเงินท้ายที่หนึ่ง อาทิเช่น นำผ้าขาวม้าที่คาดพุงอยู่กับตัวปลดออกถวาย บ้างก็นำผ้าเช็ดหน้าที่ใช้แล้วทูลเกล้าฯ ถวาย บ้างก็เอาเข็มกลัดเครื่องหมายสมาชิกสมาคมส่งเสริมวัฒนธรรมหญิงถวาย บ้างก็เอาดอกไม้ที่อยู่ใกล้ทาง สุดแต่จะหาได้ หรือแบ่งจากผู้อยู่ใกล้เคียงน้อมเกล้าฯ ถวาย เป็นต้น ซึ่งได้พิจารณาหาทางป้องกันมิให้พฤติการณ์ทำนองนี้เกิดขึ้นอีกได้^{๕๕}

กรณีนี้เป็นส่วนหนึ่งที่น่าไปสู่ข้อปฏิบัติในการรับเสด็จ ที่กระทรวงมหาดไทยสั่งการไปยังผู้ว่าราชการทุกจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เรื่องการทูลเกล้าฯ ถวายของ

^{๕๔} หจข., (๓) สร. ๐๒๐๑.๖๕/๔ การเสด็จพระราชดำเนินประพาสภายในประเทศ (๒๔มี.ค. ๒๔๙๘-๒๑ ก.พ. ๒๕๐๑)

^{๕๕} สจข., (๓) สร. ๐๒๐๑.๖๕/๔ การเสด็จพระราชดำเนินประพาสภายในประเทศ (๒๔มี.ค. ๒๔๙๘-๒๑ ก.พ. ๒๕๐๑)

การนำสิ่งของต่างๆ ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายนั้น สมควรที่จะได้ประกาศให้ประชาชนได้ทราบทั่วกันว่า จะต้องปฏิบัติอย่างไร ให้นำสิ่งของมา ณ ที่ใด เวลาใด ทราบล่วงหน้าก่อน จังหวัดควรที่จะได้จัดทำที่ไว้เพื่อให้ประชาชนผู้ประสงค์จะนำสิ่งของขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายจะได้วางสิ่งของนั้นๆ ไว้เป็นระเบียบเรียบร้อย สิ่งของทุกชิ้นที่จะนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายนั้น จะต้องผ่านการตรวจของเจ้าหน้าที่เสียก่อน ทั้งนี้เพื่อความปลอดภัยและเป็นการตรวจตราเพื่อให้เป็นการสมพระเกียรติ เพราะเท่าที่ปรากฏเรามีบางแห่งได้นำสิ่งของขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายโดยมีความมุ่งหมายที่จะได้รับพระราชทานเหรียญพระบรมรูปเป็นที่ระลึกเท่านั้น และบ้างก็เพื่อที่จะได้ชมพระองค์ทั้งสองให้นานกว่าคนอื่นก็มี โดยมีได้มีความประสงค์ที่จะนำสิ่งของขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายด้วยความจงรักภักดีอย่างจริงจัง หากสิ่งใดที่พิจารณาเห็นว่าไม่เป็นการเหมาะสม และกระทำเพื่อหวังประโยชน์อย่างอื่นแล้ว ก็ควรแนะนำหรือหาทางกีดกันอย่างใดอย่างหนึ่งอย่าให้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายได้ ซึ่งทั้งนี้อยู่ในดุลยพินิจของเจ้าหน้าที่ชั้นผู้ใหญ่ของจังหวัดเป็นผู้พิจารณา^{๖๑}

ในส่วนของ การเสด็จ ภาคอีสาน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี เสด็จฯ จากจังหวัดพระนครในวันที่ ๒ พฤศจิกายน โดยขบวนรถไฟพระที่นั่ง ระหว่างทางจะเปลี่ยนพระราชพาหนะเป็นรถยนต์, เฮลิคอปเตอร์ และเรือ ตามแต่สภาพภูมิประเทศ บางโอกาสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงขับรถยนต์ด้วยพระองค์เอง

ขณะที่ประทับบนรถไฟพระที่นั่ง ทุกชุมชนที่อยู่บริเวณรางรถไฟจะมีประชาชนตั้งแถวรับเสด็จฯ อยู่ ๒ ข้างทาง ทุกสถานที่ที่ขบวนเสด็จฯ ผ่านจะตกแต่งอย่างสวยงามเป็นการรับเสด็จฯ หลังจากทรงฟังคำกราบบังคมทูลรายงานจากข้าราชการท้องถิ่น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระราชินีจะเสด็จฯ ลงไปมีพระราชปฏิสันถารกับประชาชนที่มารอเข้าเฝ้าฯ บางแห่งรายงานว่ามีประชาชนมากถึงกว่า ๑ แสนคน^{๖๒}

หนังสือ *บันทึก เป็น อยู่ คือ* ของท่านผู้หญิงเกนหลง สนิทวงศ์ ณ อยุธยา หนึ่งในผู้ตามเสด็จฯ เป็นเอกสารที่บันทึกพระราชกรณียกิจประจำวันระหว่างการเสด็จฯ ประพาสและเยี่ยมราษฎรภาคอีสาน ดังตัวอย่าง

วันที่ ๑๔ พฤศจิกายน ๒๔๙๘ เวลา ๐๙.๐๐ น. เสด็จฯ ไปหยุดประทับ ณ บ้านกุสุมาลย์เพื่อให้ราษฎรได้เฝ้าฯ แล้วเสด็จฯ ผ่านจังหวัดสกลนคร หยุดประทับทอดพระเนตรภูมิประเทศเขาพับผ้า ณ หลักกิโลเมตร ๑๕-๑๖ ทางสายสกลนคร-

^{๖๑} สจข., มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑.๓/๑๐ การเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (พ.ศ. ๒๔๙๘-๒๔๙๙). Paul Handley, *op.cit.*, p. 127 กล่าวค่อนข้างถูกว่าการเสด็จฯ ภาคกลางเป็นการเสด็จฯ เพื่อทดลอง แต่ที่กล่าวว่าเป็นการเสด็จฯ ครั้งละ ๑ วัน ๒ ครั้ง (Two one-day test trips) นั้นไม่ตรงกับข้อเท็จจริง

^{๖๒} สจข., (๓) สร. ๐๒๐๑.๖๕/๔ การเสด็จพระราชดำเนินประพาสภายในประเทศ (๒๔มี.ค. ๒๔๙๘-๒๑ ก.พ. ๒๕๐๑).

กาฬสินธุ์ ประมาณ ๑๐ นาที แล้วเสด็จ ข้ามเขาภูพาน หยุดเสวยพระกระยาหาร กลางวัน ณ ที่ประทับริมทางบนเขาภูพาน บ้านแก่งกระจาน ตำบลแขงบางดาด อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ แล้วเสด็จ ออกจากที่ประทับบ้านแก่งกระจานไป หยุดประทับตรงทางแยกสหัสขันธ์-กุฉินารายณ์ เพื่อให้ราษฎรได้เฝ้าฯ เสด็จฯ เข้าที่ประทับ ณ ศาลากลางจังหวัดกาฬสินธุ์ ต่อจากนั้นเสด็จฯ ไปหยุดประทับ ณ ที่ว่าการอำเภอขามเฒ่า และที่ตลาดอำเภอกันทรวิชัย เพื่อให้ราษฎรได้เฝ้าฯ แล้วจึงเสด็จฯ ไปประทับแรม ณ ศาลากลางจังหวัด^{๖๓}

นอกจากพระราชกรณียกิจที่เป็นทางการ บันทึกฉบับเดียวกันยังประกอบไปด้วยเรื่องเล่าสนุกๆ ที่ไม่ปรากฏในรายงานของ วิทยุสารประจำวันของกรมประชาสัมพันธ์ เช่น

ขณะที่เสด็จฯ ไปทรงเยี่ยมราษฎร อากาศเริ่มหนาว กลางวันร้อนจัดแดดกล้า ลมแรง ขบวนรถยนต์ที่แล่นตามกันจึงเต็มไปด้วยฝุ่นฟุ้งตลบ ต้องเปิดไฟท้ายรถทั้งขบวน รถยนต์ก็ยังไม่มีแอร์ จะปิดกระจกกันฝุ่นก็หายใจไม่ออก จะเปิดกระจกก็ลมดาเทาไม่ขึ้น เพราะฝุ่นมันตัวเข้ามาในรถเป็นคลื่นฟุ้งไปหมด พอหันมามองหน้ากันก็อดหัวเราะไม่ได้ บางท่านก็เหมือนฝรั่งแก่ ผมขาวคิ้วขาว บางท่านมองแล้วหน้าตาประหลาดแทบจำไม่ได้^{๖๔}

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีเสด็จฯ ถึงสถานที่ประกอบพิธี ซึ่งส่วนใหญ่ได้แก่ศาลากลางจังหวัดและที่ว่าการอำเภอ ปลัดกระทรวงมหาดไทยจะเป็นผู้เบิกตัวข้าราชการท้องถิ่น เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัด สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ศาลจังหวัด ฯลฯ มาเข้าเฝ้าฯ ข้าราชการท้องถิ่นจะกราบบังคมทูลแสดงความยินดีที่พระองค์ได้เสด็จฯ มาเยี่ยมราษฎร ผู้ที่ร่วมอยู่ในพิธีทั้งหมดได้แก่ "ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งฝ่ายทหาร ตำรวจ พลเรือน สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกสมาคมส่งเสริมวัฒนธรรมหญิง...นักเรียน ลูกเสือ ราษฎร" ในระหว่างนี้พระสงฆ์จะสวดมนต์เจริญชัยมงคลคาถา

^{๖๓} เกนหลง สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, *บันทึก เป็น อยู่ คือ* (กรุงเทพฯ: เมจิกโปรดักชั่นส์, ๒๕๓๕), หน้า ๖๘-๖๙.

^{๖๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๑. นอกจากรายละเอียดพระราชกรณียกิจในการเสด็จฯ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือแล้ว หนังสือเล่มดังกล่าวยังประกอบด้วยการเสด็จฯ ภาคเหนือและภาคใต้ใน พ.ศ. ๒๕๐๑ และ ๒๕๐๒ ตามลำดับ เนื้อหาเกี่ยวกับการเสด็จฯ ทั้ง ๓ ภูมิภาคเผยแพร่ซ้ำใน เกนหลง สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, *ทำเป็นธรรมดา*, หน้า ๑๑๓-๑๓๓. และ ๑๕๘-๑๘๕.

๓.๒.๓.๑ พระราชดำรัสในการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎร พ.ศ. ๒๔๙๘

ในระหว่างการเสด็จ เยี่ยมราษฎรปี ๒๔๙๘ ทั้งการเสด็จ ภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พระราชกรณียกิจที่สำคัญอย่างหนึ่งก็คือการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราชดำรัสต่อประชาชนที่มาเข้าเฝ้าฯ ผ่านเครื่องขยายเสียง การพระราชทานพระราชดำรัสสามารถเข้าถึงประชาชนได้เป็นอย่างดี แม้ว่าในแง่ของความใกล้ชิด อาจไม่มากเท่ากับการเสด็จลงไปมีพระราชปฏิสันถารกับประชาชนโดยตรง แต่ความดังของเครื่องขยายเสียงน่าจะทำให้ประชาชนสามารถรับฟังพระราชดำรัสได้ทั่วถึงมากกว่า

ในแง่เนื้อหา พระราชดำรัสในการเสด็จ เยี่ยมราษฎรครั้งนี้มีข้อนำสังเกตประการหนึ่ง นั่นคือเป็นพระราชดำรัสที่มีความคล้ายคลึงกันเกือบจะทุกครั้ง แม้จะมีความแตกต่างในรายละเอียดหลายประการก็ตาม แต่เมื่อพิจารณาโครงสร้างของพระราชดำรัสทั้งหมด อาจตั้งข้อสันนิษฐานได้ว่าเป็นพระราชดำรัสที่ได้รับการร่างในคราวเดียวกัน เมื่อประมวลจากพระราชดำรัสที่ปรากฏในเอกสาร พบว่าจะประกอบไปด้วยองค์ประกอบดังต่อไปนี้

๑. ทรงแสดงความยินดีที่ได้เสด็จ มาสถานที่นั้นๆ
  ๒. ทรงแสดงความยินดีที่ประชาชนมาเฝ้าฯ รับเสด็จ เป็นจำนวนมาก
  ๓. ทรงขอยอใจผู้ว่าราชการจังหวัด หรือผู้กล่าวรายงาน ที่ได้ถวายพระพร
  ๔. ทรงกล่าวถึงพระราชประสงค์ในการเสด็จ
  ๕. ทรงกล่าวถึงการประกอบอาชีพของประชาชน
  ๖. พระราชทานพรและพระบรมราโชวาท
- ตัวอย่างของพระราชดำรัสที่จังหวัดชัยนาท

ประชาชนจังหวัดชัยนาท ข้าพเจ้าขอขอยอใจผู้ว่าราชการจังหวัดชัยนาทที่ได้ถวายพรต้อนรับเมื่อกี้ ข้าพเจ้ามีความยินดีมากที่ได้มีโอกาสมาเยี่ยมราษฎรจังหวัดชัยนาท ขอขอยอใจที่ท่านได้มากันอย่างพร้อมเพรียงหนาแน่น ขอให้ความพร้อมเพรียงและความสามัคคีจงทำความเจริญก้าวหน้าให้แก่ชาวจังหวัดชัยนาท และขอให้ทุกคนที่ได้มาจงมีความเจริญก้าวหน้าในอาชีพ มีกำลังกายกำลังใจอย่างดีที่สุด ขอให้พรให้มีความสุขความสบายโดยทั่วกัน^{๖๔}

หรือที่จังหวัดอุดรธานี

ประชาชนชาวจังหวัดอุดรธานีทั้งหลาย ข้าพเจ้ามีความยินดีที่ได้มาถึงจังหวัดอุดรธานี และได้มีโอกาสมาพบปะท่านในวันนี้ ข้าพเจ้ามาถึงจังหวัดนี้ก็เพื่อได้พบปะประชาชนโดยใกล้ชิด เพื่อทราบทุกข์สุขและการประกอบอาชีพของประชาชน ข้าพเจ้าขอรับรองประชาชนแต่อย่างเดียว ขอให้มีความสามัคคีกลมเกลียวกัน

^{๖๔} สจข., มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑.๓/๑๐ การเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (พ.ศ. ๒๔๙๘-๒๔๙๙).

ประกอบการอาชีพโดยสุจริตเพื่อได้มีความเจริญและส่งเสริมชาติให้มีความสงบ เพื่อความสุขของประชาชนชาวไทยทั่วไป ในที่สุดขอให้พรให้ทุกคนประกอบการอาชีพ และทำมาค้าขึ้นและมีความสุขความสบายโดยทั่วกัน”^{๖๖} (สะกดตามต้นฉบับ)

อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่าพระราชนิพนธ์พระราชนิพนธ์จะมีส่วนประกอบครบทั้ง ๖ ประการข้างต้นทุกครั้งไป พระราชนิพนธ์ส่วนใหญ่จะประกอบด้วยข้อ ๑, ๒ และ ๖ เป็นหลัก ข้อ ๓ และ ๔ ปรากฏเป็นจำนวนรองลงมา และมีข้อ ๕ บ้างบางครั้ง

ที่น่าสังเกตเป็นอย่างยิ่งก็คือ มีพระราชนิพนธ์บางครั้งที่เนื้อหาเกินกว่าองค์ประกอบทั้ง ๖ ประการ ในการเสด็จ จังหวัดชัยภูมิวันที่ ๔ พฤศจิกายน (วันที่ ๓ ของการเสด็จ ภาคอีสาน) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชนิพนธ์พระราชนิพนธ์ดังนี้

มีความยินดีเป็นอย่างยิ่งที่ได้มีโอกาสมาเยี่ยมราษฎรจังหวัดชัยภูมิ ที่มานี้เพื่อทราบทุกข์สุขของราษฎรโดยแท้จริง ได้เห็นตามทางที่ผ่านมามีปรากฏว่าราษฎรมีความลำบากในเรื่องน้ำ ต้องเดือดร้อนมาก จึงขอแนะนำให้พยายามต่อไป อย่าทอดทิ้งต่อธรรมชาติ ต้องพยายามให้ชนธรรมชาติให้ได้ ขอให้ทุกคนสวดมนต์อธิฐานให้ฝนตก เพื่อความอุดมสมบูรณ์ ของพี่น้องชาวจังหวัดชัยภูมิ ขอขอบใจผู้ว่าราชการจังหวัดที่อำนวยความสะดวกให้เราทั้งสอง และลูกของเรา เราขออวยพรให้ราษฎรจังหวัดชัยภูมิมีความสุขสมบูรณ์โดยตลอดไป”^{๖๗} (สะกดตามต้นฉบับและขีดเส้นใต้โดยผู้เขียน)

การที่ทรงมีพระราชนิพนธ์ถึงความเดือดร้อนของประชาชน และพระราชนิพนธ์ทางออกโดยการ “สวดมนต์อธิฐาน” อาจแสดงนัยว่ารัฐบาลและคณะรัฐประหารในขณะนั้นไม่สามารถเป็นที่พึ่งของประชาชนได้ สิ่งที่แสดงถึงความเป็นกรณีพิเศษของพระราชนิพนธ์ครั้งนี้ก็คือ ต่อไปนี้จึงสิ้นการเสด็จเยี่ยมราษฎรภาคอีสาน ไม่ปรากฏว่ามีพระราชนิพนธ์ที่พระราชนิพนธ์ในครั้งใดมีนัยเช่นนี้อีกเลย ข้อเท็จจริงนี้สามารถอธิบายได้ว่า เป็นเพราะมีรัฐมนตรีและสมาชิกคณะรัฐประหารตามเสด็จ ด้วยตลอดเส้นทาง พระราชนิพนธ์ที่พระราชนิพนธ์ทุกครั้งจึงอยู่ในสายตาของรัฐบาล

^{๖๖} สจข., (๓) สร.๐๒๐๑.๖๕/๔ การเสด็จพระราชดำเนินประพาสภายในประเทศ (๒๔ มี.ค. ๒๔๙๘-๒๑ ก.พ. ๒๕๐๑).

^{๖๗} สจข., (๓) สร.๐๒๐๑.๖๕/๔ การเสด็จพระราชดำเนินประพาสภายในประเทศ (๒๔ มี.ค. ๒๔๙๘-๒๑ ก.พ. ๒๕๐๑).

แต่ไม่แน่ว่าเป็นเพราะเหตุผลเดียวกันหรือไม่ ที่จะทำให้ในพระราชนิพนธ์พระราชนิพนธ์ที่จังหวัดร้อยเอ็ดเมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน มีเนื้อหาบางส่วนพูดถึงรัฐบาลในแง่ดี

ประชาชนชาวจังหวัดร้อยเอ็ด ข้าพเจ้ายินดีมากที่สุดที่ได้มาเยี่ยมจังหวัดนี้ และได้มีโอกาสพบปะกับประชาชนโดยใกล้ชิด ได้ทราบว่าจังหวัดนี้ประสบอุปสรรคใน

ที่สำคัญกว่านั้น การที่พระราชดำรัสที่พระราชทานต่อสาธารณะอยู่ในความดูแลและรับผิดชอบของรัฐบาล ก็เป็นลักษณะเฉพาะในทศวรรษ ๒๔๙๐ หากพิจารณาจากหลักฐานที่จะเสนอต่อไป จะเห็นได้ว่าการที่พระราชดำรัสในการเสด็จ เยี่ยมราษฎร พ.ศ. ๒๔๙๘ มีลักษณะซ้ำๆ กันเกือบทุกครั้งนั้น ไม่ใช่เรื่องบังเอิญ แต่เป็นเรื่องที่สอดคล้องกับแบบแผนการพระราชทานพระราชดำรัสต่อสาธารณะในสมัยรัฐบาลจอมพล ป.

หลักฐานดังกล่าวส่วนใหญ่เป็นหัวข้อการประชุมคณะรัฐมนตรีระหว่างปี ๒๔๙๓-๒๕๐๐ ประกอบกับเอกสารในหอจดหมายเหตุแห่งชาติอีกจำนวนหนึ่ง น่าจะพอจะทำให้เห็นลักษณะเฉพาะของการพระราชทานพระราชดำรัสต่อสาธารณะในทศวรรษ ๒๔๙๐ ได้

วันที่ ๒๔ เมษายน ๒๔๙๓ อันเป็นช่วงเวลาระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับประเทศไทยชั่วคราว คณะรัฐมนตรีมีวาระการประชุมเกี่ยวกับราชสำนัก ๒ เรื่อง เรื่องแรกคือมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเหรียญบรมราชาภิเษก ซึ่งคณะรัฐมนตรีมีมติให้สร้างสนองพระราชประสงค์ ส่วนเรื่องถัดมาได้แก่

3. เรื่อง นายกรัฐมนตรีเสนอเรื่องมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าแก่พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการ (ม.ร.ว. สิริกิติ์ กิติยากร และผู้ที่สมควรอื่นๆ รวม 62 ท่าน)

มติ ไม่ขัดข้อง แต่ได้ตั้งข้อสังเกตว่าการพระราชทานตราในสมัยระบอบรัฐธรรมนูญซึ่งรัฐมนตรีต้องรับสนอง น่าจะได้ทำหรือรัฐบาลก่อน (ได้พระราชทานแล้ว เมื่อวันที่ 26 เมษายน 2493)^{๖๔}

ต่อมา หลังจากเสด็จสิ้นพระราชพิธีทั้ง ๓ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับอยู่ในประเทศอีกประมาณ ๒ เดือน รอเวลาการเสด็จ กลับไปศึกษาต่อที่สวิตเซอร์แลนด์ คณะรัฐมนตรีได้ประชุมเรื่องการอัญเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ ในงานต่างๆ

เรื่อง การอัญเชิญเสด็จพระราชดำเนินในงานพิธีต่างๆ (เนื่องจากมีกระทรวงทบวงกรมเมืองได้ขอให้นำความกราบบังคมทูลเชิญเสด็จพระราชดำเนินไปในงานพิธีต่างๆ อยู่เสมอ และบางแห่งก็กราบบังคมทูลในระยะเวลากระชั้นชิดกับงานนั้น ทั้งมิได้ส่งคำกราบบังคมทูลและร่างพระราชดำรัสตอบไปประกอบด้วย)

เรื่องการขาดแคลนน้ำ ซึ่งเรื่องนี้ทางราชการก็กำลังช่วยเหลืออยู่ ขอขอบใจที่ได้กระทำพิธีบายศรีเมื่อกี้ และที่ได้อวยพร ขอสนองตอบอวยพรให้ประชาชนจังหวัดร้อยเอ็ดทุกคนเจริญก้าวหน้าพ้นอุปสรรคต่างๆ มีความสุขความเจริญโดยทั่วกัน (ขีดเส้นใต้โดยผู้เขียน)

น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่งที่หัวข้อการประชุมคณะรัฐมนตรีของปี ๒๔๙๔ และ ๒๔๙๕ หายไปจากสำนักนายกรัฐมนตรีโดยที่เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบก็ไม่สามารถบอกสาเหตุได้

^{๖๔} หัวข้อการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๒๐/๒๔๙๓ วันจันทร์ที่ ๒๔ เมษายน ๒๔๙๓.

มติ บรรดาพระราชดำรัสตอบในโอกาสงานพิธีต่างๆ นั้น รัฐบาลจะต้องรับผิดชอบรวมทั้งพระราชโทรเลขซึ่งจะทรงมีไปยังประมุขต่างประเทศต่างๆ นั้นด้วย ฉะนั้นการที่จะอัญเชิญเสด็จพระราชดำเนินไปในงานพิธีต่างๆ ขอให้กระทรวงทบวงกรมเจ้าของงานได้ดำเนินการที่จะอัญเชิญเสด็จพระราชดำเนินเสียแต่เนิ่นๆ พร้อมทั้งส่งคำกราบบังคมทูลและร่างพระราชดำรัสตอบไปประกอบพร้อมกันด้วย ส่วนพระราชโทรเลขซึ่งจะมีไปยังประมุขต่างประเทศก็อนุโลมตาม โดยให้รัฐบาลได้ทราบเสียก่อนเช่นเดียวกัน^{๖๔}

จะเข้าใจมติดังกล่าวนี้ได้อย่างไร ความคุ้นชินอย่างหนึ่งในสังคมไทยที่ดำรงอยู่นานก็คือการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัส "สด" ต่อสาธารณชนได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่รู้จักกันมากที่สุดก็คือพระราชดำรัสวันที่ ๔ ธันวาคมของทุกปี แต่ใน พ.ศ. ๒๔๙๓ คณะรัฐมนตรีของจอมพล ป. กำลังบอกว่าพระราชดำรัสที่จะพระราชทานในงานพิธีต่างๆ "รัฐบาลจะต้องรับผิดชอบ" หรืออย่างมติดังกล่าวนี้วันที่ ๒๔ เมษายนที่ว่าก่อนที่จะมีการพระราชทานตรา "น่าจะได้ออกหรือกับรัฐบาลก่อน"

การที่มติดังกล่าวนี้ทั้ง ๒ ครั้งข้างต้นมีลักษณะเช่นนี้ มีนัยสำคัญถึงความแตกต่างของการใช้อำนาจของสถาบันกษัตริย์ ระหว่างระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์กับระบอบที่มีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด จากคำอธิบายของหยุด แสงอุทัย ที่เขียนขึ้นก่อนข้างร่วมสมัยกับมติดังกล่าว ดังกล่าว สรุปได้ว่าในระบอบรัฐธรรมนูญต่างกับสมบูรณาญาสิทธิราชย์ตรงที่อำนาจสูงสุดเป็นของประชาชน ผู้ที่ใช้อำนาจต้องรับผิดชอบต่อประชาชน ในแง่นี้คือต้องรับผิดชอบต่อสภาผู้แทนราษฎรซึ่งเป็นตัวแทนของประชาชน ต้องสามารถได้รับคำวิพากษ์วิจารณ์ ถูกเอาผิดจากการใช้อำนาจนั้นๆ จนกระทั่งถึงขั้นออกจากตำแหน่งได้ ในกรณีของสถาบันกษัตริย์ เนื่องจากการปกครองระบอบที่มีกษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ สถานะของสถาบันกษัตริย์คือการเป็นประมุขและสัญลักษณ์ของประเทศ จึงไม่ต้องการให้พระมหากษัตริย์ถูกวิพากษ์วิจารณ์ การที่พระมหากษัตริย์จะไม่ต้องได้รับคำวิพากษ์วิจารณ์ก็คือ ต้องกำหนดให้พระมหากษัตริย์ไม่มีพระราชอำนาจที่จะปฏิบัติพระราชกรณียกิจใดๆ ก็ตามที่จะส่งผลกระทบต่อสาธารณชน รวมทั้งการพระราชทานพระราชดำรัสด้วย วิธีการที่จะทำให้หลักการดังกล่าวเป็นจริงก็คือ หากพระมหากษัตริย์จะทรงประกอบพระราชกรณียกิจ เช่น การลงพระปรมาภิไธยในร่างพระราชบัญญัติต่างๆ จะต้องเป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ หากจะมีการพระราชทานพระราชดำรัสต่อสาธารณชน ร่างพระราชดำรัสนั้นจะต้องผ่านการเห็นชอบจากผู้ที่ได้รับผิดชอบต่อประชาชนเสียก่อน ในที่นี้ก็คือรัฐมนตรีหรือประธานสภาผู้แทนราษฎร หากพระราชกรณียกิจที่ผ่านการรับสนองพระบรมราชโองการนั้นเกิดข้อผิดพลาด ผู้รับสนองพระบรมราชโองการก็จะเป็นผู้รับผิดชอบไป นี่คือหลักการเบื้องหลังของสิ่งที่เรียกว่า การรับสนองพระบรมราชโองการ

^{๖๔} หัวข้อการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๒๔/๒๔๙๓ วันจันทร์ที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๔๙๓.

สรุปความจาก หยุด แสงอุทัย, คำอธิบายรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช ๒๔๗๕-๒๔๙๕ (พระนคร: ชูสิน, ๒๔๙๕), หน้า ๓๓๑-๔๑๐.

ปลายเดือนธันวาคม ๒๔๘๔ หลังพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ กลับประเทศไทยไม่ถึงเดือน นายเสริม วินิจฉัยกุล เลขาธิการคณะกรรมการกฤษฎีกา ได้เสนอ "บันทึกเรื่องการรับสนองพระบรมราชโองการเกี่ยวกับการพระราชพิธี รัฐพิธี และการเสด็จพระราชดำเนิน" ต่อคณะรัฐมนตรี นายเสริมกล่าวว่าในเวลานั้น พระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่โปรดเกล้าฯ ให้กำหนดงานพระราชพิธี รัฐพิธี หรือการเสด็จพระราชดำเนิน ซึ่งต้องถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของราชการแผ่นดิน ส่วนใหญ่แล้วมีเลขาธิการพระราชวังเป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ บางครั้งนายกรัฐมนตรี ในฐานะผู้บังคับบัญชาสำนักพระราชวัง ก็เป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ การที่เลขาธิการพระราชวังเป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการนั้นถือว่าผิดรัฐธรรมนูญมาตรา ๕๗ ที่กำหนดให้พระราชหัตถเลขาและพระบรมราชโองการใดๆ อันเกี่ยวกับราชการแผ่นดินต้องมีรัฐมนตรีลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ เพราะเลขาธิการพระราชวังไม่ใช่รัฐมนตรี นายเสริมเสนอให้แก้ไขการปฏิบัติให้ถูกต้อง โดยให้นายกรัฐมนตรีเป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ คณะรัฐมนตรีพิจารณาแล้วเห็นด้วยตามข้อเสนอของนายเสริม มีมติให้กระทรวงต่างๆ ถือเป็นหลักปฏิบัติต่อไป^{๗๐}

ในสมัยที่จอมพล ป. ยังอยู่ในอำนาจ ที่ประชุมคณะรัฐมนตรีจะมีวาระที่นำร่างพระราชดำรัสมาพิจารณาให้เห็นเป็นระยะ เช่น ร่างพระราชดำรัสเปิดประชุมรัฐสภาสมัยวิสามัญ^{๗๑} ร่างพระดำรัสพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระชัยนาทนเรนทร (พระยศในขณะนั้น) ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในการเปิดประชุมรัฐสภาสมัยสามัญ^{๗๒} ทั้ง ๒ กรณีไม่ปรากฏชัดว่าใครเป็นผู้ร่างพระดำรัสและพระดำรัสดังกล่าว ทราบเพียงว่านายกรัฐมนตรีเป็นผู้เสนอเข้าที่ประชุม แต่มีกรณีหนึ่งที่ทราบแน่ชัดว่าร่างพระดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่แม้แต่จะได้รับการร่างจากฝ่ายราชสำนัก

เรื่องพระราชดำรัสในโอกาสเปิดสมัยประชุมแห่งสภาผู้แทนราษฎร วันที่ 24 มิถุนายน 2496 (ตามที่กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรีได้ยกร่างพระราชดำรัสในโอกาสเปิดสมัยประชุมสภาผู้แทนราษฎรวันที่ 24 มิถุนายน 2496 เสนอท่านนายกรัฐมนตรี

นายเสริม วินิจฉัยกุล (๒๔๕๐-๒๕๒๘) จบการศึกษาประกาศนียบัตรชั้นสูงด้านกฎหมายและเศรษฐศาสตร์ ด็อกเตอร์อังกอร์วัต (เกียรตินิยมสูงสุด) จากมหาวิทยาลัยปารีส ประเทศฝรั่งเศส เป็นอาจารย์สอนวิชาธรรมศาสตร์และกฎหมายอาญาที่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองตั้งแต่ปีแรกของการก่อตั้งมหาวิทยาลัย เคยดำรงตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย ๒ ครั้ง (๒๔๘๘-๒๔๙๐ และ ๒๔๙๕-๒๔๙๘) เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังถึง ๔ สมัยระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๐-๒๕๑๖

^{๗๐} สจข., มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๒๙/๓๘ การรับสนองพระบรมราชโองการเกี่ยวกับการพระราชพิธี รัฐพิธี และการเสด็จพระราชดำเนิน (พ.ศ. ๒๔๘๔). นายเสริมยังมีข้อเสนอเรื่องรูปแบบการรับสนองพระบรมราชโองการสำหรับการโปรดเกล้าฯ กำหนดการพระราชพิธี รัฐพิธี และการเสด็จพระราชดำเนิน ซึ่งควรมีลักษณะเฉพาะให้แตกต่างจากรูปแบบการรับสนองพระบรมราชโองการทั่วไป ดูบันทึกฉบับเต็มในภาคผนวก ค

^{๗๑} หัวข้อการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๒๖/๒๔๙๓ วันจันทร์ที่ ๒๙ พฤษภาคม ๒๔๙๓.

^{๗๒} หัวข้อการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๖๐/๒๔๙๓ วันพุธที่ ๒๗ กันยายน ๒๔๙๓.

มีคำสั่งให้ถวายรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศทรงพิจารณาแก้ไขแล้วเสนอมา)

มติ เห็นชอบด้วย ให้กราบบังคมทูลต่อไป^{๗๓} (ใช้ตัวเลขอารบิกตามต้นฉบับ)

จะเห็นได้ว่านอกจากจะไม่ได้ร่างโดยราชสำนักแล้ว ยังต้องเสนอต่อจอมพล ป. ก่อนเข้าที่ประชุมคณะรัฐมนตรีอีกด้วย

ความพยายามจัดวางสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ตามหลักดังกล่าวไม่ได้เป็นไปตามที่รัฐบาลคาดหวังทุกครั้งไป ดังกรณีพระราชโอรสเลขต้นปี ๒๔๙๗

๙. เรื่อง พระราชโอรสเลขชวยพรกับต่างประเทศ (ท่านนายกรัฐมนตรีได้พิจารณาเห็นว่า พระราชโอรสเลขชวยพรกับต่างประเทศนั้น สมควรจะได้ให้กระทรวงการต่างประเทศยกร่าง แต่ปรากฏว่า ทางสำนักราชเลขาธิการได้เป็นผู้ยกร่างเสนอรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศชี้แจงว่า ถ้าเป็นเรื่องประจำแล้ว ทางสำนักราชเลขาธิการเป็นผู้ทำ แต่ถ้าเป็นเรื่องพิเศษและมีมาผ่านทางกระทรวงการต่างประเทศแล้ว ทางกระทรวงการต่างประเทศจัดทำ ท่านนายกรัฐมนตรีให้สอบระเบียบเสนออีกครั้ง)^{๗๔}

การประชุมคณะรัฐมนตรีในวาระนี้ไม่มีการลงมติ และไม่พบว่ามีข้อสรุปใดๆ ให้เห็นแม้ในเอกสารในเวลาต่อมา ประเด็นที่น่าสนใจคือ หากการ “สอบระเบียบ” เป็นไปตามที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศกล่าวจริง จอมพล ป. จะเสนอ (สั่ง) ให้มีการแก้ระเบียบดังกล่าวหรือไม่

จากเอกสารที่เสนอมาน่าจะพอให้เห็นภาพของการที่รัฐบาลพยายามจะจัดการกับพระราชดำรัสต่อสาธารณะในช่วงทศวรรษ ๒๔๙๐ ได้ เมื่อเข้าใจลักษณะและหลักการดังกล่าว ก็จะทำให้เข้าใจพระราชดำรัสที่พระราชทานในการเสด็จ เยี่ยมราษฎรปี ๒๔๙๘ ได้มากขึ้น ลักษณะที่มีองค์ประกอบคล้ายคลึงกันเกือบทั้งหมดเช่นนั้นไม่ใช่ความบังเอิญ แต่เป็นภาพสะท้อนความพยายามในการจัดวางกิจการต่างๆ ของสถาบันกษัตริย์ให้ตรงกับหลักการของระบอบการปกครองที่พระมหากษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ

^{๗๓} หัวข้อการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๔๕/๒๔๙๖ วันพุธที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๔๙๖ การประชุมคณะรัฐมนตรีครั้งถัดมา มีวาระเกี่ยวกับพระราชดำรัสเปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎรข้างต้นอีกครั้ง “เนื่องจากเหตุการณ์ได้เปลี่ยนแปลงไป รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศจึงเสนอขอตัดความที่เกี่ยวกับการสงบศึกในเกาหลีและความที่เกี่ยวกับพระเจ้าบรมมอวก” คณะรัฐมนตรีลงมติ “เห็นชอบด้วยให้กราบบังคมทูลต่อไปได้” ดู หัวข้อการประชุมคณะรัฐมนตรีครั้งที่ ๔๖/๒๔๙๖ วันจันทร์ที่ ๒๒ มิถุนายน ๒๔๙๖.

^{๗๔} หัวข้อการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๑/๒๔๙๗ วันจันทร์ที่ ๔ มกราคม ๒๔๙๗.

๓.๒.๓.๒ พระราชกรณียกิจอื่นๆ

เมื่อพระราชทานพระราชดำรัสเรียบร้อยแล้ว ชั้นคอนตอไปได้แก่การเสด็จ ลงมามีพระราชปฏิสันถารกับประชาชนที่มารอเข้าเฝ้าฯ จะทรงรับสิ่งของที่ราษฎรนำมาถวาย และพระราชทานเหรียญพระบรมฉายาลักษณ์แก่ราษฎรเพื่อเป็นการตอบแทน ส่วนข้าราชการที่อยู่ร่วมในพิธีจะได้รับพระราชทานเหรียญรัตนาภรณ์แล้วแต่กรณี

ความสำคัญของการพระราชทานเหรียญพระบรมฉายาลักษณ์น่าจะอยู่ที่ทำให้ประชาชนผู้ได้รับพระราชทานมีความทรงจำถึงพระมหากษัตริย์ที่มั่นคงมากขึ้น ความห่างไกลของพื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบกับสื่อสารมวลชนสมัยใหม่ยังไม่เกิดขึ้น การได้เห็นพระองค์จริงเป็นครั้งแรกคงสร้างความประทับใจได้ระดับหนึ่ง แต่หากเวลาผ่านไป ความทรงจำของราษฎรก็อาจเลื่อนไป การได้รับพระราชทานของจากพระองค์โดยตรง ยิ่งเป็นเหรียญที่มีพระบรมฉายาลักษณ์ จะช่วยให้ระลึกถึงพระองค์ได้ง่ายขึ้น

ในแง่นี้ความเชื่อทางศาสนาของชาวบ้านอาจช่วยเสริมพระบารมีได้ การได้รับพระราชทานจากพระหัตถ์ของพระมหากษัตริย์อาจทำให้เหรียญที่ระลึกกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสายตาของชาวบ้าน โดยที่เหรียญทั้งหลายนั้นไม่จำเป็นต้องผ่านพิธีปลุกเสกทางไสยศาสตร์แต่อย่างใด คล้ายกับที่พอล แฮนด์ลีย์วิเคราะห์การพระราชทานเงินกันดูว่าคล้ายกับพระโพธิสัตว์ลงมาโปรดสัตว์ ดังที่กล่าวไปแล้วในบทที่ ๑

ระหว่างที่มีพระราชปฏิสันถารกับราษฎร บางแห่งมีการถวายฎีการ้องเรียนที่ได้รับความไม่เป็นธรรมจากข้าราชการท้องถิ่น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองการให้ผู้ว่าราชการจังหวัดสืบสวนข้อเท็จจริง^{๗๔} ในกรณีนี้น่าจะเป็นการประกาศว่าพระองค์คือที่มาแห่งความเป็นธรรม ต่างจากข้าราชการท้องถิ่น และอาจรวมถึงนักการเมือง, ทหาร, ตำรวจ ที่ล้วนแต่กดขี่และคอร์รัปชัน

นอกจากราษฎรในภาคอีสาน อีกกลุ่มเป้าหมายของการเสด็จ ครั้งนี้คือตำรวจตระเวนชายแดนและทหารที่ปฏิบัติหน้าที่อยู่ในจังหวัดต่างๆ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะพระราชทานพระราชดำรัสเสมอ เช่น ในการเสด็จ เยี่ยมค่ายฝึกตำรวจตระเวนชายแดนเสนีย์รณยุทธ จังหวัดอุดรธานี ในวันที่ ๘ พฤศจิกายน

มีความยินดีที่ได้มีโอกาสมาเยี่ยมค่ายตำรวจในวันนี้ ซึ่งเป็นค่ายฝึกตำรวจสำคัญค่ายหนึ่งตั้งที่ผู้กำกับการได้รายงาน ขอให้ตำรวจทุกคนที่กำลังฝึกได้พยายามฝึกฝนตนเองให้เข้มแข็งเพื่อจะได้ทำหน้าที่ได้สมบูรณ์ ขอให้ฝึกฝนตนเองให้อยู่ในวินัย มีความกล้าหาญ ความรู้ ความชำนาญในทางการตำรวจอย่างดีที่สุด ขอให้ช่วยพรให้ตำรวจทุกคนมีกำลังใจกำลังกายสมบูรณ์ พยายามส่งเสริมให้ได้ผลและให้เป็น

^{๗๔} สจข., (๓) สร.๐๒๐๑.๖๕/๔ การเสด็จพระราชดำเนินประพาสภายในประเทศ (๒๔ มี.ค. ๒๕๕๘-๒๑ ก.พ. ๒๕๐๑) กรณีดังกล่าวเกิดที่ อ.ม่วงสามสิบ จ.อุบลราชธานี วันที่ ๑๖ พฤศจิกายน.

ประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองต่อไป ขอให้ค่ายเสด็จรัตนยุทธจงประสาทความรู้และ
อบรมตำรวจชายแดนรุ่นต่อๆ ไปเป็นเวลานาน^{๗๖} (สะกดตามต้นฉบับ)

หลังจากพระราชทานพระราชดำรัสแล้ว เช่นเดียวกับการเสด็จ เยี่ยมราษฎร จะเสด็จ ลงไป
มีพระราชปฏิสันถารกับตำรวจตระเวนชายแดนและครอบครัวอย่างใกล้ชิด รวมถึงพระราชทานเหรียญ
พระบรมฉายาลักษณ์เช่นกัน (จะกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างราชสำนักกับตำรวจตระเวนชายแดนใน
บทที่ ๔)

การเสด็จ เยี่ยมราษฎรภาคตะวันออกเฉียงเหนือครั้งนี้มีผู้ตามเสด็จ จำนวนมาก เท่าที่
ปรากฏรายชื่อในเอกสารมีดังนี้

พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ประธานองคมนตรี, ม.ล.เดช สนิทวงศ์
องคมนตรี, พล.อ.เดช เดชประดิษฐ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย, พระยารามราชภักดี
ปลัดกระทรวงมหาดไทย, หม่อมทวีวงศ์ถวัลย์ศักดิ์ เลขาธิการพระราชวัง, พล.อ.หลวงสุรณรงค์
สมุหราชองครักษ์, พล.อ.จรรยา รัตนกุล เสรีเริงฤทธิ์ ผู้ว่าการรถไฟแห่งประเทศไทย, พระยาอนุรักษราช
มณฑลเชียร ผู้อำนวยการกองวัง, พล.ต.ท.หลวงวรยุทธวิชัย ผู้บัญชาการตำรวจภูธร, พล.ต.หาญ อุดมสร
ยุทธ อธิบดีกรมทางหลวงแผ่นดิน, พระพิจิตรราชสาส์น รองราชเลขาธิการ, พล.ร.ต.ชั้น สิงหาญ
รองสมุหราชองครักษ์, พล.ต.ต.ประชา บุรณะธนิต ผู้ช่วยผู้บัญชาการตำรวจภูธร, พล.ต.จ.ฉัตร หนู
ภักดี ผู้บังคับการกองตรวจตำรวจภูธร, พล.ต.จ.ชิต อัมพะเดมิย์ หัวหน้ากองการสื่อสารกรมตำรวจ,
นายจ่านราชกิจ หัวหน้ากองการในพระองค์, หลวงสรรพสารกิจ หัวหน้ากองมหาดเล็กและนายเวร
มหาดเล็ก, นายแพทย์ประจำพระองค์, หัวหน้าแผนกแพทย์หลวง, นางสนองพระโอษฐ์, นางพระ
กำนัล, นายทหารราชองครักษ์, นายตำรวจราชสำนัก, ข้าราชการสำนักพระราชวัง, สำนักราช
เลขาธิการ, กระทรวงมหาดไทย, กรมราชองครักษ์, กองมหาดเล็ก, กรมประชาสัมพันธ์, กรมการ
ทหารสื่อสาร, กรมทหารมหาดเล็ก และกรมตำรวจ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินี เสด็จฯ กลับจากการเยี่ยม
ราษฎรในภาคอีสาน เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน กรมประชาสัมพันธ์ออกข่าวเชิญชวนประชาชนให้ไป
รับเสด็จ ในวันที่ดังกล่าว เวลาประมาณ ๑๕.๐๐ น.ที่สนามบินดอนเมืองและตลอดเส้นทางที่เสด็จ
ผ่าน^{๗๗}

๓.๒.๔ งบประมาณในการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎร พ.ศ. ๒๕๔๘

งบประมาณในการเสด็จ ประพาสและเยี่ยมราษฎร พ.ศ. ๒๕๔๘ เป็นประเด็นที่ถูกพูดถึง
บ่อยครั้งในงานวิชาการที่ศึกษาการเสด็จ ครั้งนี้ ในแง่ที่ว่า การเสด็จ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่งผล
ให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นที่รักใคร่และนิยมชมชอบในหมู่ประชาชนเป็นอย่างมาก จน

^{๗๖} หจข., (๓) สร.๐๒๐๑.๖๕/๔ การเสด็จพระราชดำเนินประพาสภายในประเทศ (๒๔ มี.ค.
๒๕๔๘-๒๑ ก.พ. ๒๕๕๑).

^{๗๗} สจข., (๓) สร.๐๒๐๑.๖๕/๔ การเสด็จพระราชดำเนินประพาสภายในประเทศ (๒๔ มี.ค.
๒๕๔๘-๒๑ ก.พ. ๒๕๕๑).

สร้างความกังวลใจให้กับจอมพล ป. พิบูลสงคราม จนมีการสั่งตัดงบประมาณการเสด็จ ในภาคอื่นๆ และหลังจากนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ไม่ได้เสด็จ เยี่ยมราษฎรอีกเลยจนกระทั่งถึงยุคของ จอมพลสฤษดิ์^{๗๘}

ก่อนที่จะอภิปรายกรณีการตัดงบประมาณดังกล่าว ในส่วนนี้จะเสนอเอกสารเกี่ยวกับ งบประมาณในการเสด็จ เยี่ยมราษฎรทั้งภาคกลางและภาคอีสานใน พ.ศ. ๒๔๙๘ เสียก่อน

๓.๒.๔.๑ งบประมาณสำหรับการเสด็จพระราชดำเนินจังหวัดภาคกลาง

เมื่อมีมติรับหลักการในร่างกำหนดการที่กระทรวงมหาดไทยจัดทำครั้งแรก คณะรัฐมนตรีได้ สั่งการให้กระทรวงมหาดไทยไปติดต่อกับสำนักราชเลขาธิการและสำนักพระราชวัง รวมทั้งให้คำนวณ งบประมาณมาเสนออีกครั้ง^{๗๙} ๑๐ วันต่อมา กระทรวงมหาดไทยจัดทำงบประมาณสำหรับการเสด็จ จังหวัดภาคกลางตามที่ได้รับมอบหมาย มีรายละเอียดดังนี้

๑. ค่าปรับปรุงตกแต่งสถานที่เป็นที่ประทับแรมและประทับร้อน
  ๒. ค่าทำท่าเทียบเรือพระที่นั่งและปรับปรุงตกแต่งท่าเทียบเรือที่มีอยู่แล้ว
  ๓. ค่าเครื่องต้นและอาหารสำหรับผู้โดยเสด็จพระราชดำเนินตามเวลาที่ต้องจัด
  ๔. ค่าพาหนะและเบ็ดเตล็ด
- รวมทั้งสิ้นเป็นเงิน ๒๐๐,๐๐๐ บาท^{๘๐}

คณะรัฐมนตรีนำเรื่องเข้าที่ประชุมในวันที่ ๗ กันยายน มีมติให้กระทรวงการคลังจัดหาเงินให้ กระทรวงมหาดไทยดำเนินการ^{๘๑} หลังจากนั้นกว่าสัปดาห์ พล.อ.เกา เพียรเลิศ บริษัทนิตย์ยุทธกิจ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง แจ้งต่อเลขาธิการคณะรัฐมนตรีฝ่ายการเมืองว่า กระทรวงการคลัง เห็นว่าควรใช้งบประมาณจาก "เงินหมวด ๔ หมู่ ก. สำรองจ่ายในกรณีจำเป็น งบประมาณ ๒๔๙๘"^{๘๒}

^{๗๘} David A. Wilson, *Politics in Thailand* (Ithaca: Cornell University Press, 1962), p. 114.

^{๗๙} หัวข้อการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๔๕/๒๔๙๘ วันพุธที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๔๙๘.

^{๘๐} สจข., (๓) สร.๐๒๐๑.๖๕/๔ การเสด็จพระราชดำเนินประพาสภายในประเทศ (๒๔ มี.ค. ๒๔๙๘-๒๑ ก.พ. ๒๕๐๑).

^{๘๑} หัวข้อการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๔๗/๒๔๙๘ วันพุธที่ ๗ กันยายน ๒๔๙๘.

^{๘๒} สจข., (๓) สร.๐๒๐๑.๖๕/๔ การเสด็จพระราชดำเนินประพาสภายในประเทศ (๒๔ มี.ค. ๒๔๙๘-๒๑ ก.พ. ๒๕๐๑).

เมื่อถึงวันเสด็จ จังหวัดสุพรรณบุรี ปรากฏหลักฐานเป็นหนังสือจากจอมพล ป. ในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย แจ้งต่อเลขาธิการคณะรัฐมนตรีฝ่ายบริหารว่าเกิดปัญหาบางประการส่งผลให้งบประมาณที่กำหนดไว้ไม่เพียงพอ^{๘๓} คณะรัฐมนตรีนำเรื่องเข้าที่ประชุมในวันที่ ๒๐ กันยายน วันเดียวกับที่ได้รับหนังสือนั่นเอง

๒. เรื่อง ค่าใช้จ่ายในการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรจังหวัดภาคกลาง (กระทรวงการคลังเห็นสมควรจ่ายเงินเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรในจังหวัดภาคกลางของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นจำนวนเงิน ๒๐๐,๐๐๐ บาท จากเงินหมวด ๔ หมู่ ก. สำรองจ่ายในกรณีจำเป็น งบประมาณปี ๒๔๙๘ แต่กระทรวงมหาดไทยแจ้งว่า เนื่องจากกำหนดการในการรับเสด็จพระราชดำเนินได้เปลี่ยนแปลงไปจากที่เสนอไว้เดิมบางประการ เป็นเหตุให้ต้องจ่ายเงินสูงกว่าที่ประมาณมา เช่น เรือพระที่นั่งเดิมกรมชลประทานรับเป็นผู้จัดเรือคริสคราฟท์ ถวาย ภายหลังโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนเป็นเรือพระที่นั่งสิทธิชัยของแผนกราชพาหนะ สำนักพระราชวัง และเพิ่มรายการเสด็จ ตลอดจนจำนวนผู้โดยเสด็จ ในขบวนเพิ่มขึ้นจากที่กำหนดไว้เดิม งบประมาณที่เสนอขอตั้งไว้จำนวน ๒๐๐,๐๐๐ บาท จึงไม่พอแก่การดำเนินการ ประมาณว่าจะต้องใช้จ่ายเงินทั้งสิ้น ๒๖๐,๐๐๐ บาท จึงขออนุมัติเงินค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นอีก ๖๐,๐๐๐ บาท)^{๘๔}

ที่ประชุมคณะรัฐมนตรีมีมติอนุมัติ และให้กระทรวงการคลังรับผิดชอบในการจัดหางบประมาณ เกือบ ๑ เดือนต่อมา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังจึงได้ทำหนังสือแจ้งต่อเลขาธิการคณะรัฐมนตรีฝ่ายการเมืองว่ากระทรวงการคลังจะจ่ายเงินจาก "เงินหมวด ๔ หมู่ ก. สำรองจ่ายในกรณีจำเป็น งบประมาณ ๒๔๙๘"^{๘๕}

ครึ่งปีต่อมา กรณีงบประมาณในการเสด็จ จังหวัดภาคกลางเป็นประเด็นขึ้นมาอีก ในวันที่ ๒๖ เมษายน ๒๔๙๙ จอมพล ป. ในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ทำหนังสือแจ้งไปยังเลขาธิการคณะรัฐมนตรีฝ่ายการเมือง เกี่ยวกับการจ่ายเงินเกินงบประมาณ

จอมพล ป. เข้าดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยในต้นเดือนสิงหาคม ๒๔๙๘ แทนหลวงสุนาวินวิวัฒน์ที่ย้ายไปเป็นรัฐมนตรีกระทรวงสหกรณ์ ดู สุราชัย ยิ้มประเสริฐ, *แผนชิงชาติไทย*, หน้า ๓๓๑.

^{๘๓} สจข., (๓) สร.๐๒๐๑.๖๕/๔ การเสด็จพระราชดำเนินประพาสภายในประเทศ (๒๔ มี.ค. ๒๔๙๘-๒๑ ก.พ. ๒๕๐๑) หนังสือลงวันที่ ๒๐ กันยายน ๒๔๙๘.

^{๘๔} หัวข้อการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๔๙/๒๔๙๘ วันอังคารที่ ๒๐ กันยายน ๒๔๙๘. ดูบัญชีโดยละเอียดในภาคผนวก ก

^{๘๕} สจข., (๓) สร.๐๒๐๑.๖๕/๔ การเสด็จพระราชดำเนินประพาสภายในประเทศ (๒๔ มี.ค. ๒๔๙๘ - ๒๑ ก.พ. ๒๕๐๑).

ตามที่แจ้งมติคณะรัฐมนตรีในการประชุมเมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๕๘ อนุมัติเพิ่มเติมเงินค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรภาคกลาง ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอีกเป็นเงิน ๖๐,๐๐๐ บาทนั้น

บัดนี้ จังหวัดต่างๆ ในภาคกลางได้ยื่นหลักฐานแสดงการใช้จ่ายในการรับเสด็จเป็นจำนวนเงินรวมทั้งสิ้น ๔๔๙,๑๒๐ บาท แต่งบประมาณที่ได้รับอนุมัติไว้จำนวน ๒๖๐,๐๐๐ บาท จึงจ่ายเกินงบประมาณไปเป็นเงิน ๑๘๙,๑๒๐.๙๙ บาท กระทรวงมหาดไทยไม่มีเงินรายได้รายหนึ่งให้กับจังหวัดที่ขอเบิกมาได้ ฉะนั้น จึงเรียนมาเพื่อได้โปรดนำเสนอคณะรัฐมนตรีพิจารณาอนุมัติเงินงบประมาณเพื่อการนี้เพิ่มเติมเป็นจำนวนเงิน ๑๘๙,๑๒๐.๙๙ บาท ให้กระทรวงมหาดไทยเพื่อส่งไปให้จังหวัดต่างๆ ในภาคกลางทำการชำระหนี้ต่อไป^{๕๖}

คณะรัฐมนตรีนำเรื่องเข้าที่ประชุมในวันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๕๕๙ มีมติอนุมัติ^{๕๗} และสั่งให้กระทรวงมหาดไทยและกระทรวงการคลังไปตกลงกันเรื่องรายละเอียดในการใช้จ่ายต่อไป^{๕๘} นำเสียดายที่หลังจากนั้นก็ไม่มีเอกสารเกี่ยวกับเรื่องนี้อีก

๓.๒.๔.๒ งบประมาณในการเสด็จพระราชดำเนินภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

เอกสารแรกที่กล่าวถึงงบประมาณในการเสด็จ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้แก่บันทึกการประชุมคณะรัฐมนตรีปลายเดือนกันยายน ที่ร่างกำหนดการเสด็จ ภาคอีสานร่างแรกเข้าพิจารณาตามข้อเสนอของกระทรวงมหาดไทย งบประมาณในการเสด็จ ครั้งนั้นเป็นเงิน ๓ ล้าน ๕ แสนบาท ที่ประชุมมีมติเห็นชอบและให้กระทรวงการคลังรับผิดชอบในการจัดงบประมาณ^{๕๙}

บัญชีที่แสดงรายละเอียดประมาณการค่าใช้จ่าย ๓ ล้าน ๕ แสนบาทแสดงไว้ในภาคผนวก ข นำเสียดายที่ในกรณีของการเสด็จ ภาคอีสาน ไม่มีเอกสารใดให้ข้อมูลการสรุปงบประมาณดังเช่นการเสด็จ ภาคกลาง ทำให้เรายังไม่ทราบว่าในการเสด็จ จริงใช้งบประมาณไปเท่าใด หรือจอมพล ป. สั่งจัดงบประมาณการเสด็จ ภาคอื่นๆ ที่เหลือจริงหรือไม่

อย่างไรก็ตาม มีกรณีเล็กๆ เกี่ยวกับงบประมาณในการเสด็จ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือปรากฏในหลักฐานส่วนหนึ่ง ระหว่างที่ปลัดกระทรวงมหาดไทยเดินทางไปสำรวจเส้นทางเสด็จ ในภาคอีสาน ได้ส่งข้อความทางวิทยุจากจังหวัดเลยมาถึงอธิบดีกรมการขนส่ง เรื่องการขยายทางวิ่งของสนามบินที่จะใช้ในการรับเสด็จ ออกไปอีก ๑๐๐ เมตรเป็นกรณีเร่งด่วน จึงต้องสำรองจ่ายเงินไป

^{๕๖} สจข., (๓) สร.๐๒๐๑.๖๕/๔ การเสด็จพระราชดำเนินประพาสภายในประเทศ (๒๔ มี.ค. ๒๕๕๘ - ๒๑ ก.พ. ๒๕๖๑)

^{๕๗} สจข., (๓) สร.๐๒๐๑.๖๕/๔ การเสด็จพระราชดำเนินประพาสภายในประเทศ (๒๔ มี.ค. ๒๕๕๘-๒๑ ก.พ. ๒๕๖๑).

^{๕๘} สจข., (๓) สร.๐๒๐๑.๖๕/๔ การเสด็จพระราชดำเนินประพาสภายในประเทศ (๒๔ มี.ค. ๒๕๕๘-๒๑ ก.พ. ๒๕๖๑)

^{๕๙} หัวข้อการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๕๐/๒๕๕๘ วันพุธที่ ๒๘ กันยายน ๒๕๕๘.

ก่อนเป็นจำนวน ๕,๐๐๐ บาท ปลัดกระทรวงมหาดไทยขอให้อธิบดีกรมการขนส่งรับส่งเงินไปให้ผู้ว่าราชการจังหวัดเลย^{๕๐} แต่ปรากฏว่าเกือบ ๑ เดือนผ่านไปก็ยังไม่มีความคืบหน้า ปลัดกระทรวงมหาดไทยทำหนังสือแจ้งไปอีกครั้ง จึงได้รับหนังสือตอบกลับมาจากอธิบดีกรมการขนส่ง

ตามที่ขอให้กรมการขนส่งรับส่งเงินจำนวน ๕,๐๐๐ บาท ไปให้ผู้ว่าราชการจังหวัดเลย เพื่อขอใช้เงินยืมในการซ่อมสนามบินเลยในการเตรียมรับเสด็จ นั้น

เนื่องจากปี ๒๔๙๘ กรมการขนส่งไม่มีเงินงบประมาณการจรสำหรับสนามบินเลยไว้โดยเฉพาะ จึงต้องเจียดเอามาจากเงินงบประมาณค่าใช้สอย ซึ่งในขณะนี้กำลังขอทำความตกลงกับกระทรวงการคลัง เพื่อขอให้โอนเงินค่าใช้สอยจำนวนนี้ไปตั้งจ่ายทางจังหวัดเลยทางโทรเลข โดยให้ผู้ว่าราชการจังหวัดเลยเป็นผู้เบิกจ่ายแล้ว^{๕๑}

นอกจากนี้ยังเกิดกรณีคล้ายกันในการซ่อมแซมค่ายทหารที่จังหวัดนครราชสีมา ดังข้อความที่ผู้ว่าราชการภาค ๓ วิทญมาถึงปลัดกระทรวงมหาดไทย

ตามที่ท่านได้ไปตรวจซ่อมที่ประทับ ณ ที่ค่ายทหาร พล.๖ นั้น พล.๖ ได้เสนอไว้ ๑ แสน ๒ หมื่น กระผมขอตอบยืนยันเพื่อแจ้งให้ พล.๖ ทราบ ขณะนี้ทุกแห่งดำเนินการไปโดยไม่มีเงินรองจ่ายทั้งนั้น ขอความกรุณาพิจารณาด้วย^{๕๒}

เข้าใจว่าลักษณะที่ให้หน่วยงานระดับภูมิภาคหางบประมาณสำรองจ่ายไปก่อนโดยที่ส่วนกลางพยายามจะสนับสนุนให้น้อยที่สุด จะเป็นนโยบายของการเสด็จ ภาคอีสานครั้งนี้ ดังเช่นที่ปรากฏเป็นข้อปฏิบัติข้อหนึ่งที่กระทรวงมหาดไทยสั่งการไปยังผู้ว่าราชการทุกจังหวัด

กระทรวงมหาดไทยจะได้จัดทำสมุดภาพที่ระลึกและบันทึกเหตุการณ์เกี่ยวกับการเสด็จ ขึ้นไว้เป็นที่ระลึกของกระทรวง จึงขอให้จังหวัดต่าง ๆ รวบรวมภาพเหตุการณ์ต่าง ๆ ภายในจังหวัด ตั้งแต่เริ่มเสด็จ เข้ามาภายในจังหวัดจนถึงเสด็จ กลับ โดยละเอียดเท่าที่สามารถจะทำได้ รวบรวมส่งไปกระทรวงมหาดไทยรวม ๓ ชุด (การจัดทำนี้อย่าให้อยู่ในงบประมาณของทางราชการ)^{๕๓}

^{๕๐} สจข., มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑.๓/๔ เสด็จ เยี่ยมราษฎรภาคอีสาน.

^{๕๑} สจข., มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑.๓/๕ การเสด็จ เยี่ยมราษฎรในท้องที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (จังหวัดอุบลฯ ส่งตัวนางปิ่นแก้ว คอนสิงห์) (พ.ศ. ๒๔๙๘-๒๔๙๙).

^{๕๒} สจข., มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑.๓/๔ เสด็จ เยี่ยมราษฎรภาคอีสาน.

^{๕๓} สจข., มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑.๓/๑๐ การเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (พ.ศ. ๒๔๙๘-๒๔๙๙).

นโยบายที่ว่านั้นคงไม่ได้ประกาศชัดเจน แต่ในทางปฏิบัติก็น่าจะเป็นที่รู้กันดีในหมู่ข้าราชการระดับท้องถิ่นที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ ผู้ว่าราชการภาค ๔ ถึงกับวิทญ์แจ้งผู้ว่าราชการทุกจังหวัดในสังกัดว่า “เข้าใจว่างบประมาณในการรับเสด็จพระราชดำเนินจะไม่ได้เต็มตามที่ขอ เพราะยังไม่ได้รับคำสั่งจากกระทรวง จึงให้ใช้โดยประหยัดและจำเป็นจริง ๆ”^{๔๔}

ในกรณีที่งานวิชาการส่วนหนึ่งกล่าวว่าการเสด็จ ครั้นนี้ทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงได้รับความนิยมนิยมจากประชาชนเป็นจำนวนมาก สร้างความกังวลใจให้กับจอมพล ป. นายกรัฐมนตรี เป็นสาเหตุให้จอมพล ป. สั่งตัดงบประมาณการเสด็จ ภาคอื่นๆ^{๔๕} แต่ทั้งเอกสารที่ทอดจดหมายเหตุแห่งชาติและสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรีเท่าที่พบในขณะนี้ ยังไม่พบเอกสารเกี่ยวกับการตัดงบประมาณการเสด็จ ภาคอื่นๆ แต่อย่างใด อย่างไรก็ตาม เราได้ทราบแล้วว่าผู้ที่มีอำนาจตัดสินใจอนุมัติงบประมาณการเสด็จ ก็คือจอมพล ป. เพราะฉะนั้น จากข้อเท็จจริงที่ว่าไม่มีการเสด็จ ภาคอื่นๆ ตามมาดังที่ได้วางโครงการไว้ จึงเป็นไปได้ว่าจอมพล ป. ได้สั่งตัดงบประมาณจริง แต่อาจกระทำโดยไม่ผ่านหนังสืออย่างเป็นทางการ

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจอมพล ป. จะสั่งตัดงบประมาณจริง ก็ไม่แน่ว่าเป็นเพราะสาเหตุของความกังวลใจเรื่องการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงได้รับความนิยมนิยมจากประชาชนเนื่องจากการเสด็จ ภาคอีสานหรือไม่ เพราะเราได้เห็นแล้วว่าจอมพล ป. นั้นเองที่ เป็นผู้สั่งให้กระทรวงมหาดไทยเร่งจัดทำกำหนดการเสด็จ เมื่อเดือนกรกฎาคม ๒๔๙๘ นอกจากนั้นยังพบเอกสารบางชิ้นที่ให้ข้อมูลว่าจอมพล ป. สั่งให้ระดมประชาชนมาเข้าเฝ้าฯ ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เอกสารดังกล่าวเป็นบันทึกวิทยุจาก พล.อ. เดช ประดิษฐ์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย รายงานถึงจอมพล ป. ระหว่างที่ตามเสด็จ ภาคอีสาน

กราบเรียน พล.อ. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย

วันที่ ๑๕ เดือน พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๘

ตามบัญชาซึ่งให้จัดให้ราษฎรมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้นั้น กระผมได้รับทราบแล้ว และจะได้ดำเนินการตามบัญชาต่อไป และจะได้รายงานจำนวนผู้ที่มาเฝ้าฯ ตามลำดับต่างๆ โดยประมาณมาให้ทราบ

พลเอก เดช ประดิษฐ์

รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย^{๔๖}

^{๔๔} สจข., มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑.๓/๔ เสด็จ เยี่ยมราษฎรภาคอีสาน.

^{๔๕} David A. Wilson, *op.cit.*, p. 114.

^{๔๖} สจข., มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑.๓/๑๐ การเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (พ.ศ. ๒๔๙๘-๒๔๙๙). (สะกดตามต้นฉบับและขีดเส้นใต้โดยผู้เขียน)

นักการเมืองผู้มากประสบการณ์อย่างจอมพล ป. น่าจะคาดการณ์ได้ล่วงหน้าว่าการให้ประชาชน “มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้” จะทำให้ประชาชนเกิดความนิยมในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หากจอมพล ป. กลัวหรือไม่อยากให้เกิดผลเช่นนั้นจริง เหตุใดจึงมีคำสั่งออกมาเช่นนี้ หากจะแย้งว่าเป็นคำสั่งที่เกิดขึ้นก่อนการเสด็จ ที่ยังไม่เห็นผลว่าประชาชนจะเกิดความนิยมในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็ไม่น่าเป็นไปได้ เพราะยังพบหลักฐานอีกจำนวนหนึ่งให้ข้อมูลว่าต้น พ.ศ. ๒๔๙๙ หลังการเสด็จ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือไม่กี่เดือน กระทรวงมหาดไทย ซึ่งจอมพล ป. เป็นรัฐมนตรีว่าการ อนุมัติให้มีการฉายภาพยนตร์ส่วนพระองค์ที่มีเนื้อหาเป็นการเสด็จ เยี่ยมราษฎร พ.ศ. ๒๔๙๘^{๙๗} หากจอมพล ป. ตัดงบประมาณการเสด็จ ภาคอื่นๆ ด้วยเหตุผลที่เกรงว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงได้รับความนิยมจากประชาชนจริง ก็น่าแปลกที่ยอมให้มีการนำภาพยนตร์ส่วนพระองค์ไปฉายต่อสาธารณะ ซึ่งสามารถคาดผลได้ไม่ยากกว่าจะทำให้เกิดความนิยมต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในหมู่ประชาชนค่อนข้างแน่นอน

จนกว่าจะมีเอกสารให้ข้อมูลเรื่องการตัดงบประมาณโดยตรง จึงจะสามารถยืนยันเรื่องนี้ได้

๓.๒.๕ คดีหมิ่นพระบรมเดชานุภาพในการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎร พ.ศ. ๒๔๙๘

ในงานเขียนเกี่ยวกับการเสด็จ เยี่ยมราษฎร พ.ศ. ๒๔๙๘ ทั้งหมดที่ผ่านมา ไม่ว่าจะเป็แนวเฉลิมพระเกียรติ หรือแนววิเคราะห์การเมือง ล้วนมีข้อสรุปที่ตรงกันอย่างหนึ่งว่า การเสด็จ ครั้งนั้น

---

^{๙๗} สจข., มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑.๔/๑ การขอพระราชทานภาพยนตร์ส่วนพระองค์ไปฉาย (พ.ศ. ๒๔๙๙). (สะกดตามต้นฉบับ)

อีกกรณีหนึ่งที่ไม่แน่ว่าจะเกี่ยวข้องกับการระงับการเสด็จ ที่เหลือในภาคอื่นๆ หรือไม่ก็คือแผนการลอบปลงพระชนม์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวระหว่างการเสด็จ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือใน หัวข้อการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๕๙/๒๔๙๘ วันพุธที่ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๔๙๘ กล่าวถึงกรณีนี้เพียงสั้นๆ ว่า

เรื่อง แผนการปลงพระชนม์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (ท่านนายกรัฐมนตรีเสนอตามรายงานกรมตำรวจ สรุปว่า ตำรวจรักษาชายแดนได้จับกุมชาวญวนที่จังหวัดหนองคาย จับได้เอกสารแผนการร้ายที่จะปลงพระชนม์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในคราวเสด็จประพาสเยี่ยมเยียนราษฎรจังหวัดหนองคายด้วย)

มติ - รับทราบ.

นอกจากนั้น *Bangkok Post*, 17 November 1955, p. 2. ขึ้นหัวข้อรายงานข่าวแผนการลอบปลงพระชนม์ว่า “Vietminh Held For Alleged Plot To Assassinate King On Tour” และอ้างรายงานตำรวจว่าคนร้ายชื่อ Ding Wan Toan เป็นสายลับเวียดนามที่แฝงตัวอยู่ในหมู่ชาวเวียดนามอพยพในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย

ก่อให้เกิดความใกล้ชิดระหว่างพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและประชาชนในภาคอีสาน ในขณะที่เอกสารชั้นต้นกลุ่มหนึ่ง ให้ข้อมูลที่น่าสนใจว่า มีเหตุการณ์ที่นำไปสู่การฟ้องร้องประชาชนคนหนึ่งในคดีหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ

ระหว่างการเสด็จ จังหวัดขอนแก่นในวันที่ ๕ พฤศจิกายน ชายคนหนึ่งที่ปาก่อนกระดาศเข้าไปในรถพระที่นั่ง เจ้าหน้าที่ตำรวจได้เข้าจับกุมและทำการสอบสวน เรื่องถูกนำเข้าพิจารณาในที่ประชุมคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน เสร็จสิ้นการเสด็จ ภาคอีสานไปแล้วกว่าสัปดาห์ หลังเกิดเหตุการณ์กว่า ๓ สัปดาห์

๓๕. เรื่อง คนขว้างปากกระดาศไปที่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (กระทรวงมหาดไทยได้รับรายงานวิทยุจากผู้บัญชาการตำรวจภูธร ซึ่งติดตามถวายความอารักขาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า เมื่อวันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๔๙๘ เวลา ๑๗.๓๐ น. ขณะที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีเสด็จประพาสในเขตเทศบาลเมืองขอนแก่น ได้มีนายประสงค์ ศรีเพ็ญ ขว้างหนังสือไปที่พระองค์ท่านด้วยความไม่เคารพสักการะ เป็นการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ เจ้าพนักงานตำรวจภูธรขอนแก่นได้จับกุมและส่งพนักงานสอบสวนดำเนินคดี ขณะถูกจับกุมปรากฏว่ามีกลิ่นสุรา

ต่อมา กรมตำรวจได้เสนอรายงานของผู้กำกับการตำรวจภูธร จังหวัดขอนแก่น นำสำเนาจดหมายของนายประสงค์ ศรีเพ็ญ ที่ขว้างไปยังพระองค์ท่านมาให้ทราบ ปรากฏใจความในจดหมายนั้นเล่าประวัติของนายประสงค์เองและขอพระราชทานเงิน ส่วนผลการดำเนินคดีหาว่าหมิ่นพระบรมเดชานุภาพนั้น กำลังสอบสวนอยู่)

มติ - รับทราบ.^{๔๘}

ในจดหมายเหตุแห่งชาติ มีสำเนาข้อความในกระดาศที่นายประสงค์ขว้างเข้าไปในรถพระที่นั่ง มีเนื้อหาว่าตนเองมีเชื้อสายราชวงศ์จักรีเพราะมารดาเป็นน้องของสมเด็จพระราชานุกาภ แต่ได้สามีเป็นสามัญชน นายประสงค์กล่าวว่าตนเป็น “องครักษ์” ของนายทวี บุญยเกตุในการเข้าไปสืบสวนกรณีสวรรคตของรัชกาลที่ ๘ โดยทำหน้าที่ผู้จัดบันทึก วัตถุประสงค์ของนายประสงค์ก็คือ ขอพระราชทานเงินเพราะกำลังได้รับความทุกข์ยากอย่างมาก

ข้อมูลที่ได้จากการสอบสวนของทางจังหวัดขอนแก่น นายประสงค์ ศรีเพ็ญ อายุ ๕๑ ปี เกิดที่นางเลิ้ง จังหวัดพระนคร บิดาชื่อนายก๊ก มารดาชื่อนางกระแสด ศรีเพ็ญ ขณะนั้นอาศัยอยู่บ้านเลขที่

^{๔๘} หัวข้อการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๖๑/๒๔๙๘ วันจันทร์ที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๘.

สำเนาฎีกาของนายประสงค์เก็บอยู่ใน สจข., มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑.๓/๘ การเสด็จ เยี่ยมราษฎรในท้องที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (จังหวัดอุบลฯ ส่งตัวนางปิ่นแก้ว คอนสิงห์) (พ.ศ. ๒๔๙๘-๒๔๙๙).

๑๒-๑๓ อำเภอยโสธร อุบลราชธานี” จากบันทึกการประชุมคณะรัฐมนตรี เราทราบเพียงว่ากรมตำรวจเป็นผู้ดำเนินการสอบสวนต่อไป เอกสารร่วมสมัยมีข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องนี้เพียงเท่านี้

เกือบ ๑๐ ปีต่อมา หนังสือสารคดีพระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเล่มหนึ่ง กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า ถึงที่สุดแล้ว นายประสงค์ ศรีเพ็ญ ถูกลงโทษจำคุกในคดีหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ

เมื่อคราวพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จประพาสเยี่ยมราษฎรภาคอีสาน ได้มีเหตุการณ์เกิดขึ้นเรื่องหนึ่งคือ ชายผู้หนึ่งจะนำหนังสือเข้าทูลเกล้าถวายฎีกา แต่ไม่สามารถเข้าไปได้ บุคคลผู้นั้นได้พาหนังสือตรงไปยังรถพระที่นั่ง แม้เหตุการณ์เพียงเท่านี้ เจ้าพนักงานฝ่ายตำรวจและฝ่ายปกครองก็ได้จับคนผู้นั้นในข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ และศาลได้ลงโทษจำเลยผู้นั้นไปแล้วโดยให้จำคุก^{๑๐๐} (สะกดตามต้นฉบับ)

นอกจากนี้แล้วก็ไม่พบหลักฐานเกี่ยวกับเรื่องนี้อีก ทำให้ไม่ทราบแน่นอนว่านายประสงค์ ศรีเพ็ญมีชะตากรรมเช่นไร ถ้านายประสงค์ต้องโทษจำคุกจริง ก็จะถูกจำคุกไม่เกิน ๗ ปี ปรับเพิ่มอีกไม่เกิน ๕ พันบาท ตามโทษสูงสุดที่กำหนดไว้ในมาตรา ๘๘ กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗ ที่บังคับใช้อยู่ในวันเกิดเหตุ

๓.๓ การเสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานกับงานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ

หลังการเสด็จ เยี่ยมราษฎรครั้งใหญ่ปลาย พ.ศ. ๒๔๘๘ มีการเสด็จ ต่างจังหวัดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นระยะ เช่น การเสด็จ แปรพระราชฐานไปประทับที่พระราชวังไกลกังวลในเดือนพฤษภาคมถึงกรกฎาคม ๒๔๘๘, เสด็จฯ ไปทรงเปิดเขื่อนเจ้าพระยา จังหวัดชัยนาท, เสด็จฯ ไปทรงเปิดโรงเรียนนายร้อยตำรวจสามพราน จังหวัดนครปฐม^{๑๐๑} และเมื่อถึงเดือนมีนาคม ๒๕๐๐ ได้เสด็จ แปรพระราชฐานไปประทับที่หัวหิน

^{๑๐๐} สจข., มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑.๓/๘ การเสด็จ เยี่ยมราษฎรในท้องที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (จังหวัดอุบลฯ สังกัดวังปิ่นแก้ว คอนสิงห์) (พ.ศ. ๒๔๘๘-๒๔๘๙).

^{๑๐๑} สงบ สุริยินทร์, พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช, หน้า ๑๖๙. ประมวลกฎหมายอาญา พ.ศ. ๒๔๘๘ ที่ประกาศใน ราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๘๘ กำหนดโทษสำหรับกรณีเดียวกัน จำคุกไม่เกิน ๗ ปี ไม่มีโทษปรับ

^{๑๐๒} ควรกล่าวด้วยว่า หลังจากที่มีการเสด็จ ภาคอื่นๆ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถูกยกเลิกไป ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ในฐานะ “ประธานสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิงและผู้อำนวยการกองอาสาภาษาชาติ” ได้เดินทางไปเยี่ยมและแจกเครื่องนุ่งห่มแก่ราษฎรในภาคอีสาน และได้เสนอคณะรัฐมนตรีเมื่อต้น พ.ศ. ๒๕๐๐ ให้ความช่วยเหลือตามคำร้องของราษฎรรวมทั้งสิ้นเป็นเงิน ๑๙๐,๐๐๐ บาท ที่ประชุมคณะรัฐมนตรีมีมติ “ให้ขอเงินสลากกินแบ่งบำรุงอาคารสงเคราะห์และสังคมสงเคราะห์จ่ายให้” ดู หัวข้อการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๖/๒๕๐๐ วันพุธที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๐

เวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่รัฐบาลจอมพล ป. กำลังเตรียมจัดงานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ ตามกำหนดการเดิม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จ เป็นองค์ประธานในพิธีเปิดและปิดงาน และมีหลักฐานว่าทรงตอบรับที่จะเสด็จ แน่แน่นอนแล้ว ดังที่ปรากฏในบันทึกการประชุมคณะรัฐมนตรี วันที่ ๘ พฤษภาคม ๒๕๐๐

เรื่อง งานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ

๑) การอัญเชิญเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิด ปิดงาน และทอดพระเนตรกิจการ (ราชเลขาธิการรายงานว่า ตามที่ได้กราบบังคมทูลพระกรุณาถึงการที่รัฐบาลได้ร่วมกับประชาชนชาวไทยจัดงานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษขึ้น และขอพระราชทานอัญเชิญเสด็จ ทรงเปิด ปิดงาน และทอดพระเนตรกิจการงานฉลองตามกำหนดการนั้น

ความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว ทรงพร้อมที่จะเสด็จ เปิดงานตามคำเชิญและร่วมในพิธีเจริญพระพุทธมนต์เลี้ยงพระในวันที่ ๑๒ พฤษภาคม อันเป็นพิธีสำคัญ ซึ่งได้กราบบังคมทูลพระกรุณาไว้ โดยเฉพาะที่ขออัญเชิญเสด็จสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงร่วมงานนี้ด้วยนั้น เป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่า พระราชชนนีในขณะนั้นไม่อำนวยให้เสด็จพระราชดำเนินมาร่วมงานได้ ส่วนที่ขอเชิญพระบรมวงศานุวงศ์และองคมนตรีด้วยนั้น ก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้สำนักพระราชวังดำเนินการนัดหมายให้ทรงทราบและทราบทั่วกันต่อไป

มติ - ทราบ

๒) ร่างพระราชบัญญัติเปิดและปิดงาน (ราชเลขาธิการรายงานว่า ตามที่ขอให้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาในเรื่องที่ประธานกรรมการจัดงานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษขอพระราชทานอัญเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินในงานฉลองซึ่งได้จัดขึ้น ทั้งได้ส่งคำกราบบังคมทูลและร่างพระราชดำรัสตอบในโอกาสเปิด และปิดงาน นั้น

ราชเลขาธิการได้เชิญพระราชกระแสมายังท่านนายกรัฐมนตรีแล้วว่า เป็นอันทรงพร้อมที่จะเสด็จพระราชดำเนินเปิดงานและร่วมพิธีในวันที่ ๑๒ พฤษภาคม ตามคำเชิญนั้นแล้ว ส่วนร่างพระราชดำรัสเปิดงานนั้น ก็ได้ทรงแก้ไขบ้าง ซึ่งได้ส่งมา)

มติ - ทราบ^{๑๐๐}

แต่หลังจากนั้นเพียง ๓ วัน สำนักพระราชวังได้ออกหมายรับสั่ง ลงวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๐๐ ก่อนพิธีเพียง ๑ วัน ว่า "พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระประชวรหวัตมาหลายวันแล้ว นายแพทย์ประจำพระองค์ถวายความเห็นว่พระอาการยังไม่ดีพอที่จะเสด็จพระราชดำเนินเข้ามา

^{๑๐๐}บันทึกการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๕/๒๕๐๐ วันพุธที่ ๘ พฤษภาคม ๒๕๐๐ หมายรับสั่งที่ออกโดยสำนักพระราชวัง ลงวันที่ ๘ พฤษภาคม ยืนยันว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จ ตามหมายกำหนดการ

ปฏิบัติพระราชกรณียกิจในพระมหานครได้^{๑๐๒} จึงโปรดเกล้าฯ ให้กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ประธานองคมนตรี เสด็จฯ แทนพระองค์ทั้งในพิธีเปิดและปิดงาน

นักวิชาการที่ศึกษาการเมืองไทยช่วงกึ่งพุทธกาล ค่อนข้างเห็นพ้องกันว่ากรณีการไม่เสด็จในงานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ แสดงออกถึงความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลกับราชสำนัก สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ได้แปลรายงานที่เบอร์กลีย์ เกจ (Berkeley Gage) อดีตเอกอัครราชทูตอังกฤษประจำประเทศไทยซึ่งหมดวาระในช่วงงานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ ส่งไปยังกระทรวงการต่างประเทศของตน ก่อนกลับอังกฤษ เกจได้เข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่พระราชวังไกลกังวลในวันที่ ๒๕ พฤษภาคม

ในหลวงทรงแสดงออกว่าทรงขมขื่นอย่างยิ่งต่อการปฏิบัติของรัฐบาลต่อพระองค์ในโอกาสการฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ ซึ่งเพิ่งจัดขึ้นในกรุงเทพฯ และสถานทูตจะส่งรายงานเรื่องการฉลองนี้มาต่างหาก พระองค์ไม่ได้รับการปรึกษาจากรัฐบาลเกี่ยวกับรายละเอียดของงานและท่านทรงไม่พอพระทัยอย่างเห็นได้ชัดในประเด็นที่ว่ารายละเอียดของงานถูกกำหนดขึ้นในลักษณะที่ต้องการทำให้รัฐบาลมีความสำคัญมากเท่าๆ กับพระองค์-ถ้าไม่ใช่มากกว่า-ซึ่งความจริงงานฉลองควรมีพระองค์เองเป็นจุดศูนย์กลาง ในหลวงไม่ได้ทรงพยายามปิดบังข้อเท็จจริงที่ว่า แม้จะทรงเป็นหวัด (ไม่ใช่ ไข้หวัดใหญ่ที่ถูกใช้เป็นข้ออ้างอย่างเป็นทางการ) พระองค์ทรงสามารถเข้าร่วมงานฉลองบางรายการได้ แต่ทรงจงใจไม่เข้าร่วมเอง^{๑๐๓}

การเสด็จ แปรพระราชฐานปี ๒๕๐๐ เสร็จสิ้นในวันที่ ๗ มิถุนายน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ ประทับรถไฟพระที่นั่งจากหัวหินถึงสถานีจิตรลดาเวลา ๑๗ นาฬิกา มีพระบรมวงศานุวงศ์ องคมนตรี จอมพล ป. และท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม รวมทั้งคณะรัฐมนตรี เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท “ทรงพระราชปฏิสันถารแก่นายกรัฐมนตรีและท่านผู้หญิงละเอียดพิบูลสงคราม เป็นอันดี แล้วเสด็จพระราชดำเนินประทับรถยนต์พระที่นั่งไปยังพระที่นั่งอัมพรสถาน”^{๑๐๔}

^{๑๐๒} สจข., มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑/๓๕ เสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐาน (พ.ศ. ๒๕๐๐).

^{๑๐๓} สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, “The King and I: รายงานการเข้าเฝ้าฯ ของทูตอังกฤษ ปี ๒๕๐๐ ในหลวงทรงมีพระราชดำรัสถึงการเมืองไทย,” กระดานข่าวมหาวิทยาลัยเที่ยงคืน, ๖ ตุลาคม ๒๕๔๘. (www.midnightuniv.org) ดูจดหมายโต้ตอบระหว่างรัฐบาลกับราชสำนักกรณีการประชวรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวใน เรื่องเดียวกัน และดู Kobkua Suwannathat-Pian, *Thailand's durable premier*, pp. 80–81. ที่อ้างรายงานของเกจเช่นกัน และอธิบายว่ากรณีนี้เป็นส่วนหนึ่งของความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลกับราชสำนักในประเด็นเรื่องการแข่งขันกันเป็นผู้นำทางศาสนาของชาติ

^{๑๐๔} สจข., มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑/๓๕ เสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐาน (พ.ศ. ๒๕๐๐). (สะกดตามต้นฉบับ)

๓.๔ สรุป

จากข้อมูลที่เสนอมาในบทที่ ๓ กล่าวได้ว่า มีปัจจัยอย่างน้อย ๒ ประการ ที่มีผลต่อการเสด็จประพาสและเยี่ยมราษฎรใน พ.ศ. ๒๔๙๘ ประการแรกได้แก่ ปัจจัยทางการเมืองในช่วงครึ่งหลังของทศวรรษ ๒๔๙๐ อันเป็นช่วงเวลาแห่งการช่วงชิงอำนาจระหว่างจอมพล ป. พิบูลสงคราม, จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และ พล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์ ความขัดแย้งทางการเมืองรุนแรงจนถึงขั้นที่รัฐบาลจอมพล ป. มีความเสี่ยงที่จะถูกรัฐประหาร วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เสนอว่าในช่วงเวลานั้นเองที่จอมพล ป. หันมาสนับสนุนการเสด็จ ประพาสและเยี่ยมราษฎรทั่วประเทศ เพื่อหวังความช่วยเหลือทางการเมืองจากราชสำนัก อย่างไรก็ตาม ประเด็นนี้ยังเป็นเพียงข้อสมมติฐานจากหลักฐานแวดล้อม ยังต้องรอการค้นพบเอกสารที่จะให้ข้อมูลในกรณีนี้โดยตรงต่อไป

หลังการเสด็จ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ ๒ เดือน มีหลักฐานว่าความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับราชสำนักไม่ราบรื่น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสต่อสาธารณชนพาดพิงถึงจอมพล ป.^{๑๐๔} ในขณะที่จอมพล ป. เอง นอกจากจะพยายามสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับราชสำนักโดยการสนับสนุนการเสด็จ เยี่ยมราษฎรในช่วงแรกแล้ว ยังได้ติดต่อกับปรีดี พนมยงค์ที่ประเทศจีนอีกด้วย เนื่องจากในเวลานั้น จอมพล ป. เป็นเพียงคนเดียวใน ๓ ผู้มีอำนาจที่ไม่มีกำลังกองทัพเป็นของตัวเอง ความล้มเหลวที่จะมีความสัมพันธ์อันดีกับราชสำนักทำให้จอมพล ป. เหลือทางเลือกเดียวคือปรีดี แต่สุดท้ายความพยายามที่จะดึงปรีดีมาเป็นพวก ซึ่งในด้านหนึ่งคือการปรับความสัมพันธ์กับจีนคอมมิวนิสต์ กลับยิ่งสร้างความกังวลใจให้กับกลุ่มนิยมกษัตริย์ และทำให้กลุ่มหลังนี้หันไปสนับสนุนจอมพลสฤษดิ์มากขึ้น^{๑๐๕} ประกอบกับกระแสการโจมตี พล.ต.อ. เผ่า ของกลุ่มปัญญาชนนักหนังสือพิมพ์^{๑๐๖} ๔ เดือนหลังงานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ จอมพลสฤษดิ์ก็นำกำลังทหารเข้ายึดอำนาจรัฐบาลจอมพล ป. และดำเนินการสร้างสังคมการเมืองไทยแบบใหม่ที่พระมหากษัตริย์กลับมาเป็นศูนย์กลางอีกครั้งหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕

ปัจจัยประการต่อมาคือ แนวปฏิบัติในเรื่องพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในระบอบการปกครองแบบรัฐธรรมนูญ อันเป็นผลต่อเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ที่มีหลักการอยู่ว่า การใช้อำนาจสาธารณะจะต้องรับผิดชอบต่อประชาชนหรือองค์กรซึ่งมีที่มาจากประชาชนอย่างรัฐมนตรีหรือประธานสภาผู้แทนราษฎร การปฏิบัติพระราชกรณียกิจและการพระราชทานพระราชดำรัสของพระมหากษัตริย์ถือว่าเป็นการใช้อำนาจสาธารณะแบบหนึ่ง จึงมีแนวปฏิบัติภายใต้หลักการนี้เช่นกัน ดังนั้น อำนาจการตัดสินใจเกี่ยวกับการเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดจังหวัด ทั้งการกำหนดให้มีขึ้นและการอนุมัติงบประมาณ จึงไม่ใช่อำนาจของราชสำนัก หากแต่เป็นอำนาจของรัฐบาล ลักษณะเช่นนี้

^{๑๐๔} “พระบรมราชาบาทในวันกองทัพบก เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม ๒๔๙๘,” ใน *กระแสพระราชดำรัสและพระบรมราชาบาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช* (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า ๒๔-๒๕.

^{๑๐๕} Katheine Bowie, *Rituals of National Loyalty: an Anthropology of the State and the Village Scout Movement in Thailand* (New York: Columbia University Press, 1997), p. 88.

^{๑๐๖} สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, “จุดเปลี่ยน ๒๕๐๐: เผ่า, สฤษดิ์ และพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย,” ใน *ประวัติศาสตร์ที่เพิ่งสร้าง*, หน้า ๓๖ - ๔๑.

สอดคล้องกับกรณีอื่นๆ ของราชสำนักในทศวรรษ ๒๔๙๐ ที่มีแนวปฏิบัติไปในทางเดียวกัน ดังที่ได้แสดงเอกสารร่วมสมัยให้เห็น

นอกจากนี้ ในประเด็นเรื่องแนวปฏิบัติการใช้พระราชอำนาจ กล่าวได้ว่าแนวปฏิบัติดังกล่าวมีจุดเปลี่ยนหลังการรัฐประหาร ๑๖ กันยายน ๒๕๐๐ โดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ รวมทั้งยังมีหลักฐานบางส่วนที่ชี้ให้เห็นว่า การเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดเป็นพระราชกรณียกิจหนึ่งที่สะท้อนถึงพระราชอำนาจที่เปลี่ยนไปเช่นกัน

ต้น พ.ศ. ๒๔๙๙ ได้เกิดเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระราชอำนาจ ซึ่งนำไปสู่การถกเถียงอย่างกว้างขวางในแวดวงการเมืองไทย ถึงกับจะฟ้องร้องในคดีหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ เหตุการณ์ต่อไปนี้เป็นจุดเชื่อมต่อที่สำคัญของสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่กำลังจะเปลี่ยนไป

วันที่ ๒๕ มกราคม ๒๔๙๙ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระบรมราโชวาทเนื่องในวันกองทัพบกแก่ทหาร มีเนื้อความตอนหนึ่งดังนี้

...ทหารได้รับเกียรติและเอกสิทธิ์ เป็นผู้กุมอาวุธ และกำลังรบของประเทศ เป็นที่เคารพเกรงขามในหมู่มชนทั่วไป ทหารจึงต้องปฏิบัติให้สมกับที่ตนได้รับความไว้วางใจ ไม่ควรไปทำหรือเกี่ยวข้องกับกิจการที่มีช้อยู่ในหน้าที่โดยเฉพาะของตน เช่นไปเล่นการเมืองนี้เป็นต้น กระทำเช่นนั้นจะทำให้บุคคลเสื่อมความเชื่อถือในทหาร โดยเข้าใจว่าเอาอิทธิพลไปใช้เพื่อประโยชน์ส่วนตัว^{๑๐๘}

วันเดียวกันนั่นเอง ในการประชุมคณะรัฐมนตรี มีวาระเรื่องพระบรมราโชวาทข้างต้น

เรื่อง พระราชทานพระบรมราโชวาทในวันที่ระลึกกองทัพบก (ราชเลขาธิการได้เชิญพระกระแสพระราชดำรัสเนื่องในวันที่ระลึกกองทัพบกวันที่ ๒๕ มกราคม ๒๔๙๙ เพื่อดำเนินการต่อไป)

มติ - ทราบ และได้พิจารณาเห็นว่า พระราชดำรัสดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเมื่อโฆษณาไปถึงประชาชนแล้ว เชื่อว่าประชาชนอาจมีการวิพากษ์วิจารณ์พระราชดำรัสได้โดยกว้างขวาง^{๑๐๙}

ต่อมา ในวันที่ ๗ กุมภาพันธ์ หรือเกือบ ๒ สัปดาห์หลังการพระราชทานพระบรมราโชวาท นายหยุด แสงอุทัย เลขาธิการคณะกรรมการกฤษฎีกา ได้เผยแพร่บทความทางวิทยุกระจายเสียง

^{๑๐๘} “พระบรมราโชวาทในวันกองทัพบก เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม ๒๔๙๙,” ใน *กระแสพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช* (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า ๒๔-๒๕.

^{๑๐๙} หัวข้อการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๖/๒๔๙๙ วันพุธที่ ๒๕ มกราคม ๒๔๙๙.

หยุด แสงอุทัย (๒๔๕๑-๒๕๒๒) จบการศึกษาระดับปริญญาเอกทางด้านกฎหมายจากเยอรมนี เป็นหนึ่งในคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๔๙๒ ดำรงตำแหน่งเลขาธิการ

แห่งประเทศไทย เรื่อง “อำนาจและความรับผิดชอบในระบบประชาธิปไตย” บทความเริ่มต้นด้วยการอธิบายถึงหลักการใช้อำนาจในระบบประชาธิปไตย “อำนาจเป็นของปวงชน” และ “อำนาจและความรับผิดชอบย่อมเป็นของคู่กัน”^{๑๐๐} จากนั้นหยุดได้พาดพิงถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นต่อเนื่องจากพระบรมราชโองการ ๒๕ มกราคม

...ในขณะนี้ปรากฏว่าได้มีการวิพากษ์วิจารณ์การกระทำของพระมหากษัตริย์ในที่ชุมนุมสาธารณะหรือในทางหนังสือพิมพ์อยู่บ้าง ซึ่งไม่ชอบด้วยรัฐธรรมนูญ เพราะตามรัฐธรรมนูญนั้น องค์พระมหากษัตริย์เป็นที่เคารพสักการะ ผู้ใดจะละเมิดมิได้ (สะกดตามต้นฉบับ)

หยุดยืนยันหลักการของการปกครองที่กษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ นั่นคือ การที่พระมหากษัตริย์ไม่มีพระราชอำนาจที่จะปฏิบัติพระราชกรณียกิจได้โดยปราศจากผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

...ในทางรัฐธรรมนูญพระมหากษัตริย์จึงทรงกระทำผิดมิได้ (The King can do no wrong) และพระมหากษัตริย์จะทรงกระทำผิดมิได้ก็ต่อเมื่อพระองค์มิได้ทรงกระทำอะไรโดยพระองค์เอง แต่ทรงกระทำตามคำแนะนำของรัฐมนตรีหรือประธานสภาผู้แทนราษฎรซึ่งจะเป็นผู้รับผิดชอบแทนพระองค์... โดยรัฐบาลรับผิดชอบต่อสภาผู้แทนราษฎร... และรับผิดชอบต่อประชาชน... พระมหากษัตริย์จึงยอมทรงวางพระองค์เป็นกลาง ไม่เข้าข้างฝ่ายใด และไม่ว่าพรรคการเมืองใดจะเป็นฝ่ายจัดตั้งรัฐบาล และการวางพระองค์เป็นกลางนี้จะเป็นไปได้ก็โดยอนุวัติให้กิจการเป็นไปตามคำแนะนำของรัฐบาล

หยุดยกตัวอย่างพระราชอำนาจในกรณีของประเทศอังกฤษ

...ในประเทศอังกฤษ ถ้าผู้ใดไม่ชอบพระราชดำรัสของพระมหากษัตริย์ เช่นพระราชดำรัสเปิดสมัยประชุมรัฐสภา เขาวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลที่เป็นผู้ถวายคำแนะนำให้ทรงมีพระราชดำรัสเช่นนั้น เพราะเป็นที่ทราบกันทั่วไปว่าทรงมีพระราชดำรัสตาม

คณะกรรมการกฤษฎีกาใน พ.ศ. ๒๔๙๖ เกษียณอายุราชการใน พ.ศ. ๒๕๑๑ มีผลงานเกี่ยวกับกฎหมายรัฐธรรมนูญที่น่าสนใจเช่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พร้อมด้วยคำอธิบาย (พระนคร: ประชาชาติ, ๒๔๙๙), คำอธิบายรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช ๒๔๗๕-๒๔๙๕ (พระนคร: ชูสิน, ๒๔๙๕) และคำอธิบายรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๕๑๑ (เรียงมาตรา) และคำอธิบายรัฐธรรมนูญทั่วไปโดยย่อ (พระนคร: กรุงเทพมหานครพิมพ์, ๒๕๑๑) เป็นต้น ดูประวัตินายหยุดได้ที่ หยุด แสงอุทัย (อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิง ศาสตราจารย์ หยุด แสงอุทัย ม.ป.ช., ม.ว.ม., ท.จ.ว. ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๑๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๓)

^{๑๐๐} สจข., (๓) สร. ๐๒๐๑.๒.๑.๔๔/๒๔ บทความเรื่องอำนาจและความรับผิดชอบในระบบประชาธิปไตย เกี่ยวกับอำนาจและหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ (๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๙).

คำแนะนำของรัฐบาล และพระมหากษัตริย์อังกฤษจะไม่มีพระราชดำรัสที่เกี่ยวกับการเมือง เศรษฐกิจ หรือสังคม โดยไม่ได้รับความเห็นชอบของรัฐบาล ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบแทนพระองค์ แต่ถ้าเป็นพระราชดำรัสโดยเปิดเผยเกี่ยวกับปัญหาทางการเมือง เศรษฐกิจ หรือ สังคม แล้ว ในประเทศอังกฤษไม่ถือว่าเป็นพระราชดำรัสส่วนพระองค์เลย

จะเห็นได้ว่า สิ่งที่ยุคทำก็คือการกล่าวซ้ำหลักการเกี่ยวกับสถานะและพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตย ยุคนี้ได้เพิ่งเสนอแนวความคิดเช่นนี้เมื่อเกิดกรณีพระบรมราชโองการ ๒๕ มกราคม แน่นอนที่ว่าพระบรมราชโองการดังกล่าวอาจเป็นแรงกระตุ้นที่สำคัญ แต่ความคิดหลักในบทความก็คือสิ่งที่เสนอมานานแล้ว^{๑๑๑} ที่สำคัญก็คือ รัฐบาลได้ปฏิบัติตามหลักการนี้มานานแล้วเช่นกัน

ที่กล่าวถึงกรณีหยุด แสงอุทัยในที่นี้ ก็เพื่อชี้ให้เห็นว่าจนกระทั่งก่อนหน้ารัฐบาลจอมพล ป. ถูกรัฐประหารไม่นาน หลักการในเรื่องพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ภายใต้การปกครองระบอบรัฐธรรมนูญก็ได้รับการเอาใจใส่ แต่เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ทำการรัฐประหารยึดอำนาจรัฐบาลจอมพล ป. ในวันที่ ๑๖ กันยายน ๒๕๐๐ นอกจากจะเป็นจุดสิ้นสุดแห่งอำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีมาอย่างยาวนานแล้ว ยังเป็นจุดเปลี่ยนของการดำรงหลักการพระมหากษัตริย์ใต้รัฐธรรมนูญอีกด้วย กรณีหลังนี้แสดงออกอย่างชัดเจนในประกาศพระบรมราชโองการแต่งตั้งผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร ที่ประกาศในวันที่ ๑๖ กันยายนนั่นเอง

ประกาศพระบรมราชโองการ
ตั้งผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร

ภูมิพลอดุลยเดช ป.ร.

เนื่องด้วยปรากฏว่า รัฐบาลอันมีจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี ได้บริหารราชการแผ่นดินไม่เป็นที่ไว้วางใจของประชาชน ทั้งไม่สามารถรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองได้ คณะทหารซึ่งมี จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นหัวหน้า ได้เข้ายึดอำนาจการปกครองไว้ได้ และทำหน้าที่เป็นผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร ข้าพเจ้าขอตั้งจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร ขอให้ประชาชนทั้งหลายจงอยู่ในความสงบ และให้ข้าราชการทุกฝ่ายฟังคำสั่งจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๑๖ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๐๐^{๑๑๒}

^{๑๑๑}หยุด แสงอุทัย, คำอธิบายรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช ๒๔๗๕ - ๒๔๙๕ (พระนคร: ชูสิน, ๒๔๙๕). และดูการตีความและการเปรียบเทียบกับสถานะของสถาบันกษัตริย์ในปัจจุบัน ใน สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, "กรณีหยุด แสงอุทัย ถูกกล่าวหาว่าหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ ๒๔๙๙," ๑๓ กันยายน ๒๕๔๙. (<http://somsakj.blogspot.com>)

^{๑๑๒}ราชกิจจานุเบกษา (ฉบับพิเศษ) เล่ม ๗๔ ตอนที่ ๗๖ (๑๖ กันยายน ๒๕๐๐): ๑.

ประกาศพระบรมราชโองการฉบับนี้บังคับใช้โดยไม่มีผู้รับสนองพระบรมราชโองการ เป็นที่ชัดเจนว่าหลักการที่หยุด แสงอุทัยเสนอ และรัฐบาลในทศวรรษ ๒๔๙๐ ปฏิบัติมาตลอด ที่ว่าพระราชกรณียกิจใดๆ ก็ตาม ต้องมีผู้รับสนองพระบรมราชโองการนั้น ได้ถูกละเลยเสียแล้ว

เกือบ ๒ ปีต่อมา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับการละเลยหลักการดังกล่าว ดังนี้

...ในการแจกปฏิญญาบัตรในวันนี้ ก็นับว่าเป็นประเพณี มีระเบียบวิธีการเข้ารับให้ถูกต้องเรียบร้อย และในที่สุด ข้าพเจ้าก็ต้องมาอ่านโอวาทตักเตือนนิสิตทั้งหลายให้ปฏิบัติดีชอบ โอวาทนี้ก็นับว่าเป็นประเพณีเหมือนกัน แต่วันนี้ ขอยกตัวอย่างประเพณีที่ดีและไม่ดี ตามประเพณีการปกครองประเทศ โอวาทของพระมหากษัตริย์หรือพระราชดำรัสต้องเขียนเพื่อให้รัฐมนตรีรับสนอง แต่เดี๋ยวนี้ก็กำลังพูด ไม่ใช่อ่าน เพราะว่าได้ทำตามประเพณีอันหนึ่งของคนไทยที่ไม่สู้ดี คือ ทำเกินประเพณีฝรั่ง โอวาทนี้เพิ่งเตรียมเมื่อบ่าย ๒ โมงนี้เท่านั้นเอง ควรจะเตรียมมานานแล้ว แต่เห็นว่าจะไม่จำเป็น อาจจะไม่รู้เรื่องเท่าไรนัก นี่ตัวอย่างประเพณีที่ไม่ดีที่เราไม่ควรจะทำตาม^{๑๑๓} (ขีดเส้นใต้โดยผู้เขียน)

พระราชดำรัสครั้งนี้แสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงพระราชอำนาจแบบใหม่ที่พระองค์ทรงปฏิบัติได้น้อยครั้งในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. เป็นพระราชอำนาจที่ทรงสามารถพระราชทานพระราชดำรัสต่อสาธารณะได้โดยไม่ต้องผ่านผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

อย่างไรก็ตาม ไม่ใช่ว่าหลังการรัฐประหารโค่นจอมพล ป. ลงไปแล้ว การพระราชดำรัสทูลเกล้าฯ จะเป็นไปโดยปราศจากการรู้เห็นของรัฐบาล พบหลักฐานในสมัยรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ช่วงทศวรรษ ๒๕๑๐ ว่ามีการนำร่างพระราชดำรัสที่จะพระราชทานในพิธีเปิดประชุมรัฐสภาเข้า

ในประกาศพระบรมราชโองการฉบับต่อๆ มาที่ออกหลังการรัฐประหาร จอมพลสฤษดิ์ในฐานะ “ผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร” เป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ จนกระทั่งนายพจน์ สารสินเข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี จึงเป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการแทน

^{๑๑๓}“พระบรมราชาโวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่นิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา ๒๕๐๒ วันที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๓,” ใน *ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราชาโวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๘๘-๒๕๐๘* (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพ นายจ่านทรราชกิจ (เจริญ บุณยรัตพันธุ์) ม.ป.ช., ม.ว.ม., ท.จ.ว. ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๘ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๖, หน้า ๙๕-๙๖ ส่วนหนึ่งของพระราชดำรัสนี้ได้รับการเผยแพร่ใน สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, “พระบรมราชาโวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่นิสิตจุฬา ปีการศึกษา ๒๕๐๒ วันที่ ๒๑ เมษายน ๒๕๐๓,” กระดานข่าวฟ้าเดียวกัน, ๒๔ พฤษภาคม ๒๕๕๐. (www.sameskybooks.org)

พิจารณาในที่ประชุมคณะรัฐมนตรีก่อนการทูลเกล้าฯ เช่นกัน^{๑๑๔} แต่สิ่งที่ชี้ขาดในประเด็นนี้ไม่ใช่เรื่องที่ว่าพระราชดำรัสจะต้องผ่านการพิจารณาจากคณะรัฐมนตรีก่อนหรือไม่ แต่เป็นการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักด้วยพระองค์เองว่า พระราชอำนาจในการพระราชทานพระราชดำรัสต่อสาธารณะของพระองค์ได้เปลี่ยนไป จากเคยอยู่ใต้ “ประเพณีฝรั่ง” ที่ต้องผ่านการรับสนองพระบรมราชโองการจากรัฐมนตรีก่อน เป็นการที่ทรงสามารถมีพระราชดำรัสได้โดยอิสระ ใน พ.ศ. ๒๕๑๒ มีพระราชดำรัสที่มีนัยแสดงถึงความตระหนักดังกล่าวนี้อีกครั้งในการพระราชทานพระราชดำรัสต่อสมาคมโรตารีกรุงเทพ

เมื่อเช้านี้ ข้าพเจ้าได้ไปเปิดการประชุมรัฐสภาที่มาจากการเลือกตั้งครั้งใหม่ นับเป็นยุคใหม่ของประชาธิปไตยในประเทศนี้

หนึ่งในหลักการที่ยอมรับกันของประชาธิปไตยก็คือ พระมหากษัตริย์ในระบอบราชาธิปไตยได้รัฐธรรมนูญไม่ควรจะมีพระราชดำรัสสาธารณะโดยปราศจากการรับสนองพระบรมราชโองการของรัฐบาล และตอนนี้ก็เป็นพระราชดำรัสสาธารณะ

หลังจากไตร่ตรองด้วยตนเองอย่างถี่ถ้วนแล้ว ข้าพเจ้าได้ข้อสรุปว่าข้าพเจ้าควรพูดโดยไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับประเด็นทางการเมือง อย่างไรก็ตาม โรตารีมีกฎอยู่ว่าไม่อนุญาตให้เกี่ยวข้องกับการเมือง หากข้าพเจ้าจะเมิดกฎดังกล่าวเมื่อใด ขอให้สมาชิกโรตารีอย่างพระองค์วรรณหรือคุณณัด คอมันตร์ ช่วยหยุดข้าพเจ้า เพื่อไม่ให้ข้าพเจ้าถูกต่อว่า และยังเป็นการประหยัดเวลาของพวกท่านด้วย^{๑๑๕}

^{๑๑๔}บันทึกการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๒๑/๒๕๑๓ วันอังคารที่ ๒ มิถุนายน ๒๕๑๓. และบันทึกการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๒๔/๒๕๑๔ วันจันทร์ที่ ๗ มิถุนายน ๒๕๑๔.

^{๑๑๕}“Royal Address of His Majesty the King at the Gala Dinner of the Rotary Club of Bangkok under Royal Patronage on Thursday 27th February 1969 at Hotel Siam Continental,” ใน *ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ตั้งแต่เดือนธันวาคม ๒๕๑๑ จนถึงเดือนพฤศจิกายน ๒๕๑๒* (ม.ป.ท., ๒๕๑๓), หน้า ๕๕-๖๐. แปลจาก “This morning, I opened the newly elected Parliament and it opens a new era of democracy in this country. One of the accepted rules of democracy is that the King in a constitutional monarchy should not make any public statement without the countersignature of the government. And this present situation is a public statement. After some inner deliberation with myself, I concluded that I could try to make a speech without entering in any political issue. Anyway, Rotary has a rule that “politicking” is not permitted, Should I fail this Rotary rule, I should like to ask Rotarian Prince Wan/or Rotarian Thanat Khoman to stop my speech and so relieving me of any blame,....also sparing your time. หรือดู วสิษฐ เดชกุญชร, *รอยพระยุคลบาท*, หน้า ๑๓๔-๑๓๘. ที่เล่าเรื่องการพระราชทานพระราชดำรัสในงานเลี้ยงของสโมสรโรตารีในปีถัดมา พระราชดำรัสครั้งนั้น พล.ต.อ. วสิษฐเป็นผู้ร่างและนำไปถวายในไม่กี่นาทีก่อนมีพระราชดำรัส

ดังที่แสดงให้เห็นข้างต้นแล้วว่า การเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดในสมัยที่จอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี ถึงที่สุดแล้ว การตัดสินใจไม่ได้อยู่ที่ราชสำนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเสด็จ เยี่ยมราษฎรภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ. ๒๔๙๘ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นผู้ที่มีอำนาจการตัดสินใจอย่างแท้จริง

ตามแผนการเดิม หลังการเสด็จ เยี่ยมราษฎรภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะต้องมีการเสด็จ ในภาคอื่นๆ ด้วย แต่ไม่ปรากฏว่าได้เสด็จ เยี่ยมราษฎรภาคใดอีกดังแผนที่วางไว้ การเสด็จ เยี่ยมราษฎรภาคเหนือและภาคใต้จะมาเป็นจริงใน พ.ศ. ๒๕๐๑ และ ๒๕๐๒ ตามลำดับ และในระหว่างเตรียมการเสด็จ เยี่ยมราษฎรภาคเหนือนี้เองที่เราจะพบร่องรอยของพระราชอำนาจที่เปลี่ยนไป

วันที่ ๑๔ มกราคม ๒๕๐๑ กระทรวงมหาดไทยจัดประชุมเตรียมการเสด็จ เยี่ยมราษฎรภาคเหนือ ผู้เข้าร่วมประชุมได้แก่ข้าราชการระดับสูงของกระทรวงมหาดไทย ตัวแทนจากสำนักพระราชวัง หน่วยงานบางหน่วยในสังกัดกระทรวงมหาดไทย และผู้ว่าราชการจังหวัดต่างๆ ในภาคเหนือ

หลังเปิดประชุม ประธานในที่ประชุม (หลวงกำปนาทแสนยากร รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย) ชี้แจงว่า

เนื่องจากเป็นเวลากระชั้นชิดมาก จึงได้ไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทด้วยแล้ว ทรงมีพระกระแสรับสั่งกำหนดการเสด็จพระราชดำเนินมาว่า ขอให้เป็นระยะเวลาระหว่างกลางเดือนหรือปลายเดือนกุมภาพันธ์ศกนี้ จึงได้นำมาเรียนให้เจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายได้ทราบไว้ ส่วนร่างกำหนดการเดิมได้นำทูลเกล้าฯ แล้ว โปรดให้แก้ไขเปลี่ยนแปลงบ้างบางประการ^{๑๑๖} (สะกดตามต้นฉบับ)

หลังการประชุมเกือบ ๑ สัปดาห์ กระทรวงมหาดไทยจึงได้รายงานแผนการเสด็จ เยี่ยมราษฎรภาคเหนือต่อคณะรัฐมนตรี

เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชปรารภไปยังกระทรวงมหาดไทยว่ามีพระราชประสงค์จะเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรในท้องที่จังหวัดต่างๆ ทางภาคเหนือ กำหนดในราวปลายเดือนกุมภาพันธ์ ศกนี้ กระทรวงมหาดไทยจึงได้พิจารณาร่างกำหนดการเสด็จพระราชดำเนินขึ้น ตามร่างซึ่งแนบมาพร้อมหนังสือนี้

ในการจัดเตรียมการรับเสด็จพระราชดำเนินของจังหวัดต่างๆ ตามหมายกำหนดการดังกล่าว กระทรวงมหาดไทยได้ประมาณค่าใช้จ่ายแล้ว เป็นเงิน

^{๑๑๖} สจข., มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑.๓/๑๓ เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรจังหวัดต่างๆ ภาคเหนือ (พ.ศ. ๒๔๙๘-๒๕๐๑). เนื้อหาในที่ประชุมคือการแก้ไขกำหนดการ, การพิจารณาหลักปฏิบัติต่างๆ ในการเสด็จ เช่น การเบิกตัวผู้ว่าราชการจังหวัดเผ่าย, การถวายพระแสงราชศัสตรา, การจัดพระกระยาหาร เป็นต้น

รวมทั้งสิ้น ๖,๐๐๐,๐๐๐ บาท (หกล้านบาทถ้วน) ปรากฏตามบัญชีประมาณการที่ได้แนบมาพร้อมหนังสือนี้

ฉะนั้น จึงขอเรียนมาเพื่อโปรดนำเสนอคณะรัฐมนตรีพิจารณาอนุมัติให้กระทรวงการคลังจ่ายเงินตามจำนวนดังกล่าวให้เป็นการด่วนด้วย และโดยที่กำหนดเวลาเสด็จพระราชดำเนินเป็นเวลากะชั้น กระทรวงมหาดไทยจำเป็นต้องสั่งการให้ผู้ว่าราชการจังหวัดที่เกี่ยวข้องเตรียมการโดยด่วน จึงใคร่ขอได้โปรดพิจารณาและสั่งให้กระทรวงการคลังจ่ายเงินจำนวน ๒,๐๐๐,๐๐๐ บาท (สองล้านบาทถ้วน) เพื่อการนี้ให้กระทรวงมหาดไทยได้รับไปล่วงหน้าก่อนด้วย.

ขอแสดงความนับถืออย่างสูง

พลโท [ลายมือชื่อ]

(ประภาส จารุเสถียร)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย^{๑๑๗}

คณะรัฐมนตรีนำเรื่องเข้าที่ประชุมในวันเดียวกันนั้นเอง ลงมติว่า “อนุมัติให้จ่ายเงินเท่าที่จำเป็น โดยตกลงกับกระทรวงการคลัง”^{๑๑๘}

เอกสารข้างต้นแสดงให้เห็นกระบวนการตัดสินใจในการเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัดหลังการหมดยานาจอของจอมพล ป. การตัดสินใจว่าจะมีการเสด็จ เยี่ยมราษฎรเกิดขึ้นแล้วก่อนที่จะมี “พระราชปรารภไปยังกระทรวงมหาดไทย” กระทรวงมหาดไทยเองจัดประชุมเจ้าหน้าที่เพื่อเตรียมการเสด็จก่อนที่จะแจ้งให้คณะรัฐมนตรีทราบด้วยซ้ำ หน้าที่ของคณะรัฐมนตรีคือพิจารณางบประมาณที่กระทรวงมหาดไทยเสนอเท่านั้น ไม่ได้มีอำนาจในการตัดสินใจว่าจะอนุมัติการเสด็จ หรือไม่แต่อย่างใด ต่างจากการเสด็จ เยี่ยมราษฎรภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๓ ปีก่อนหน้านั้น ดังที่ได้แสดงเอกสารให้เห็นว่ามีการเสนอเรื่องเข้าที่ประชุมคณะรัฐมนตรีตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๖ แต่มาเป็นจริงในกลาง พ.ศ. ๒๔๙๘ เมื่อจอมพล ป. สั่งให้กระทรวงมหาดไทยจัดทำร่างกำหนดการ

ลักษณะของการเสด็จ ท้องที่ต่างจังหวัด ทั้งในแง่ของขั้นตอนการปฏิบัติและกำหนดการต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงไป หลังจากรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ตามรายละเอียดดังกล่าวข้างต้น จึงเป็นส่วนหนึ่งที่จะสะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงในการใช้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ได้ประการหนึ่งด้วย

^{๑๑๗} สจข., มท. ๐๒๐๑.๒.๑.๓๑.๓/๑๓ เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรจังหวัดต่าง ๆ ภาคเหนือ (พ.ศ. ๒๔๙๘-๒๕๐๑). หนังสือลงวันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๐๑

^{๑๑๘} บันทึกการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๕/๒๕๐๑ วันจันทร์ที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๐๑.